

POLITECHNIKA BIAŁOSTOCKA

KWARTALNIK WYDZIAŁU ZARZĄDZANIA

EKONOMIA I ZARZĄDZANIE

Tom 3 Nr 1

ECONOMY AND MANAGEMENT

Quarterly Journal of the Faculty of Management

Volume 3 No. 1

Białystok 2011

Kolegium Redakcyjne

Redaktor naczelny: Marcin Smoleński (redaktor działu organizacja i zarządzanie turystyką)

Zastępca redaktora naczelnego: Wiesław Matwiejczuk (redaktor działu zarządzanie organizacjami)

Sekretarze naukowci: Janusz Leszek Sokół (zarządzanie produkcją); Zofia Tomczonek (ekonomia społeczna i polityka); Tadeusz Popławski (marketing w zarządzaniu); Danuta Tarka (zarządzanie logistyczne)

Sekretarz techniczny: Krzysztof Stepaniuk

Rada Naukowa

Przewodniczący: prof. dr hab. Joanicjusz Nazarko (Politechnika Białostocka)

Członkowie: dr hab. Henryk Bronakowski (Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku); dr hab. Włodzimierz Deluga (Politechnika Koszalińska); prof. dr hab. Adam Dobroński (Uniwersytet w Białymstoku); prof. dr hab. Mirosław Karwat (Uniwersytet Warszawski); dr inż. Maciej Dobrzyński (Politechnika Białostocka); prof. dr hab. Anatoli Gurinowicz (Białoruski Narodowy Uniwersytet Techniczny w Mińsku); prof. dr hab. Andrzej Jasiński (Uniwersytet Warszawski); prof. dr hab. Jerzy Łunarski (Politechnika Rzeszowska); dr hab. Aleksander Panasiuk (Uniwersytet Szczeciński); dr hab. Krzysztof Piliński (Politechnika Białostocka); prof. dr hab. Henryk Sasinowski (Politechnika Białostocka); dr hab. Swietłana Selwerstowa (Uniwersytet w Grodnie); prof. dr hab. Jan Sikora (Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu); prof. dr Mirosław Skibniewski (University of Maryland); prof. dr hab. Remigiusz Sosnowski (Politechnika Śląska); dr hab. Andrzej Wasiak (Politechnika Białostocka)

Adres Redakcji

Ekonomia i Zarządzanie
Wydział Zarządzania Politechniki Białostockiej
ul. Ojca S. Tarasiuka 2; 16-001 Kleosin-Białystok
tel. 085 746 98 52; e-mail: zneiz @ pb.edu.pl
<http://www.zneiz.pb.edu.pl>

Kwartalnik Ekonomia i Zarządzanie jest kontynuacją Zeszytów Naukowych Ekonomia i Zarządzanie Wydziału Zarządzania Politechniki Białostockiej

© Copyright by Politechnika Białostocka 2011

ISSN 2080-9646

Publikacja nie może być powielana i rozpowszechniana, w jakikolwiek sposób, bez pisemnej zgody posiadacza praw autorskich

Projekt okładki: Tomasz Trochimczuk, Krzysztof Połubiński, fot. V. Pakhnyushyy/123RF, Archiwum WZ

Korekta językowa streszczeń: Marta Małaszkiwicz

Redakcja techniczna i skład: Krzysztof Stepaniuk

Druk: Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej

Nakład: 160 egz.

SPIS TREŚCI

EKONOMIA SPOŁECZNA I POLITYKA

Katarzyna Łogwiniuk	7
Zastosowanie analizy metody taksonomicznej w analizie porównawczej dostępu do infrastruktury ICT przez młodzież szkolną w Polsce The use of taxonomic methods in the comparative analysis of access to ICT infrastructure by schoolchildren in Poland	
Wiesław Matwiejczuk, Mariusz Gorustowicz	24
Strategia rozwoju infrastruktury komunikacyjnej w regionie północno - wschodniej Europy The development strategy for transport infrastructure in the North - Eastern Europe	
Przemysław Noetzel	36
Strukturalne i zredukowane modele pomiaru ryzyka kredytowego wykorzystywane w praktyce bankowej Structural and reduced credit risk measurement models used in banking practice	
Viktor V. Voronov, Garif. S Romashkin	48
Институциональное и межличностное доверие как индикатор здоровья современного общества Institutional and interpersonal trust as an indicator of the health of modern society	

ORGANIZACJA I ZARZĄDZANIE TURYSTYKĄ

Małgorzata Bajda-Gołąbiewska	57
Szlaki turystyczne na obszarach chronionych Tourist trails on protected areas	
Marcin Smoleński	70
Atrybutowość produktu hotelowego w trzyczynnikowej teorii satysfakcji The attributiveness of hotel product according to the three-factor theory of customer satisfaction	
Marcin Smoleński	80
Scenicność Carskiej Drogi od Wizny do Osowca The Carska Droga from Wizna to Osowiec as a scenic byway	

Janusz L. Sokół, Jacek Boruch	95
Ekologizacja gospodarstw agroturystycznych w powiecie białostockim Greening of agritourism farms in the district of Białystok	
Janusz L. Sokół, Magda A. Stasińska, Kazimierz Ściesiński	113
Hotele i pensjonaty dla psów i kotów w świetle literatury Hotels and guest houses for dogs and cats - a review	
Magda A. Stasińska, Kazimierz Ściesiński, Janusz L. Sokół	131
Działalność gospodarcza w zakresie usług hotelarskich dla zwierząt towarzyszących Business activity in the field of hotel services for pets	

ZARZĄDZANIE ORGANIZACJAMI

Anna Wasiluk	145
Kompetencje menedżerów firm podlaskich w opinii podwładnych Competences of managers in Podlasie companies in their subordinates' opinion	

EKONOMIA SPOŁECZNA I POLITYKA

Zastosowanie metod taksonomicznych w analizie porównawczej dostępu do infrastruktury ICT przez młodzież szkolną w Polsce

The use of taxonomic methods in the comparative analysis of the access to the ICT infrastructure by schoolchildren in Poland

Katarzyna Łogwiniuk

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania

Abstract

An attempt to study the classification of Polish provinces taking into consideration the degree of accessibility to ICT infrastructure by schoolchildren. This range is narrowed to schools and households. As a result of studies conducted by Ward three divisions focus was received. In addition, populations were compared with each other with the use of a synthetic measure of development, in order to establish their ranking considering social infrastructure facilities. Polish regions are characterized by low levels in most of the social infrastructure development. As many as twelve of them are located in Class III (low) as assigned on the basis of Hellwig synthetic indicator.

Keywords: information society, taxonomic methods, Poland

Wstęp

Dokument, w którym po raz pierwszy poruszono kwestie społeczeństwa informacyjnego (SI) w Europie, to opublikowany w 1994 r. raport Bangemanna *Europa i społeczeństwo globalnej informacji. Zalecenia dla Rady Europejskiej*. Następny dokument, który wzmocnił rozwój nowego typu społeczeństwa, to plan *eEurope*. Kładzie się w nim nacisk na inwestycje w technologie komunikacji i informacji, współpracę gospodarki i nauki, tworzenie systemów informacji publicznej oraz powszechną edukację społeczeństw. W tym okresie w Polsce opracowano *Strate-*

gię Informatyzacji Rzeczypospolitej Polskiej – ePolska, która określa priorytety informatyzacji kraju. Szczególne zadania w kształtowaniu SI spoczywają jednak na samorządach terytorialnych. Jednostki te znają potrzeby mieszkańców i dlatego odgrywają ważną rolę w stymulowaniu rozwoju cywilizacji medialnej. Rozbudowa infrastruktury, służącej upowszechnieniu wiedzy, zwiększa szanse i możliwości młodym ludziom w dalszej kontynuacji kształcenia bądź podjęcia pracy.

Tworzące się w Polsce SI powinno mieć jak najszerszy dostęp do nowoczesnej sieci teleinformatycznej. Z danych zaprezentowanych w raporcie *Spółeczeństwo Informacyjne w Liczbach 2009* wynika, że w 2002 r. zaledwie 11% gospodarstw domowych korzystało z Internetu, zaś w 2008 r. - 48%. Tak niski poziom tego wskaźnika klasyfikuje nasz kraj w ramach UE w grupie krajów o niskim dostępie do Internetu (średnia dla 27 krajów członkowskich - to 60%). Powyższy raport wyjaśnia również przyczyny braku dostępu do Internetu przez gospodarstwa domowe. Zadziwiający jest fakt, że 45% gospodarstw domowych nie wykazuje potrzeby korzystania z Internetu.

Prace nad rozwojem statystyki społeczeństwa informacyjnego zostały zapoczątkowane przez OECD w 1997 r. W tym czasie powstała *Grupa Robocza ds. Wskaźników Społeczeństwa Informacyjnego*, której głównym celem było opracowanie definicji i metodologii dostarczania, porównywalnych w skali międzynarodowej danych, dotyczących różnych aspektów społeczeństwa informacyjnego, gospodarki informacyjnej i handlu elektronicznego. W 2004r. Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej przyjęła *Rozporządzenie nr 808/2004* dotyczące statystyk wspólnoty w sprawie społeczeństwa informacyjnego. Dokument ten określał ogólne ramy gromadzenia danych w obszarze SI. Zebrane informacje stanowią podstawę oceny stanu rozwoju SI, realizacji Strategii Lizbońskiej, programu eEuropa oraz inicjatywy i2010 w obszarze SI (*Spółeczeństwo informacyjne w Polsce*. 2010).

Główny Urząd Statystyczny w Banku Danych Regionalnych podaje kilkadziesiąt wskaźników dot. SI. W. Florczak w swoim artykule zamieszczonym na stronach GUS *Spółeczeństwa informacyjne* dokonał przeglądu wskaźników, służących do opisu stanu i dynamiki zmian gospodarki opartej na wiedzy (GOW). W jej ramach zostały wyróżnione następujące grupy indyktorów (Florczak 2010):

- a) innowacyjności i przedsiębiorczości,
- b) kapitału ludzkiego,
- c) technologii informacyjno-komunikacyjnej (ICT),
- d) uwarunkowań kontekstowych,
- e) oddziaływania na otoczenie społeczno-ekonomiczne.

W badaniu przy doborze mierników diagnostycznych, które tworzą agregaty miar syntetycznych, kierowano się następującymi kryteriami (Młodak 2006):

- a) istotność z punktu widzenia analizowanego zjawiska,
- b) jednoznaczność i precyzyjność zdefiniowania,
- c) wyczerpanie zakresu zjawiska,
- d) logiczność wzajemnych powiązań,
- e) zachowana proporcjonalność reprezentacji zjawisk cząstkowych,
- f) mierzalność,
- g) dostępność i kompletność informacji statystycznych.

Celem artykułu jest analiza taksonomiczna dostępności infrastruktury społeczeństwa informacyjnego przez młodzież szkolną, w województwach Polski w 2008 r.¹. Analiza porównawcza województw istotna jest dla oceny dystansu, dzielącego poszczególne województwa, pod względem dostępności do ICT, oprócz tego do wyodrębnienia grup województw o zbliżonym poziomie rozwoju. Może ona posłużyć samorządom terenowym przy tworzeniu programów rozwoju regionalnego czy lokalnego oraz polityki podnoszącej standard życia mieszkańców. Zróżnicowanie województw pod względem rozwoju infrastruktury społeczeństwa informacyjnego, często jest przedmiotem badań naukowych. Metody taksonomiczne² są dobrym narzędziem do ich analiz.

W artykule do analizy wykorzystano dane statystyczne dostępne na stronach internetowych Głównego Urzędu Statystycznego. Wszystkie obliczenia statystyczne wykonano za pomocą programu do statystycznej analizy danych SPSS v. 18 pl oraz programu R v. 2.11.1. W pracy przedstawiono podstawy teoretyczne oraz zastosowanie praktyczne metod porządkowania liniowego.

Dobór i weryfikacja indykatorów społeczeństwa informacyjnego

Przedmiot badań stanowiły wszystkie województwa Polski w roku 2008. Dobór wskaźników dokonywany był w taki sposób, aby ostateczny zbiór pozwolił odpowiedzieć, które spośród województw Polski należą do grupy o wysokim, średnim i niskim poziomie rozwoju dostępności do technologii informacyjno komunikacyjnej dla młodzieży szkolnej (Salamaga 2010). Spośród wymienionych grup indykatorów w badaniu uwzględniono grupę: kapitał ludzki oraz technologie informacyj-

---

¹ Dane z roku 2008 są najnowszymi danymi statystycznymi w chwili gromadzenia danych przez autorów.

² Dyscyplina naukowa zajmująca się zasadami i procedurami klasyfikacji. Dla podkreślenia tego, że do klasyfikacji obiektów w wielowymiarowej przestrzeni cech wykorzystywane są metody ilościowe wprowadzono termin „taksonomia numeryczna”. Profesor Zdzisław Hellwig wprowadził i rozpropagował alternatywny termin „taksonometria”, analogiczny do terminów: ekonometria, biometria, socjometria, psychometria (patrz np. Hellwig, 1990).

no-komunikacyjną (tabela 1). Z grupy kapitał ludzki uwzględniono indykatory dot. inwestycji w kapitał ludzki, zaś z grupy technologie informacyjno-komunikacyjne uwzględniono indykatory dotyczące infrastruktury i dostępności do ICT.

Tabela 1. Zestaw zmiennych diagnostycznych w badaniu nad dostępnością młodzieży szkolnej do ICT w Polsce

Symbol	Indykatory
GOSPODARSTWA DOMOWE	
X ₁	Przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę
X ₂	Przeciętne miesięczne wydatki na edukację, na 1 osobę
X ₃	Wyposażenie w telefon komórkowy w % ogółu gospodarstw domowych
X ₄	Wyposażenie w urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej w % ogółu gospodarstw domowych
X ₅	Wyposażenie w komputer osobisty (ogółem) w % ogółu gospodarstw domowych
X ₆	Wyposażenie w komputer osobisty z dostępem do Internetu w % ogółu gospodarstw domowych
X ₇	Wyposażenie w drukarkę w % ogółu gospodarstw domowych
SKOLNICTWO PODSTAWOWE, GIMNAZJALNE I PONADGIMNAZJALNE	
X ₈	Udział % szkół podstawowych wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu
X ₉	Udział % gimnazjów wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu
X ₁₀	Uczniowie szkół podstawowych przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów
X ₁₁	Uczniowie gimnazjum przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów
X ₁₂	Uczniowie szkół ponadpodstawowych przypadający na 1 komputer w szkole
X ₁₃	Uczniowie szkół ponadpodstawowych przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu w szkole
WYDATKI/DOCHODY BUDŻETÓW WOJEWÓDZTW	
X ₁₄	Wydatki na oświatę i wychowanie na 1 mieszkańca
X ₁₅	Dochody na 1 mieszkańca

Źródło: opracowanie własne.

Zweryfikowany zestaw zmiennych objętych analizą, podstawowe informacje o nich oraz wyniki weryfikacji statystycznej zestawiono w tabeli 2. Następnie, zmienne poddano weryfikacji statystycznej ze względu na współczynnik zmienności. Do analizy wybrano tylko takie cechy, gdzie współczynnik zmienności $V_{(x)}$ przekraczał wartość 10%. Ze względu na zbyt niską wartość współczynnika, zmienne: X₃- wyposażenie w telefon komórkowy w % ogółu gospodarstw domowych, X₅- wyposażenie w komputer osobisty (ogółem) w % ogółu gospodarstw

domowych, X_7 - wyposażenie w drukarkę w % ogółu gospodarstw domowych, X_{10} - uczniowie szkół podstawowych przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów oraz X_{11} - uczniowie gimnazjum przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów zostały z analizy taksonomicznej wyłączone. Dla pozostałych danych współczynnik zmienności mieścił się w granicach 10% - 30% co wskazuje, że wybrane zmienne mogą być uznane za diagnostyczne. Spośród zaproponowanych zmiennych te, które były destymulantami³, sprowadzono do stymulant⁴ korzystając z wzoru:

$$x_{ij} = \frac{1}{x_{ij}} \quad (1)$$

Tabela 2. Charakterystyki statystyczne zmiennych diagnostycznych

Województwo	X_1	X_2	X_4	X_6	X_8	X_{11}	X_{12}	X_{13}	X_{14}	X_{15}
ŁÓDZKIE	1 013,36	12,33	57,80	40,60	17,18	88,71	0,09	0,08	0,18	0,16
MAZOWIECKIE	1 336,46	19,18	51,60	49,40	30,76	82,49	0,08	0,08	0,19	0,17
MAŁOPOLSKIE	1 000,74	10,78	47,00	51,00	17,23	78,71	0,09	0,08	0,14	0,14
ŚLĄSKIE	1 041,08	8,96	54,00	51,30	19,56	86,43	0,06	0,07	0,14	0,13
LUBELSKIE	880,62	7,19	42,00	36,40	19,42	83,22	0,10	0,09	0,20	0,19
PODKARPACKIE	791,27	8,05	54,70	41,90	26,95	81,31	0,11	0,10	0,15	0,14
PODLASKIE	935,48	8,85	49,80	44,10	15,62	86,63	0,08	0,08	0,15	0,15
ŚWIĘTOKRZYSKIE	878,18	9,41	52,00	32,50	12,51	87,32	0,09	0,07	0,16	0,15
LUBUSKIE	1 058,86	8,81	71,20	45,80	12,85	82,05	0,08	0,07	0,19	0,18
WIELKOPOLSKIE	1 018,51	10,61	62,40	42,90	12,61	81,03	0,08	0,08	0,14	0,13
ZACHODNIO- -POMORSKIE	1 048,91	9,38	61,50	46,40	14,78	77,17	0,07	0,07	0,21	0,20
DOLNOŚLĄSKIE	1 118,57	11,32	55,80	46,40	19,26	85,00	0,08	0,08	0,18	0,17
OPOLSKIE	1 080,08	10,73	60,40	44,10	20,93	86,43	0,09	0,08	0,15	0,14
KUJAWSKO -POMORSKIE	949,94	9,93	62,80	43,10	21,97	82,13	0,08	0,07	0,15	0,14
POMORSKIE	1 102,19	11,61	70,30	53,00	12,50	79,50	0,07	0,07	0,15	0,14
WARMIŃSKO -MAZURSKIE	979,06	11,52	59,40	39,00	18,19	85,00	0,08	0,07	0,17	0,16
Max	1 336,46	19,18	71,20	53,00	30,76	88,71	0,11	0,10	0,21	0,20

³ destymulanty – cecha, której pożądane są niższe wartości (np. stopa bezrobocia – im niższa, tym lepsza)

⁴ stymulanty – cecha, której pożądane są wyższe wartości (np. PKB – im wyższy, tym gospodarka lepiej się rozwija)

cd. Tabeli 2.

Min	791,27	7,19	42,00	32,50	12,50	77,17	0,06	0,07	0,14	0,13
Średnia arytmetyczna	1 014,58	10,54	57,04	44,24	18,27	83,32	0,08	0,08	0,17	0,16
Odchylenie standardowe	123,44	2,70	7,86	5,53	5,20	3,34	0,01	0,01	0,02	0,02
$V(x)$ współczynnik zmienności	0,12	0,26	0,14	0,13	0,28	0,04	0,15	0,10	0,14	0,14

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Regionalnych.

Kolejnym krokiem była analiza macierzy korelacji. Wskazywała ona na wysokie skorelowanie zmiennych⁵: X_2 - przeciętne miesięczne wydatki na edukację, na 1 osobę, X_4 - wyposażenie w urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej w % ogółu gospodarstw domowych, X_{11} - uczniowie gimnazjum przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów oraz X_{14} - wydatki na oświatę i wychowanie na 1 mieszkańca, ale ze względu na ich znaczenie merytoryczne zostały one uwzględnione w badaniu.

Idea taksonomicznej miary rozwoju oraz bezwzorcowej miary syntetycznej

W metodologii nauk przyjmuje się, że klasyfikacja otaczającej nas rzeczywistości jest jednym z podstawowych celów nauki. Taksonomia badań społeczno-ekonomicznych określa relacje tworzenia zbioru operacyjnych jednostek taksonomicznych, utworzonych z elementów zbiorów obiektów (Y), cech (Z) oraz jednostek czasu (T). Zatem, analiza taksonomiczna jest oceną poziomu zróżnicowania obiektów, opisanych za pomocą zestawu cech statystycznych. Prowadzi do określenia skupisk tychże obiektów pod względem podobieństwa rozwoju, jak również do otrzymania jednorodnych klas obiektów ze względu na charakteryzujące je właściwości (Kopczewska, Kopczewski, Wójcik 2009)⁶. Tego rodzaju badania mogą dodatkowo poszerzyć nasze informacje wzbogacając naszą wiedzę o rozpatrywanej kategorii obiektów. Możemy ocenić poziom udziału każdego obiektu w rozwoju całej zbiorowości, dokonać graficznej wizualizacji problemu czy określić spójność, wewnętrzną jednorodność i stabilność otrzymanego grupowania (Młodak 2006). Twórcą wielowymiarowej analizy porównawczej jest Profesor Zdzisław

⁵ wskaźniki korelacji przyjmowały wartości z zakresu: 0,904 do 0,980

⁶ W analizowanym materiale za obiekt przyjęto jednostkę podziału terytorialnego – województwo.

Hellwig (Hellwig 1968).

W badaniu dokonano analizy przy wykorzystaniu taksonomicznej metody porządkowania: liniowego (Hellwiga i bezwzorcowej miary rozwoju) oraz nieliniowego (analizy skupień dokonana metodą Warda). Porządkowanie liniowe stosujemy, gdy chcemy ustalić hierarchię obiektów, czyli uporządkować ich od obiektu stojącego najwyżej w tej hierarchii do obiektu znajdującego się w niej najniżej. W ujęciu geometrycznym, porządkowanie liniowe polega na rzutowaniu punktów reprezentujących obiekty umieszczonych w wielowymiarowej przestrzeni zmiennych na prostą. Metoda zaś porządkowania nieliniowego polega, od strony geometrycznej, na rzutowaniu obiektów umieszczonych w wielowymiarowej przestrzeni zmiennych na płaszczyznę. Metoda ta pozwala na określenie podobieństwa obiektów, nie ustalając ich hierarchii.

1. Taksonomiczna miara rozwoju Hellwiga (TMR) - porządkowanie liniowe

W dynamicznych badaniach rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych województw Polski posłużono się taksonomiczną metodą wzorca rozwoju Z. Hellwiga (Sucheckie 2010), która konstruuje syntetyczny wskaźnik rozwoju, zbudowany w oparciu o mierniki cząstkowe obrazujące poszczególne aspekty jego rozwoju. W analizie taksonomicznej istotne jest ujednoczenie poziomu zmienności cech, w celu zapewnienia ich porównywalności. W celu sprowadzenia badanych cech do porównywalności, poddano je **standaryzacji** w oparciu o wzór nr 2:

$$t_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{S_j} \quad (2)$$

gdzie:

t_{ij} – standaryzowane wartości j -tej cechy w i -tym powiecie,

x_{ij} – wartości empiryczne j -tej cechy w i -tym powiecie,

$\bar{x}_j$ - średnia arytmetyczna j -tej cechy,

S_j - odchylenie standardowe j -tej cechy.

Na bazie tych wystandaryzowanych cech, obliczono syntetyczne miary rozwoju społeczno-gospodarczego województw Polski, przy pomocy metody wzorca rozwoju Z. Hellwiga i sporządzono rankingi powiatów dla każdego badanego aspektu rozwoju. Syntetyczną miarę rozwoju powiatów obliczono jako syntetyczny wskaźnik taksonomicznej „odległości” danego powiatu od teoretycznego wzorca rozwoju, czyli województwa najwyżej rozwiniętego według wzoru nr 3:

$$d_i = 1 - \frac{d_{i0}}{d_0} \quad i=1,2,\dots,n \quad (3)$$

gdzie:

d_i – syntetyczny wskaźnik rozwoju (**miara rozwoju**),

d_{i0} – odległość Euklidesowa obiektu x_i od obiektu wzorcowego x_0 ,

d_0 – krytyczna odległość danej jednostki od wzorca,

przyjmując:

$$d_0 = \bar{d}_0 + 2S_d \quad (4)$$

gdzie:

$\bar{d}_0$ – średnia arytmetyczna taksonomicznych odległości,

S_d – odchylenie standardowe taksonomicznych odległości.

oraz:

$$S_d = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (d_{i0} - \bar{d}_0)^2} \quad (5)$$

Do wyznaczenia odległość euklidesowej obiektu x_i od obiektu wzorcowego x_0 przyjęto:

$$d_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (x_{ij} - x_{0j})^2} \quad (6)$$

Metoda wzorca rozwoju Z. Hellwiga umożliwia, na podstawie obliczonych taksonomicznych wskaźników rozwoju, ustalenie rankingu województw Polski według stopnia ich rozwoju. Pozwalają na to wartości syntetyczne wskaźników rozwoju (d_i), które mieszczą się w przedziale 0–1.

2. Bezwzorcowa miara rozwoju (BMR) -porządkowanie liniowe

Bezwzorcowa miara syntetyczna stanowi średnią arytmetyczną znormalizowanych cech. Normalizację stosujemy, aby można było porównywać zmienne. Celem jest pozabawienie zmiennych mian oraz ujednoczenie rzędów wielkości wyników pomiaru. Opisana jest ona wzorem nr 6:

$$h_i = \frac{1}{p} \sum_{j=1}^p x_{ij} \quad i=1, \dots, n \quad (7)$$

Syntetyczny miernik rozwoju przyjmuje wartość z przedziału [0,1]. Wyższa wartość wskaźnika oznacza korzystniejszą sytuację obiektu.

Wyniki porządkowania liniowego (Hellwiga oraz BMR) stanowiły następnie podstawę klasyfikacji obiektów, ze względu na jednorodne grupy, z punktu widzenia osiągniętego poziomu badanego zjawiska. Całkowity przedział zmienności syntetycznej miary rozwoju podzielono na trzy przedziały klasowe, do których przypisano poszczególne jednostki badania według wzoru:

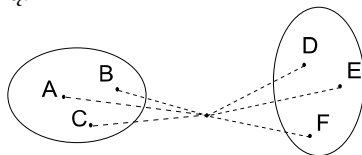
I wysoki poziom:	$x_i = [\max_i x_i - h; \max_i x_i]$
II średni poziom	$x_i = [\max_i x_i - 2h; \max_i x_i - h;]$
III niski poziom	$x_i = [\min_i x_i; \max_i x_i - 2h;]$

Rozpiętość przedziałów klasowych ustalono na podstawie stałej h , wyznaczonej wg:

$$h = \frac{\max_i x_i - \min_i x_i}{3} \quad i=1, \dots, n \quad (7)$$

3. Metoda Warda (porządkowanie nieliniowe)

Metoda Warda wykorzystująca analizę wariancji służy do oszacowania odległości między skupieniami. Odległość między skupieniami definiowana jest, jako moduł różnicy między sumami kwadratów odległości punktów od środków grup, do których te punkty należą.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Suhecki, 2010, s. 62.

Rys. 1. Odległości międzygrupowe w metodzie Warda

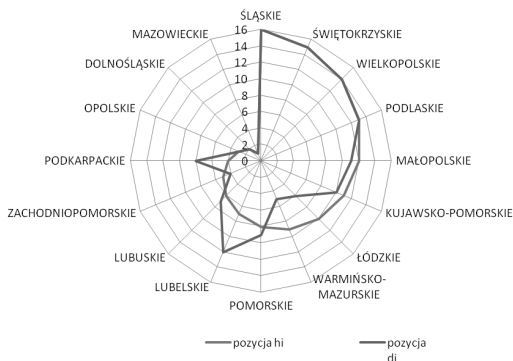
Taksonomiczna analiza porównawcza dostępu do ICT przez młodzież szkolną Polski

W celu uporządkowania liniowego wszystkich województw, ze względu na dostępność dla młodzieży szkolnej infrastruktury teleinformatycznej (scharakteryzowana za pomocą 13 zdiagnozowanych cech), wykorzystano metodę opartą o taksonomiczną miarę rozwoju (TMR) wg koncepcji Z. Hellwiga, bezwzorcową miarę syntetyczną oraz metodę Warda. W tabeli 3 zaprezentowano pozycje danych województw w rankingu według taksonomicznej miary rozwoju Hellwigan (TMR) oraz bezwzorcowej miary syntetycznej. Na rys. 2 zamieszczono ich graficzną ilustrację.

Tabela 3. Pozycje w ranking województw wg dwóch skal poziomu rozwoju

Województwa	Pozycja w rankingu (di)	Zmiana pozycji w rankingu	Pozycja w rankingu – bezwzorcowy (hi)
MAZOWIECKIE	1	0	1
DOLNOŚLĄSKIE	2	0	2
OPOLSKIE	3	0	3
PODLASKIE	13	0	13
WIELKOPOLSKIE	14	0	14
ŚWIĘTOKRZYSKIE	15	0	15
ŚLĄSKIE	16	0	16
MAŁOPOLSKIE	11	1	12
LUBUSKIE	7	1	6
ZACHODNIOPOMORSKIE	4	1	5
KUJAWSKO-POMORSKIE	10	1	11
POMORSKIE	9	1	8
ŁÓDZKIE	6	4	10
PODKARPACKIE	8	4	4
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	5	4	9
LUBELSKIE	12	5	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

Rys. 2. Pozycje województw polskich według zmiennych syntetycznych d_i oraz h_i

Rezultaty porządkowania województw przy zastosowaniu obu metod liniowych okazały się zbieżne. W obydwu przypadkach na czołowych pozycjach, ze względu na dostępność technologii teleinformacyjnej dla uczniów znajdują się województwa: mazowieckie, dolnośląskie oraz opolskie. W województwie mazowieckim maksymalne wartości osiągają zmienne: X_7 - przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę w gospodarstwie domowym, X_2 - przeciętne miesięczne wydatki na edukację, na 1 osobę w gospodarstwie domowym, X_8 - udział % szkół podstawowych wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu oraz X_9 - udział % gimnazjów wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu. W województwie dolnośląskim największe wartości osiągają zmienne X_7 i X_9 , zaś w województwie opolskim X_7 , X_8 , X_9 , X_{12} - uczniowie szkół ponadpodstawowych przypadający na 1 komputer w szkole, X_{13} - uczniowie szkół ponadpodstawowych przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu w szkole. Pozostałe wartości cech w tych województwach kształtowały się w przeważającej większości, co najmniej na poziomie 65% wartości odpowiednich zmiennych obiektu wzorcowego.

Ostatnie lokaty mierzone za pomocą h_i oraz d_i (w tej samej kolejności od 13 do 16 lokaty) otrzymały województwa: podlaskie, wielkopolskie, świętokrzyskie, śląskie. Niska pozycja tych województw powodowana jest m.in. niskimi bądź bardzo niskimi wartościami zmiennych. W województwie podlaskim niską wartość otrzymała zmienna X_4 , w wielkopolskim: X_8 , X_9 , X_{14} , X_{15} , w świętokrzyskim: X_7 , X_8 zaś w śląskim: X_9 , X_{12} , X_{14} , X_{15} .

Na podstawie wartości miar rozwoju d_i oraz h_i , województwa podzielono na

trzy grupy (tab. 4, 5). Z informacji w nich zawartych wynika, że większość województw cechuje niski rozwój oraz niska dostępność infrastruktury teleinformatycznej (województwa te znalazły się w III klasie). Tylko dwa województwa zaliczają się do klasy o bardzo wysokim i wysokim rozwoju (mazowieckie, dolnośląskie). Ilustracja przestrzennego rozmieszczenia uzyskanych klas zaprezentowana jest na rysunku 3.

Tabela 4. Klasyfikacja województw według wartości syntetycznego miernika Z. Hellwiga

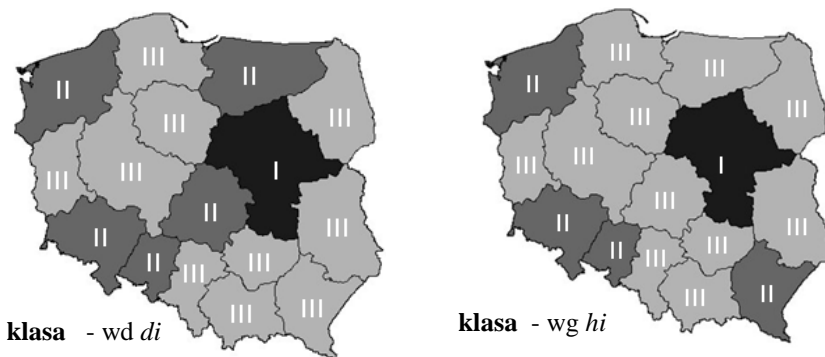
d _i			
Klasa	Poziom	Reguła grupowania	Województwo
I	Wysoki	$0,440 \leq d_i < 0,595$	Mazowieckie
II	Średni	$0,285 \leq d_i < 0,440$	dolnośląskie, opolskie, zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie, łódzkie
III	Niski	$0,131 \leq d_i < 0,285$	lubuskie, podkarpackie, pomorskie, kujawsko-pomorskie, małopolskie, lubelskie, podlaskie, wielkopolskie, świętokrzyskie, śląskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

Tabela 5. Klasyfikacja województw według bezwzorcowej miary grupowania

h _i			
Klasa	Poziom	Reguła grupowania	Województwo
I	Wysoki	$0,820 \leq d_i < 0,896$	Mazowieckie
II	Średni	$0,745 \leq d_i < 0,820$	dolnośląskie, opolskie, podkarpackie , zachodniopomorskie
III	Niski	$0,670 \leq d_i < 0,745$	lubuskie, lubelskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie, łódzkie, kujawsko-pomorskie, małopolskie, podlaskie, wielkopolskie, świętokrzyskie, śląskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu statystycznego R.

Rys. 3. Przestrzenne rozmieszczenie wyróżnionych województw wg klas *di* oraz *hi*

Metoda Warda

Metoda Warda należy do aglomeracyjnych metod grupowania. W powszechnej opinii uważana jest za najskuteczniejszą w tworzeniu homogenicznych skupień. Sposób grupowania metodą Warda opisany jest m.in. przez T. Grabińskiego (Grabiński 2003).

Wyniki grupowania polskich województw metodą Warda, ze względu na dostępność infrastruktury teleinformatycznej młodzieży szkolnej, przedstawia dendrogram (rys. 4). Zostały w nim wyróżnione cztery grupy województw najbardziej do siebie podobnych:

grupa A: mazowieckie,

grupa B: lubelskie, podkarpackie,

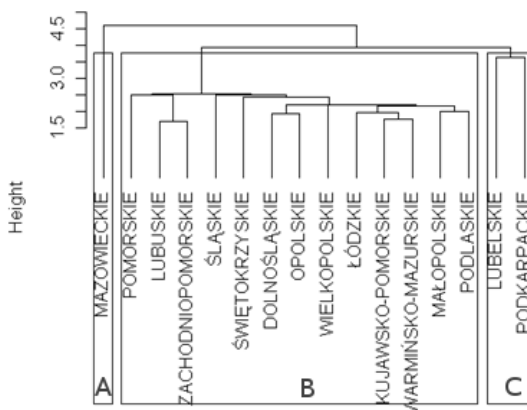
grupa C: lubuskie, pomorskie, świętokrzyskie, zachodniopomorskie, wielkopolskie, śląskie, podlaskie, małopolskie, świętokrzyskie, łódzkie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie, opolskie, dolnośląskie.

Grupę A stanowi województwo wyróżniające się pozytywnie na tle pozostałych polskich województw, ze względu na wyposażenie w infrastrukturę teleinformatyczną w szkołach oraz w domu młodzieży szkolnej (klasa I z klasy TMR). Województwo to, spośród wszystkich wskaźników, jako jedyne nie zanotowało najmniejszych wartości dla dowolnej cechy.

W kolejnej grupie (**grupa B**) znalazły się województwa lubelskie oraz podkarpackie, plasujące się na kolejnych miejscach w rankingu (klasa II oraz III z klasy TMR). Posiadały one wysoki wskaźnik zmiennych X_8 - udział % szkół podstawo-

wych wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu, X_{12} - uczniowie szkół ponadpodstawowych przypadający na 1 komputer w szkole, X_{13} - uczniowie szkół ponadpodstawowych przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu w szkole, X_{14} - wydatki na oświatę i wychowanie na 1 mieszkańca w wydatkach budżetu województw oraz X_{15} - dochody województw na 1 mieszkańca. Województwa te jednak posiadały niskie wskaźniki dla zmiennych: X_1 - przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę w gospodarstwie domowym, X_2 - przeciętne miesięczne wydatki na edukację, na 1 osobę w gospodarstwie domowym, X_4 - wyposażenie w urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej w % ogółu gospodarstw domowych oraz X_6 - wyposażenie w komputer osobisty (ogółem) w % ogółu gospodarstw domowych.

Grupa C skupia województwa: zachodniopomorskie, wielkopolskie, śląskie, podlaskie, małopolskie, świętokrzyskie, łódzkie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie, opolskie, dolnośląskie, świętokrzyskie, lubuskie, pomorskie, które w klasie TMR zostały zakwalifikowane do II i III klasy. Posiadały one w miarę wysokie wskaźniki zmiennych: X_1 - przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę w gospodarstwie domowym, X_2 - przeciętne miesięczne wydatki na edukację, na 1 osobę w gospodarstwie domowym, X_4 - wyposażenie w urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej w % ogółu gospodarstw domowych, X_6 - wyposażenie w komputer osobisty (ogółem) w % ogółu gospodarstw domowych, X_{14} - wydatki na oświatę i wychowanie na 1 mieszkańca w wydatkach budżetu województw oraz X_{15} - dochody województw na 1 mieszkańca. Województwa te jednak posiadały niskie wskaźniki dla zmiennych: X_8 - udział % szkół podstawowych wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu, X_{12} - uczniowie szkół ponadpodstawowych przypadający na 1 komputer w szkole oraz X_{13} - uczniowie szkół ponadpodstawowych przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu w szkole. Województwa te posiadają najniższy poziom infrastruktury ICT. Najkorzystniej tu wypadają wskaźniki: X_{14} - wydatki na oświatę i wychowanie na 1 mieszkańca w wydatkach budżetu województw oraz X_{15} - dochody województw na 1 mieszkańca oraz X_2 - przeciętne miesięczne wydatki na edukację, na 1 osobę w gospodarstwie domowym.

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu statystycznego R.

Rys. 4. Klasyfikacja polskich województw za pomocą metodą Warda

Wyniki uzyskane metodą Warda są zbliżone z klasyfikacją województw, uzyskane za pomocą rankingu bezwzorcowej miary rozwoju (rys. 2 i 3). Województwo mazowieckie oraz podkarpackie nie zmieniły swej pozycji. Duże zróżnicowanie we wszystkich miarach wykazuje jedynie woj. lubelskie, które w rankingach zajmuje 12 bądź też 7 miejsce.

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu statystycznego R.

Rys. 5. Źródło: Opracowanie własne za pomocą programu statystycznego R

W przestrzennym zróżnicowaniu infrastruktury społecznej w Polsce, brak jest wyraźnego podziału na Polskę wschodnią i pozostałą część kraju. Można jednak zauważyć, że województwa: podlaskie, pomorskie, kujawskie, wielkopolskie, lubuskie, świętokrzyskie, śląskie oraz małopolskie cechuje niski poziom infrastruktury społecznej, nie stanowiąc mocnych cech tych regionów. Spośród wschodnich

regionów Polski niekorzystną sytuację posiada województwo podlaskie (rys. 5).

Tabela 6 prezentuje porównanie dwóch metod grupowania województw za pomocą grupowania liniowego oraz nieliniowego.

Tabela 6. Zmiana pozycji województw w Polsce wg grupowania metodą liniową i nieliniową

Województwa	liniowa	Zmiana pozycji	nieliniowa	Województwa
MAZOWIECKIE	I		A	MAZOWIECKIE
DOLNOŚLĄSKIE	II		B	PODKARPACKIE
OPOLSKIE	II		B	LUBUSKIE
PODKARPACKIE	II		C	DOLNOŚLĄSKIE
ZACHODNIOPOMORSKIE	II		C	ZACHODNIOPOMORSKIE
LUBUSKIE	III		C	OPOLSKIE
LUBELSKIE	III		C	LUBELSKIE
POMORSKIE	III		C	POMORSKIE
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	III		C	WARMIŃSKO-MAZURSKIE
ŁÓDZKIE	III		C	ŁÓDZKIE
KUJAWSKO-POMORSKIE	III		C	KUJAWSKO-POMORSKIE
MAŁOPOLSKIE	III		C	MAŁOPOLSKIE
PODLASKIE	III		C	PODLASKIE
WIELKOPOLSKIE	III		C	WIELKOPOLSKIE
ŚWIĘTOKRZYSKIE	III		C	ŚWIĘTOKRZYSKIE
ŚLĄSKIE	III		C	ŚLĄSKIE

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

Przeprowadzona analiza rozwoju infrastruktury ICT, z której może korzystać młodzież szkolna daje podstawę do wyciągnięcia wniosków:

1. Polska jest krajem silnie zróżnicowanym pod względem poziomu dostępności przez młodzież szkolną do infrastruktury ICT, co potwierdzają uzyskane wartości zmiennych syntetycznych. Miara rozwoju dla najlepszego regionu (mazowieckie - 0,595, dolnośląskie - 0,419, opolskie - 0,393) jest ponad czterokrotnie wyższa od miary dla województwa o najniższym poziomie rozwoju (śląskie - 0,131, świętokrzyskie - 0,159, wielkopolskie - 0,182).

2. Polskie województwa cechuje w większości niski poziom dostępności do infrastruktury ICT. Aż 11 z nich lokuje się w III klasie wg TMR oraz w grupie C wg metody Warda.
3. Zjawiskiem niepokojącym jest występowanie dużych różnic w dostępie do infrastruktury ICT przez młodzież szkolną. Taka sytuacja może prowadzić jedynie do pogłębiania się różnic wśród województw, posiadających bardzo słabo rozwiniętą sieć teleinformatyczną.
4. Przeprowadzone badania powinny być sygnałem dla kuratorów, samorządów terytorialnych województw najsłabiej rozwiniętych pod względem infrastruktury teleinformatycznej do podjęcia działań, które mogłyby się przyczynić do wzrostu dostępności młodzieży szkolnej do technologii ICT.

Piśmiennictwo

1. Florczak W., 2010. *Spółeczeństwo informacyjne*. Wiadomości Statystyczne 2, Warszawa.
2. Górniak J., Wachnicki J., 2010. *Pierwsze kroki w analizie danych: SPSS PL for Windows*. Wyd. SPSS Polska, Kraków.
3. Grabiński T., 2003. *Analiza taksonomiczna krajów Europy w ujęciu regionalnym*. Wyd. AE w Krakowie, Kraków.
4. Heffner K., Gibas P., 2007. *Analiza ekonomiczno – przestrzenna*. Wyd. Akad. Ekonomiczne, Katowice.
5. Kopczewska K., Kopczewski T., Wójcik P., 2009. *Metody ilościowe w R, Aplikacje ekonomiczne i finansowe*. CeDeWu, Warszawa.
6. Młodak A., 2006. *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej*. Difin, Warszawa.
7. Salamaga M., 2010. *Mierniki podobieństwa grupowania obiektów*. Wiadomości Statystyczne 6(589), Warszawa.
8. *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych w latach 2004*. GUS, Warszawa 2010.
9. Suhecki B., 2010. *Ekonometria przestrzenna*. Wyd. C.H. Beck, Warszawa.

Strategia rozwoju infrastruktury komunikacyjnej w regionie północno - wschodniej Europy

The development strategy for transport infrastructure in the North - Eastern Europe

Wiesław Matwiejczuk

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Organizacji i Zarządzania

Mariusz Gorustowicz

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania

Abstract

One of the fundamentals of development in each European country in the northeast is the proper transport infrastructure. Despite of the enormous increase in traffic on all sorts of roads, the modernization and building of new transport corridors lags. An essential step to change this situation will be the creation of a complex system of the development of communication connections and infrastructure in the region. This will be possible with a large share of the EU funds as well as the determination of individual countries of the north-east.

Keywords: the strategy of development, infrastructure of communication, intensity of movement, European communication corridors, transeuropean net of transport

Wstęp

Dobrze rozwinięta infrastruktura komunikacyjna stanowi podstawowy warunek pomyślnego rozwoju gospodarczego oraz szybkiego wyrównywania poziomów życia mieszkańców „starej” i „nowej” Unii Europejskiej. W krajach „dawnej piętnastki” powstała nowoczesna infrastruktura komunikacyjna umożliwiająca wysoką produktywność tamtejszych gospodarek. Infrastruktura ta jest obecnie modernizo-

wana, uzupełniana i rozwijana, co jeszcze zwiększa jej wydajność. Europa „zachodnia” już wcześniej uświadomiła sobie, iż sprawna i bogata infrastruktura komunikacyjna jest kluczem do rozwoju i otwarcia na świat zewnętrzny. Przygotowane i zrealizowane z rozmachem różne programy zdefiniowały nową jakość komunikacyjną tej części Europy.

Podobnie, winno być i z Europą „wschodnią”, szczególnie regionem północno-wschodnim, gdzie już obecnie niezbędnym staje się przyspieszenie realizacji strategii rozwoju infrastruktury komunikacyjnej.

1. Istniejący stan infrastruktury w regionie

Z powodu ponad 50-letniego podziału geopolitycznego naszego kontynentu, istniejąca infrastruktura komunikacyjna północno - wschodniej Europy, jest na dość niskim poziomie rozwoju i nie odpowiada współczesnym wymaganiom, hamując tym samym rozwój gospodarczy poszczególnych krajów tego regionu. Niska dostępność komunikacyjna Polski, Litwy, Łotwy i Estonii, wynika z peryferyjnego położenia w ramach Unii Europejskiej, jak również ze słabości istniejących połączeń komunikacyjnych. W/w kraje dostrzegają potrzebę rozwoju infrastruktury komunikacyjnej północno- wschodniej Europy, która ze względu na tranzytowe położenie może odgrywać bardzo istotną rolę w obsłudze transportu międzynarodowego, pomiędzy Europą Zachodnią, a Rosją, ale też Ukrainą i Azją Centralną, z perspektywą przedłużenia ich w przyszłości do Azji południowo- wschodniej, w tym do Chin¹.

Ruch drogowy w całej Europie szybko wzrasta i tendencja zaobserwowana w ubiegłej dekadzie, utrzyma się jeszcze w dłuższym okresie. W Polsce, która jest krajem tranzytowym dla wielu sąsiadów, natężenie ruch na drogach międzynarodowych w latach 2000-2005 wrosło o ponad 60 % średniorocznie. Średni ruch dobowy (SDR) na polskiej sieci dróg międzynarodowych wynosił 13 561 pojazdów na dobę (poj/dobę), a na drogach krajowych ogółem 8 244 (rys. 1)². W innych państwach, tego regionu natężenie ruchu, przedstawia się następująco:

- Litwa- łącznie 2059, gdzie wskaźnik 338 odnosi się do pojazdów o masie większej bądź równej 3,5 T, a dla mniejszej niż 3,5 t wynosi 1722.

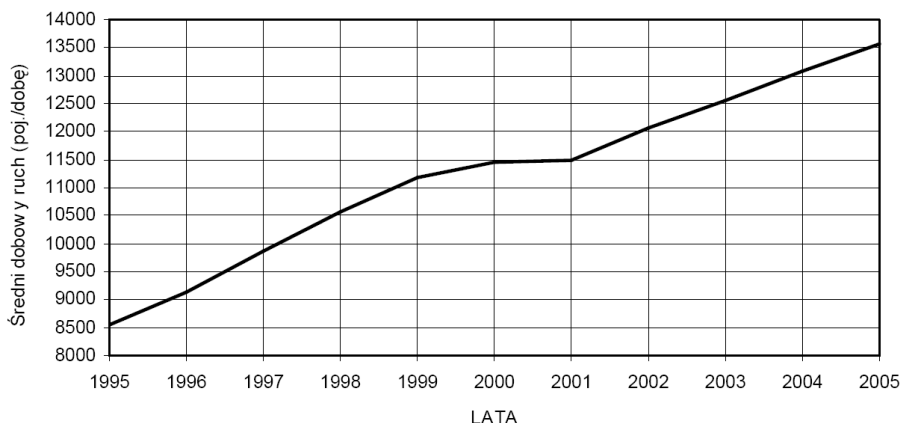
¹ Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, 2007, s. 18.

² Szerzej na ten temat: Matwiejczuk W., Daniluk A., 2007. *Rozwój Infrastruktury drogowej Podlasia Warunkiem wzrostu konkurencyjności regionu.* (w:) Z. Tomczonek (red.), *Potencjał gospodarczy i społeczny wybranych krajów Europy i świata.* Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok 2007.

- Łotwa- ruch ogółem 2674, gdzie wskaźnik 973 odnosi się do pojazdów o masie większej bądź równej 3,5 T, a dla mniejszej niż 3,5 t wynosi 1701.

Rozwój ruchu na drogach międzynarodowych w latach 1995-2005

Źródło: Opoczyński K., 2006. *Generalny Pomiar Ruchu 2005 Synteza wyników*. GDDKiA, Warszawa, s.10.

Rys. 1. Rozwój ruchu na drogach międzynarodowych Polski w latach 1995-2005

Przeważającą część ruchu międzynarodowego stanowić będzie nadal ruch docelowy, przy czym w znacznej mierze skierowany on będzie do rejonów przygranicznych. Należy też zauważyć, że w miarę rozwoju gospodarczego krajów Europy Środkowej i Wschodniej, coraz większa część przewozów pasażerskich i transportu ładunków (o wysokiej wartości jednostkowej), będzie obsługiwana przez transport lotniczy³.

W poszczególnych krajach, długość dróg w zależności od kategoryzacji znacznie się różni. W Polsce, ogółem było w 2005 r. - 381 463 km dróg krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w tym długość autostrad wynosiła w 2008 r. - 765 km⁴. Natomiast na Litwie, ogólna długość dróg to ponad 76 tys. km, gdzie 68 tys. km o nawierzchni utwardzonej. W Estonii, ogólna długość dróg to ponad 30 tys. km, w tym blisko 29 tys. ma nawierzchnię ulepszoną, autostrady liczą 94 km⁵.

³ Suchorzewski W., 2007. *Wizja struktury transportu oraz rozwoju sieci transportowych do roku 2033 ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień równoważenia rozwoju transportu*. Warszawa, s. 113.

⁴ Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>; stan z dn. 21.10.2010 r.

⁵ Tamże.

W ciągu kilku lat od przystąpienia do UE (tabela 1) zbudowano wiele dróg o różnej charakterystyce. Nadal jednak, zarówno zagęszczenie dróg jak i ich jakość pozostawiają wiele do życzenia i to od rządów poszczególnych państw będzie zależało, czy rozwój regionu stanie się faktem czy jedynie tematem do dyskusji. W porównaniu do tzw. starej UE czyli 15 krajów wspólnoty, infrastruktura transportowa wygląda imponująco, szczególnie w zakresie jakości i długości dróg. Nawierzchnie są trwałe o dobrze dobranej podbudowie, w zależności od charakterystyki drogi. Najdłuższą sieć dróg kołowych o utwardzonej powierzchni oraz dobrej jakości drogi posiadają Francja i Niemcy.

Tabela 1. Infrastruktura transportowa w krajach przystępujących do UE wg stanu na 2004 r.

Kraj	Długość linii kolejowych na 100km ²	Gęstość dróg	Ilość portów	ilość statków	Ilość lotnisk	Długość dróg wodnych	Długość rurociągów
Estonia	2,1	64,6	6	33	38	320	2000
Litwa	3,1	54,4	3	51	87	600	865
Łotwa	3,6	35,4	3	8	38	300	2090
Słowacja	7,5	35,9	2	2	37	172	2700
Polska	7,5	79,0	9	14	150	3812	19280

Źródło: Kucharz A., 2003. *Infrastruktura transportowa (linie kolejowe, drogi lądowe, drogi wodne, rurociągi, porty i lotniska – w krajach przystępujących do UE)*. Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa, s. 11.

Stan istniejącej infrastruktury w regionie wypada ubogo oraz marginalnie. Słaba jakość połączeń międzyregionalnych, w tym połączeń pomiędzy największymi ośrodkami metropolitalnymi w/w państw, ogranicza oddziaływania synergiczne oraz znacząco wpływają na tempo rozwoju poszczególnych państw regionu. Wpływ na taką sytuację ma nierównomierne i dość powolne tworzenie i modernizacja sieci dróg, w stosunku do zwiększającego się natężenia ruchu w regionie północno-wschodniej Europy. Niezbędnym krokiem staje się, więc - wzorem państwa „starej” EU, stworzenie kompleksowego systemu rozwoju połączeń komunikacyjnych i infrastruktury w regionie.

2. Program rozwoju infrastruktury transportowej regionu w ramach UE

Rozwój i utrzymanie dobrego stanu infrastruktury komunikacyjnej w regionie jest priorytetem nie tylko UE, ale też poszczególnych państw tego regionu, które w programach rozwojowych zapisały zwiększenie nakładów na rozwój infrastruktury komunikacyjnej. Dodatkowo, zgodnie z art. 155 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską⁶, Wspólnota może wspierać projekty będące projektami "wspólnego zainteresowania", które realizowane są przez państwa członkowskie. Projekty te zostały określone w wytycznych wspólnotowych rozwoju transeuropejskiej sieci transportowej- TEN-T (Trans-European Networks). Rozwój sieci transeuropejskiej ma służyć zwiększeniu efektywności funkcjonowania wspólnego rynku, a Unia Europejska dąży do zapewnienia interoperacyjności narodowych sieci transportowych, do rozwoju intermodalności w transporcie, jak również do zapewnienia dostępu regionom peryferyjnym lub wyspiarskim do centralnych regionów Wspólnoty oraz zmniejszenia wysokich kosztów transportu w tych regionach⁷.

Dokument strategiczny UE Strategiczne Wytyczne Wspólnoty⁸ na lata 2007-2013 zakłada, iż jedną z najważniejszych kwestii rozwojowych jest zapewnienie skutecznej, elastycznej, bezpiecznej i czystej infrastruktury transportowej. Wpłyń to np. na rozwój gospodarczy, ponieważ, ułatwiając przepływ osób i towarów, przyczynia się do zwiększenia wydajności, a tym samym perspektyw rozwoju poszczególnych regionów. Sieci transportowe rozwijają możliwości wymiany handlowej, zwiększając równocześnie wydajność. Ponadto rozwijanie infrastruktury transportowej w całej Europie (w szczególności realizacja odpowiednich części trzydziestu priorytetowych projektów w zakresie transeuropejskich sieci transportowych, ze szczególną koncentracją na projektach trans granicznych), jest konieczne do osiągnięcia większej integracji krajowych rynków, przede wszystkim w kontekście rozszerzonej Unii⁹.

Sieci transeuropejskie to sieć transportowa (TEN-T), sieć energetyczna (TEN-E) oraz sieć telekomunikacyjna (e-TEN). Polityka rozwoju sieci transeuropejskich leży w kompetencjach Dyrekcji Generalnej ds. Energii i Transportu Komisji Europejskiej. Ponadto, w 2006 r. utworzono Agencję Wykonawczą ds. Transeuropejskiej

⁶ Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, tekst skonsolidowany (uwzględniający zmiany wprowadzone Traktatem z Nicei, Dz.Urz. UE C 325 z 24 grudnia 2002 r.)

⁷ Ministerstwo Infrastruktury, Witryna internetowa, Tryb dostępu: http://www.mi.gov.pl/2-4828315ea96e7-3628-p_1.htm, stan z dn. 21.10.2010 r.

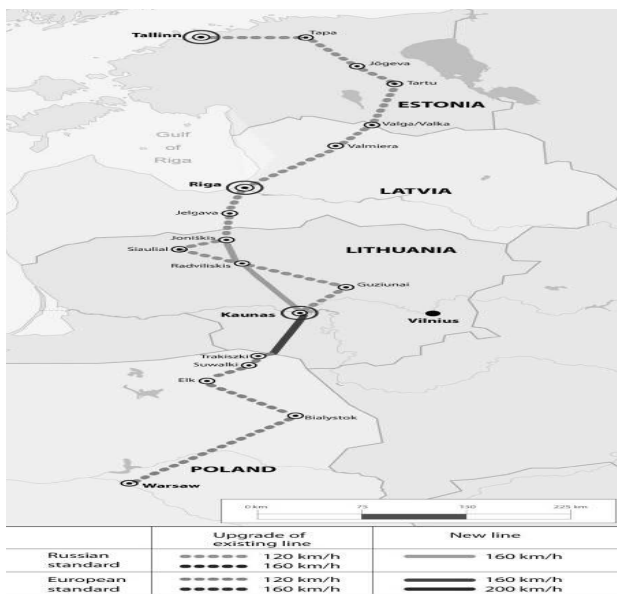
⁸ Strategiczne Wytyczne Wspólnoty (SWW), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L291/12 z 21.10.2006

⁹ Ministerstwo Infrastruktury, Witryna internetowa, Tryb dostępu: http://www.mi.gov.pl/2-4828315ea96e7-3628-p_1.htm, stan z dn. 21.10.2010 r.

skiej Sieci Transportowej (TEN-T EA), która odpowiada za realizację programu TEN-T oraz zarządzanie nim pod względem technicznym i finansowym. Cele projektów TEN-T to: - przyczyniać się do zrównoważonego rozwoju sieci transportowej na obszarze całej Wspólnoty; -zapewniać spójność oraz interoperacyjność transeuropejskiej sieci transportowej oraz dostępu do niej; - integrować wszystkie rodzaje transportu; - przyczyniać się do ochrony środowiska oraz podwyższenia standardów bezpieczeństwa.

Na szczególne wsparcie mogą liczyć projekty transgraniczne. Priorytetowo traktowane są również projekty z zakresu transportu ekologicznego (transport kolejowy, morski, śródlądowy), jak również projekty stanowiące wspólne europejskie przedsięwzięcia w dziedzinie rozwoju transeuropejskiej sieci transportowej (realizowane przez więcej niż jeden kraj członkowski). Ponadto, Decyzją Nr 884/2004/EC ustanowiono listę projektów priorytetowych, na której umieszczono 3 projekty przebiegające przez terytorium Polski:

- Oś kolejowa Gdańsk–Warszawa–Brno/Bratisława–Wiedeń;
- Autostrada Gdańsk–Brno/ Bratisława–Wiedeń;
- Oś kolejowa „Rail Baltica” Warszawa–Kowno–Ryga–Talin–Helsinki.

Źródło: Studium Wykonalności połączenia Rail Baltica-Główne wnioski i zalecenia, Komisja Europejska, Dyrektoriat Generalny ds. Polityki Regionalnej, Bruksela 2007, s. 8.

Rys. 2. Projektowany przebieg Rail Baltica

Rail Baltica jest określona jako priorytetowy projekt nr 27 Trans-Europejskiej Sieci Transportowej w Europie wg decyzji Parlamentu Europejskiego z kwietnia 2004 r. Rail Baltica stanowi część I korytarza, który również obejmuje połączenie Via Baltica (część drogowa) oraz gałąź A do Kaliningradu (Via Hanseatica)¹⁰. Stanowiona kluczową drogę ekspresową dla rozwoju północno-wschodniej Polski i jedną z bardziej strategicznych tras komunikacyjnych, która ma zapewnić połączenie państw północno-wschodniej Europy z resztą kontynentu.

Przygotowywany jest też projekt innej inicjatywy rozwojowej transeuropejskiego korytarza transportowego, łączącego region północny z południem Europy- Via Carpatia.

Źródło: Ministerstwo Infrastruktury, Transeuropean Transport Network (TEN-T) – Road, materiał ze spotkań eksperckich będących konsekwencją podpisanej Deklaracji Łańcuckiej (2006) w sprawie rozszerzenia Transeuropejskiej Sieci Transportowej poprzez utworzenie najkrótszego szlaku drogowego na osi Północ-Południe łączącego Litwę, Polskę, Słowację i Węgry, 17 - 18 kwietnia 2010 r. Debreczyn, Węgry (<http://www.mi.gov.pl/2-482afd69bd252-1786522.htm>).

Rys. 3. Projektowany kierunek Via Carpatia

Via Carpatia stanowi formę wielostronnej współpracy międzynarodowej, której celem jest modernizacja i rozbudowa drogowego szlaku tranzytowego łączącego Litwę, Polskę, Słowację, Węgry, Rumunię, Bułgarię i Grecję. Inicjatywa ta została sformalizowana 27 października 2006 r. poprzez podpisanie Deklaracji Łańcuckiej przez Ministrów Transportu Litwy, Polski, Słowacji i Węgier. Ma na

¹⁰ Obecnie kraje bałtyckie w niewielkim stopniu wykorzystują transport kolejowy w ramach północno-południowego połączenia międzynarodowego w odniesieniu do transportu pasażerskiego i towarowego. Istniejąca sieć północno-południowa jest określona jako złej jakości. Poziom obsługi oraz prędkości zostały scharakteryzowane jako niskie, istnieją również bariery dla interoperacyjności w szczególności w odniesieniu do rozstawu torów.

celu aktywizację gospodarczą słabiej rozwiniętych wschodnich regionów UE. W 2008 roku, również Rumunia, Bułgaria i Grecja złożyły wniosek o przyłączenie się do tej inicjatywy, która w przyszłości stanowiłaby alternatywny szlak transportowy, prowadzący wzdłuż granicy wschodniej UE, z Europy Środkowej do Azji, krzyżujący się z korytarzami prowadzącymi z Europy Zachodniej do Rosji. Szlak ten łączyłby się przez porty Morza Czarnego ze szlakiem TRACECA (Korytarz Transportowy Europa – Kaukaz – Azja)¹¹.

Polska, a szczególnie województwo podlaskie graniczące od północy z Rosją, Litwą i Białorusią, w tym zakresie ma szczególnie dużo do powiedzenia, ponieważ ten obszar jest niejako korytarzem transportowym północy Europy. Na poziomie krajowym, Polska w obecnym okresie programowania 2007-2013, w zakresie infrastruktury transportowej może finansować inwestycje infrastruktury komunikacyjne z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko¹², gdzie na trzy priorytety w programie związane z transportem przeznaczono kwotę ponad 17 mld złotych, która w porównaniu z latami 2004-2006 jest trzykrotnie większa. Jest to znacząca poprawa finansowania infrastruktury komunikacyjnej, która w perspektywie krótko i długoterminowej może znacząco poprawić dostępność komunikacyjną kraju.

Każde z województw, w tym woj. podlaskie, posiada program dla regionu o statusie kluczowego. Tym programem jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego¹³ na lata 2007-2013, w którym na infrastrukturę komunikacyjną, w zakresie priorytetu II: Rozwój Infrastruktury Transportowej, przeznaczono środki w wysokości 257 mln Euro.

Łącznie z powyższym, w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej¹⁴, szczególnie w zakresie Programu Współpracy Transgranicznej Litwa – Polska - Rosja¹⁵, wsparcie będzie udzielane na rozwój infrastruktury komunikacyjnej. Celem głównym programu jest wspieranie procesów rozwojowych w obszarze transgranicznym Litwy, Polski i Rosji. W ramach programu, na poprawę dostępności komunikacyjnej przewidziano kwotę 80 mln euro. Nie jest to dość znacząca kwota,

¹¹ Ministerstwo Infrastruktury. Witryna internetowa. Tryb dostępu: http://www.mi.gov.pl/2-482be1a920074-1793316-p_1.htm, stan z dn. 21.10.2010 r.

¹² Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Wersja zaakceptowana przez Komisję Europejską 5 grudnia 2007, MRR, Warszawa 2007.

¹³ Regionalny Program operacyjny Województw Podlaskiego, UMWP, Białystok, 2007.

¹⁴ Europejska Współpraca Terytorialna (EWT) W latach 2007-2013 współpraca w wymiarze transgranicznym, transnarodowym i międzyregionalnym jest realizowana w ramach odrębnego celu polityki spójności Unii Europejskiej – Cel Europejska Współpraca Terytorialna (EWT).

¹⁵ Program Współpracy Transgranicznej Litwa - Polska – Rosja 2007-2013, Wersja zaakceptowana przez Komicję Europejską 17 grudnia 2008, MRR, Warszawa 2007.

ale rozumiana jako uzupełnienie innych programów (krajowych i regionalnych), ukierunkowana głównie na udroźnienie komunikacyjne w obrębie granic.

Litwa natomiast przygotowała jeden z głównych programów operacyjnych, wyspecyfikowany Program Operacyjny Rozwoju Gospodarki, w tym szczególnie infrastruktury komunikacyjnej. W Działaniu 2.5 Rozwój transeuropejskich sieci transportowych przewiduje ponad 3 754 mln LTL. Dodatkowo w Programie Operacyjnym Wspierania Spójności w Działaniu 3.1 Rozwój lokalny i urbanistyczny, zachowanie dziedzictwa kulturowego i środowiska oraz przystosowanie dla rozwoju turystyki, przygotowano kwotę 2 607 mln LTL na rozwój dróg lokalnych, przygranicznych i wojewódzkich.

Wspólnie wprowadzono Program Regionu Morza Bałtyckiego (BSR) 2007-2013, który został zaprojektowany w ramach celu Wspólnoty Europejskiej Współpraca Terytorialna. Najważniejszym celem strategicznym Programu Regionu Morza Bałtyckiego jest umocnienie rozwoju zrównoważonego, konkurencyjnego i terytorialnie zintegrowanego regionu Morza Bałtyckiego, poprzez łączenie potencjałów ponad granicami. Oczekuje się, że jako część Europy także region Morza Bałtyckiego stanie się lepszym miejscem dla swoich mieszkańców do inwestowania, pracy i życia. Wkład z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) wynosi około 208 mln euro. Norwegia udostępni 6 mln euro z funduszy krajowych. Około 23 mln euro zapewni Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa (ENPI) na rzecz kwalifikujących się regionów w Rosji i na Białorusi. O fundusze programu mogą w ramach limitów występować partnerzy spoza kwalifikujących się obszarów¹⁶.

3. Zaawansowanie realizacji programu

Do chwili obecnej (tj. 29.10.2010 r.) Polska otrzymała z UE już ponad 5,4 mld zł, jako refundację wydatków poniesionych na projekty transportowe w ramach POIiŚ. Do końca tego roku kwota ta wzrośnie do ok. 8,38 mld zł¹⁷. Wśród wniosków o płatność, dotychczas przesłanych do Komisji Europejskiej, ponad 90% stanowią projekty, które realizuje Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad.

¹⁶ Program dla rozwoju Morza Bałtyckiego, Program w ramach celu Europejska Współpraca Terytorialna oraz Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa, Zaakceptowany przez Komisję Europejską 21 grudnia, 2007, CCI No. 2007CB163PO020.

¹⁷ Ministerstwo Infrastruktury, Witryna internetowa, Tryb dostępu: <http://pois.mi.gov.pl/pl/aktualnosci/23>, stan z dn. 21.10.2010 r.

W innych krajach regionu północno - wschodniej Europy, wydatkowanie środków na rozwój infrastruktury komunikacyjnej jest na dość niskim poziomie. Długie procedury przetargowe, ale też kryzys finansowy zapoczątkowany w 2008 r., bardzo poważnie ograniczył realizację programu drogowego. Kraje regionu Europy Środkowo-Wschodniej odczuły kryzys dość poważnie, co w konsekwencji przełożyło się na zahamowanie ich wzrostu gospodarczego oraz zastopowało inwestycje drogowe. Kryzys spowodował, że wielkie międzynarodowe korporacje ograniczyły inwestycje bezpośrednie w innych krajach, a uszczuplone budżety krajowe nagle zaczęły mieć problemy z prowadzeniem dużych projektów drogowych, w tym współfinansowanych ze środków UE.

Według prognoz EBOR, napływ bezpośrednich inwestycji do Europy Środkowo-Wschodniej w 2010 roku zmniejszy się kilkakrotnie w stosunku do tego, ile wynosił w latach 2005 - 2008. Najsilniej odczują – i to już ma miejsce - kraje bałtyckie, Litwa Łotwa, a także Estonia. Dodatkowym następstwem kryzysu jest ograniczenie dostępu do kredytów, na których samorządy bazowały tworząc i rozbudowując infrastrukturę drogową poszczególnych regionów.

Podsumowanie

Zachodzące procesy globalizacji życia gospodarczego, znacząco zwiększają procesy wymiany towarowej między krajami i regionami. Zwiększone potrzeby transportowe nieodłącznie związane są z funkcjonowaniem gospodarki i organizacją życia społecznego, zaś możliwość szybkiego i bezpiecznego przemieszczania osób i towarów są jedną z zasadniczych potrzeb społeczno-gospodarczych. Stopień rozwoju infrastruktury transportowej, stanowi obok czynników ekonomicznych, społecznych i ekologicznych, jeden z podstawowych elementów pozycji konkurencyjnej danego kraju lub regionu na arenie międzynarodowej. W chwili obecnej, najpoważniejszą barierę w zwiększeniu tej wymiany, stanowi stan infrastruktury drogowej poszczególnych regionów.

Znaczenie sprawnych połączeń transportowych, jeszcze bardziej będzie wzrastać wraz z upowszechnianiem w gospodarce nowych metod zarządzania. Szerokie stosowanie w przedsiębiorstwach zasad outsourcingu, Just in Time, Lean Manufacturing, zwiększa zakres powiązań kooperacyjnych i konieczność szybkiego przewozu coraz to większych ilości środków produkcji i gotowych wyrobów. Wynikająca z tych procesów duża migracja ludności, zwiększy też natężenie ruchu na drogach i wymusi realizację programu rozwoju regionalnej infrastruktury transportowej. Także potrzeba zapewnienia spójności terytorialnej regionu, poprawienie

komfortu życia i egzystencji lokalnej społeczności, rozwój turystyki na obszarach przyrodniczo cennych, będą determinować konieczność poprawy sieci połączeń.

Stąd wynika, iż w żywotnym interesie państw regionu północno-wschodniej Europy, powinno być jak najszybsze stworzenie sprawnych połączeń transportowych z resztą kontynentu, które mogą stanowić konstrukcję nośną rozwoju regionalnego. Strategia rozwoju infrastruktury komunikacyjnej w regionie północno-wschodniej Europy, wsparta funduszami UE oraz zaangażowaniem i determinacją poszczególnych Państw, przynosi już efekty widoczne bezpośrednio na drogach, szczególnie w Polsce. W realizacji tych programów występują też bariery, do których należą przede wszystkim:

- brak wystarczającej ilości środków finansowych do skoncentrowanej realizacji inwestycji drogowych w poszczególnych krajach, jak i dofinansowania unijnego;
- zawiłe procedury formalno-prawne pozyskiwania terenów, przygotowania dokumentacyjnego pod inwestycje drogowe;
- niewystarczająca podaż wyspecjalizowanego potencjału realizującego roboty drogowe, a szczególnie uprawnionej kadry zarządzającej realizacją tych projektów.

Rozwiązanie powyższych problemów, leżących w gestii władz szczebla unijnego, poszczególnych krajów i regionów, zapewni efektywną realizację ambitnych projektów infrastruktury drogowej oraz stworzy konstrukcję dla rozwoju regionów.

Piśmiennictwo

1. Europejski Urząd Statystyczny – EUROSTAT. Witryna internetowa. Tryb dostępu: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>; stan z dn. 21.10.2010.
2. Kucharz A. 2003. *Infrastruktura transportowa (linie kolejowe, drogi lądowe, drogi wodne, rurociągi, porty i lotniska – w krajach przystępujących do UE)*, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa.
3. Matwiejczuk W. Daniluk A., 2007. *Rozwój Infrastruktury drogowej Podlasia warunkiem wzrostu konkurencyjności regionu*, (w:) Z. Tomczonek (red.), *Potencjał gospodarczy i społeczny wybranych krajów Europy i świata*. Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok.
4. Ministerstwo Infrastruktury. Witryna internetowa. Tryb dostępu: www.mi.gov.pl, stan z dn. 21.10.2010.
5. Opoczyński K., 2006. *Generalny Pomiar Ruchu 2005* Synteza wyników, GDDKiA, Warszawa.

6. *Program dla rozwoju Morza Bałtyckiego, Program w ramach celu Europejska Współpraca Terytorialna oraz Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa, Zaakceptowany przez Komisję Europejską 21 grudnia, 2007, CCI No. 2007CB163PO020.*
7. Program Europejska Współpraca Terytorialna (EWT) W latach 2007-2013 współpraca w wymiarze transgranicznym, transnarodowym i międzyregionalnym jest realizowana w ramach odrębnego celu polityki spójności Unii Europejskiej – Cel Europejska Współpraca Terytorialna (EWT).
8. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, 2007.
9. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Wersja zaakceptowana przez Komisję Europejską 5 grudnia 2007, MRR, Warszawa 2007.
10. Program Współpracy Transgranicznej Litwa - Polska – Rosja 2007-2013, Wersja zaakceptowana przez Komisję Europejską 17 grudnia 2008, MRR, Warszawa 2007.
11. Regionalny Program operacyjny Województw Podlaskiego, UMWP, Białystok, 2007.
12. Strategiczne Wytyczne Wspólnoty (SWW), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L291/12 z 21.10.2006.
13. Studium Wykonalności połączenia Rail Baltica-Główne wnioski i zalecenia, Komisja Europejska, Dyktoriat Generalny ds. Polityki Regionalnej, Bruksela 2007.
14. Suchorzewski W. 2007. *Wizja struktury transportu oraz rozwoju sieci transportowych do roku 2033 ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień równoważenia rozwoju transportu*, Warszawa.
15. Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, tekst skonsolidowany (uwzględniający zmiany wprowadzone Traktatem z Nicei, Dz.Urz. UE C 325 z 24 grudnia 2002 r.).

Strukturalne i zredukowane modele pomiaru ryzyka kredytowego wykorzystywane w praktyce bankowej

Structural and reduced credit risk measurement models used in banking practice

Przemysław Noetzel

German CFA Society

Abstract

This article compares four popular models of credit risk measurement in terms of the scope of information used by the models, the characteristics of the risk as subject of the modeling and their use in the management of credit portfolios. These models can be assigned to one of two classes: structural and reduced form models. Structural models base on the assumption that the modeling person has full information about the assets and liabilities of the company and based on this knowledge is able to determine the moment of a credit event. Reduced form models use only the information base that is available on the market. This gives them an advantage in practical risk evaluation. The article is a modified part of the author's doctoral dissertation titled "Use of credit derivatives in managing the debt portfolio of the bank."

Keywords: structural models, KMV, CreditMetrics, CreditRisk+, Credit Portfolio View

Wstęp

W ostatnich latach, wypracowanych zostało wiele modeli pozwalających na mierzenie ryzyka kredytowego banku, z uwzględnieniem efektów portfelowych. Żaden z tych modeli nie został jednakże zaakceptowany, jak obowiązujący standard branżowy. W praktyce znajdują wykorzystanie, przede wszystkim, cztery modele pomiaru ryzyka kredytowego (Huschens, Locarek-Junge 2000): CreditMetrics opracowany przez bank J.P. Morgan, CreditRisk+ banku Credit Suisse, Credit Portfolio View firmy doradczej McKinsey oraz model KMV agencji Moody's. Są to skom-

plikowane narzędzia, które różnią się w przynajmniej trzech punktach. Są to, definicja ryzyka, koncepcja techniczna i wykorzystane bazy danych empirycznych (Wahrenburg, Niethen 2000).

Definicja ryzyka wykorzystana przy konfiguracji modelu, determinuje, jak szeroko rozumiane jest ryzyko kredytowe w danym modelu. Naturalnie wszystkie cztery odzwierciedlają straty powodowane niewypłacalnością kontrahentów, nie wszystkie jednak biorą pod uwagę wiarygodność kredytową kredytobiorców.

Techniczna koncepcja opisuje formalne warunki ramowe modelu, czyli założenia o rozkładzie obserwacji oraz wykorzystywane procedury kalkulacji i aproksymacji.

Baza danych empirycznych opisuje wybrany zbiór danych, wykorzystany przy szacowaniu parametrów modelu.

Przedstawiane modele można podzielić na dwie grupy, analogicznie do podziału metod wyceny kredytowych instrumentów pochodnych. Modele zredukowane wykorzystują bezpośrednio wartości prawdopodobieństwa zaprzestania spłat długu przez kontrahentów oraz modele strukturalne, koncentrujące się na zmianach wartości rynkowych (Huschens, Locarek-Junge 2000). Podstawą dla modeli strukturalnych, jest porównanie wartości przedsiębiorstwa do wysokości jego zobowiązań. Tym samym, w centrum rozważań znajduje się rozwój wartości aktywów przedsiębiorstwa, które modelowane zostają przy wykorzystaniu procesu Wienera. Mamy tu do czynienia z procesem stochastycznym $\{Y_t, t \in T\}$, który jest zdefiniowany jako rodzina zmiennych losowych Y z parametrem w obszarze T . Proces stochastyczny opisuje zazwyczaj rozwój w czasie rozkładu zmiennej losowej Y . Jest to proces ciągły, czyli zmiany zmiennej losowej występują w sposób ciągły. Przy tym, przyszłe zmiany są niezależne od zaszłych przed obserwowanym momentem czasu t . Ta właściwość określana jest jako własność Markowa (Hampe 1998), W modelach strukturalnych oznacza to, że przedsiębiorstwo nie obsłuży długu, jeżeli na koniec ustalonego w umowie kredytowej okresu, wartość zobowiązań jest wyższa od wartości firmy. Zaniechanie obsługi długu jest równoznaczne z wykonaniem przez dłużnika, nabytej przy zawarciu umowy kredytu, opcji sprzedaży przedsiębiorstwa kredytodawcy. Model może zostać rozszerzony o możliwość bankructwa przed terminem zapadalności długu. Cechą wspólną wszystkich wariantów modelu jest centralna rola losowego charakteru zmian wartości aktywów (Wahrenburg, Niethen 2000).

Modele zredukowane bazują na założeniu, iż niedotrzymanie warunków jest zdarzeniem losowym, wynikającym ze spadku wartości przedsiębiorstwa (Jajuga 2009). Głównym przedmiotem badań modeli zredukowanych jest analiza wystąpienia danego zdarzenia kredytowego. W ten sposób, w każdym skokowym prze-

dziale czasu, może dojść do niewypłacalności lub zmiany wiarygodności kredytowej dłużnika. Prawdopodobieństwo takiego zdarzenia jest zmienne, zależy od doboru i wag czynników mających na nie wpływ. Czynniki te wpływają na różne kredyty i w ten sposób powodują, że mimo, iż prawdopodobieństwa niewypłacalności i zmiany wiarygodności kredytowej modelowane są jako niezależne zdarzenia, podlegają one zmianom o tym samym kierunku. W wyniku tego, nie są one niezależne, lecz ze sobą skorelowane (Wahrenburg, Niethen 2000).

Z wymienionych na początku metod, do modeli zredukowanych można zaliczyć CreditRisk+ oraz CreditPortfolioView, zaś do modeli strukturalnych Credit Metrics oraz KMV.

Odnosnie definicji ryzyka, można stwierdzić, że jedynie model CreditRisk+ ogranicza się do ryzyka niewypłacalności¹, podczas gdy pozostałe modele uwzględniają również straty na skutek zmian wartości rynkowej tytułu dłużnego, spowodowanych pogorszeniem się wiarygodności kredytowej dłużnika.

Podobne różnice obserwowalne są w źródłach danych wykorzystywanych w modelach. Modele zredukowane wykorzystują czynniki makroekonomiczne oraz wpływy branżowe i sektorowe. Modele strukturalne posługują się rentownością akcji jako sygnałem rozwoju wartości przedsiębiorstwa, czyli mają bardziej mikroekonomiczny charakter. Poza tym, metody te różnią się między sobą modelowaniem stopy odzyskania należności nieściągalnych w przypadku bankructwa. Wszystkie różnice prezentuje Tabela 1.

Tabela 1. Struktura popularnych modeli pomiaru ryzyka kredytowego

	CreditRisk+	Credit Portfolio View	KMV	Credit Metrics
Kategoria modelu	zredukowany	zredukowany	strukturalny	Strukturalny
Modelowane ryzyko	Ryzyko niewypłacalności	Ryzyko niewypłacalności i ryzyko pogorszenia wiarygodności kredytowej	Ryzyko niewypłacalności	Ryzyko niewypłacalności i ryzyko pogorszenia wiarygodności kredytowej
Przyporządkowanie prawdopodobieństw zdarzeń kredytowych	Na podstawie wewnętrznych tabeli scoringowych / ratingu	Na podstawie ratingu lub scoringu oraz branży i regionu	EDF (expected default frequency) wyliczane na podst. wartości przedsiębiorstwa oraz jej zmian	Na podstawie ratingu

¹ Możliwa jest jednak integracja ryzyka pogorszenia wiarygodności kredytowej dłużnika (Huschens, Locarek-Junge 2000).

cd. Tabeli 1.

Powód zdarzenia kredytowego	Stochastyczna zależność liczby zdarzeń kredytowych	Stochastyczna zależność liczby zdarzeń kredytowych	Wielowariantowy; rozkład normalny rentowności akcji	Wielowariantowy; rozkład normalny rentowności akcji
Powód korelacji zdarzeń kredytowych	Zmienność liczby zdarzeń kredytowych i przynależność sektorowa	Rozwój koniunktury (region, branża)	Korelacja indeksów akcji (region, branża); specyficzne bankowe sub-portfele (duże przedsiębiorstwa, MSP itp.)	Korelacja indeksów akcji (region, branża)
Stopa straty	Stochastyczna	Stała	Stała	Stała

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Huschens, Locarek-Junge 2000).

Credit Portfolio View jako model zredukowany

Podejście rodem z matematyki ubezpieczeniowej, wykorzystane w modelu CreditRisk+, uwzględnia jedynie ryzyko kredytowe w wąskim znaczeniu, to jest zignorowane zostają pogorszenia wiarygodności kredytowej dłużnika. Ta optyka jest wynikiem skupienia się na niepłynnych kredytach w rachunkach bieżących (Nelken 1999). Pozostają one do zakończenia czasu trwania umowy kredytowej w księgach banku tak, że rozwój ich wartości w trakcie trwania umowy kredytowej jawi się jako nieistotny. Aby wyznaczyć rozkład zdarzeń kredytowych wykorzystując, analogicznie do teorii wyceny opcji, liczbę zdarzeń kredytowych jako zmienną, konieczne jest dokonanie wielu założeń. Samo zdarzenie kredytowe modelowane jest jako egzogeniczny proces Poissona (Gordy 2000). Jest to możliwe, gdyż jednym z założeń jest, że prawdopodobieństwa zdarzeń kredytowych w poszczególnych okresach są równe (Crouhy i in. 2000) i niezależne od liczby zdarzeń zaszłych w innych okresach. Ponadto prawdopodobieństwo poszczególnych zdarzeń jest bardzo niskie (Gordy 2000). Zazwyczaj wybierany jest za okres obserwacji jeden rok (Nelken 1999).

Aby w ostatnim kroku wyprowadzić rozkład strat portfela, należy jeszcze obliczyć, jaką wysokość strat wywołuje pojedyncze zdarzenie kredytowe. W tym celu CreditRisk+ modeluje różne, niezależne od siebie portfele cząstkowe, w których każdy kredyt, w wypadku bankructwa, cechuje ta sama stopa odzyskania należności nieściągalnych (recovery rate). Suma kredytu jest korygowana o otrzymaną

wielkość w celu wyznaczenia ekspozycji kredytowej. Recovery rates i tym samym ekspozycje kredytowe mają charakter egzogeniczny (Crouhy i in. 2000). Następnie dla każdego z portfeli cząstkowych trzeba wyliczyć funkcję prawdopodobieństwa (Wahrenburg, Niethen 2000). Na tej podstawie możliwe jest wyliczenie funkcji prawdopodobieństwa całego portfela, z której wyprowadzony zostanie rozkład strat portfela. Mało realistyczne założenie o stałości liczby zdarzeń kredytowych, może zostać usunięte i zastąpione rozkładem losowym. W efekcie wzrasta poziom skomplikowania modelu.

Sensowne jest zwrócenie uwagi na podział portfela ze względu na regiony i branże, z punktu widzenia korelacji. Generalnie zakłada się istnienie silnej korelacji zdarzeń kredytowych wewnątrz poszczególnych sektorów, podczas gdy w modelu funkcjonuje założenie o niezależności sektorów od siebie (Crouhy i in. 2000). Dokładne określenie korelacji musi zostać ocenione jako problematyczne w tym modelu. Rezygnacja z modelowania korelacji zdarzeń kredytowych tłumaczona jest niestabilnością korelacji w dziedzinie finansów oraz problemami z dostępnością danych (Nelken 1999). Głównym powodem jawi się być jednak modelowanie zdarzenia jako takiego. Definiując niewypłacalność jako zdarzenie przypadkowe bez uwzględnienia wyjściowej wiarygodności kredytowej oraz jej zmian w czasie, nie można wyprowadzić logicznie korelacji z zachodzących zdarzeń. Negatywnie trzeba również ocenić założenie o niezależności poszczególnych sektorów od siebie, która w przypadku recesji gospodarczej z pewnością nie jest dana.

Drugim z wymienionych modeli zredukowanych jest Credit Portfolio View. Jest to model mający na celu, w ramach horyzontu czasowego składającego się z niezależnych okresów, objaśnienie ryzyka kredytowego za pomocą zmiennych makroekonomicznych. Zmienne te, przykładowo stopa bezrobocia, poziom stóp procentowych czy stopa wzrostu gospodarczego, objaśniają, zarówno prawdopodobieństwo zdarzenia kredytowego, jak i zmiany wiarygodności kredytowej (Crouhy i in. 2000).

Model ten jest w stanie wykorzystać takie dane, jak informacje o liczbie bankructw lub wewnętrzne dane banków o kredytobiorcach, w celu wyznaczenia korelacji. W ten sposób uwzględnieni mogą zostać również kredytobiorcy nie posiadający ratingu. Jest to szczególnie ważne w Polsce.

Decydującym aspektem jest jednakże uwzględnienie warunków gospodarczych. Podejście to uwzględnia więc, że ratingi historyczne nie są stałe, lecz podlegają ewolucji w czasie. Credit Portfolio View modeluje zależności liczby zdarzeń kredytowych od stanu gospodarki. W czasie recesji wzrasta zarówno liczba bankructw, jak i obniżonych ratingów (Crouhy i in. 2000). Wyniki działalności kredytowej banku podlegają tym samym wahaniom cyklicznym.

Na model składają się dwa podstawowe elementy. W tak zwanym systematycznym modelu ryzyka, modelowaniu zostają poddane prawdopodobieństwa zdarzeń kredytowych wraz z ich korelacjami. W następnym etapie, określanym jako rachunek strat portfela, wyznaczany jest rozkład prawdopodobieństwa zmian wartości portfela. W tym celu, dochodzi do połączenia wyliczonych wartości prawdopodobieństwa zmiany ratingu z indywidualnym portfelem kredytowym danego banku.

Ryzyko systematyczne zajmuje się tą częścią ryzyka, której nie można wyeliminować, nawet po osiągnięciu optymalnej dywersyfikacji. Przykładowo, spadek koniunktury powoduje generalny wzrost poziomu ryzyka. Credit Portfolio View uwzględnia tę właściwość poprzez wykorzystanie wielkości makroekonomicznych, jako wskaźnika ryzyka kredytowego. Wartości prawdopodobieństwa z historycznych tabel przejścia między klasami ryzyka (ratingu), zostają zaktualizowane na podstawie obserwacji empirycznych. Pod uwagę wzięte zostaje również, że różne branże w różny sposób reagują na sytuację makroekonomiczną. Dlatego konstruowane są portfele, w których obserwowana jest czułość specyficzna dla danej branży względem stanu gospodarki (Crouhy i in. 2000) w taki sposób, że przykładowo, przedsiębiorstwom branży energetycznej przypisywany jest mniejszy związek ze wzrostem gospodarczym niż przedsiębiorstwom budowlanym. Dodatkowo uwzględnione zostaje, że korelacje poszczególnych branż między sobą, zmieniają się w zależności od cyklu koniunkturalnego. Na bazie, w przeszłości empirycznie wyznaczonych, związków między czynnikami makroekonomicznymi a danymi dotyczącymi przejścia między klasami ryzyka, przy wykorzystaniu symulacji Monte Carlo, analizowane są możliwe przyszłe scenariusze makroekonomiczne. Ma to na celu wyznaczenie wartości prawdopodobieństwa przejścia między klasami ryzyka dla każdego segmentu ryzyka, w każdym możliwym stanie otoczenia makroekonomicznego dla wybranych horyzontów czasowych. W następnym etapie, otrzymane dane wykorzystywane są do analizy portfela konkretnego banku. Przy tym rozróżnia się kredyty niesekurytyzowane, które trzymane są przez bank do końca trwania umowy kredytowej, oraz pozycje sekurytyzowane, dla których analizie podlega jedynie ryzyko w przedziale czasowym, który konieczny jest do zamknięcia danej pozycji na rynku. Wynikiem analizy są: oczekiwana ilość zdarzeń kredytowych oraz inne aspekty ryzyka całego portfela i portfeli cząstkowych.

Mimo, że rozszerzenie podejścia bazującego na przejściu między klasami ryzyka o czynniki makroekonomiczne, jawi się jako podstawowa zaleta opisywanego modelu, nie pozbawiono go jednak kilku wad. Pomysł integracji wartości makroekonomicznych, jest co prawda interesujący, jednak niejasna pozostaje empiryczna

jakość modelu oraz możliwość prognozowania przyszłości na bazie historycznych zależności.

Modele strukturalne – CreditMetrics

Model CreditMetrics, podobnie jak opisany już Credit Portfolio View, koncentruje się na zjawisku przejścia między klasami ryzyka. W ten sposób, również w tym modelu, podstawą rozważań są prawdopodobieństwa z jakimi kredyt, w trakcie badanego przedziału czasowego, może przejść z jednej klasy wiarygodności kredytowej do innej. Ryzykiem kredytowym, w tym modelu, jest nie tylko niewypłacalność kontrahenta, ale i zmiana wiarygodności kredytowej.

W podejściu badającym zjawisko przejścia między klasami ryzyka, każdej możliwej migracji między tymi klasami w ramach wybranego systemu ratingowego, przypisywane jest konkretne prawdopodobieństwo migracji (przejścia do innej klasy). Powstaje w ten sposób macierz migracji. Zmiana wartości pozycji portfela, na skutek przejścia dłużnika z jednej klasy ratingowej do drugiej, jest powodowana faktem, że strumień przepływów pieniężnych związanych z danym kredytem jest dyskontowany z wykorzystaniem innej stopy procentowej. Wykorzystywane są przy tym struktury odsetkowe specyficzne dla danego systemu ratingowego. W związku z tym, że lepszemu ratingowi przypisywana jest niższa stopa dyskontowa, przepływy związane z kredytem z danej klasy posiadają wyższą wartość bieżącą (present value). Konsekwentnie, pogorszenie ratingu dłużnika powoduje obniżenie wartości przyznanego mu kredytu. Wartość oczekiwana kredytu kalkulowana jest bowiem, jako suma zdyskontowanych wartości specyficznych dla danego ratingu, tym niższych im gorszy rating, ważonych wartościami prawdopodobieństwa migracji.

Aby od wartości oczekiwanej móc przejść do ryzyka², jako statystyczne parametry wykorzystywane zostają percentyle rozkładu wartości oczekiwanej. W związku z tym, że rozkład ten nie jest rozkładem normalnym, niemożliwe jest zastosowanie odchylenia standardowego. Konieczne są symulacje obejmujące cały rozkład. Prawdopodobieństwa zdarzeń kredytowych wynikają wtedy z wybranego percentylu (Crouhy i in. 2000). W tym celu, wartości obliczeń wybranych kredytów, sortowane są rosnąco i prawdopodobieństwa tych wartości sumowane tak długo, aż ich suma przewyższy wartość danego percentyla, która przykładowo dla pierwszego percentyla wynosi 1%. Odnośnie tak obliczonej sumy, można stwier-

---

² We wszystkich opisywanych modelach mierzenia ryzyka portfela kredytowego najczęściej wybieraną miarą ryzyka jest podejście Value-at-risk.

dzić, że wartość badanych kredytów z prawdopodobieństwem 99%, nie spadnie poniżej tej sumy. Różnica tak osiągniętej sumy z percentyla i wartości oczekiwanej jest maksymalnym kapitałem, który może z wybraną pewnością zostać utracony.

W ostatnim kroku, przy uwzględnieniu korelacji między ruchami migracyjnymi, między klasami ratingu, agregowane zostają zmienności poszczególnych pozycji do zmienności portfela, z której możliwe jest wyprowadzenie potencjału strat na wykorzystanym kapitale w badanym okresie (Wahrenburg, Niethen 2000). Dla uniknięcia wypaczeń statystycznych, obliczenia dokonywane są przy wykorzystaniu symulacji Monte-Carlo (Crouhy i in. 2000). Właśnie ten krok, jest jednakże największym problemem, gdyż ilość dostępnych informacji koniecznych do określenia korelacji jest niewielka. Podejściem nasuwającym się w takiej sytuacji na myśl, byłoby wykorzystanie publikowanych przez agencje ratingowe, historycznych wartości korelacji ratingu i zdarzenia kredytowego. Wadą jest w tym wypadku niewielka baza danych zdarzeń kredytowych oraz niemożność rozróżniania między rynkami i branżami. Wykorzystanie marży kredytowych jest zawodne, gdyż wpływ na nie ma również ryzyko rynkowe, co uniemożliwia osobną ocenę ryzyka kredytowego. Wykorzystanie przyporządkowanych subiektywnie korelacji, pozwala na uwzględnienie indywidualnych aspektów elementów portfela, nie może jednakże zastąpić obiektywnej podstawy wyliczeń. Wykorzystanie korelacji kursów akcji nie jest w Polsce opcją realistyczną, pomimo zalety wykorzystania zorientowanych na przyszły rozwój sytuacji danych rynkowych, gdyż jedynie niewielką część kredytobiorców stanowią przedsiębiorstwa notowane na giełdzie. Ponadto związek między wartością rynkową przedsiębiorstwa a jego wiarygodnością kredytową nie jest jednoznaczny (Offermann 2001).

Modele strukturalne – KMV

Model KMV wykorzystuje jako podstawę obliczeń, teorię wyceny opcji, co powoduje, że ten właśnie model najbliższy jest podstawowemu modelowi Mertona. Proces zdarzeń kredytowych jest endogeniczny i determinowany głównie przez strukturę kapitałową firmy. W modelu tym, uwaga nie skupia się na klasach ratingowych, czyli grupach kredytobiorców, ale na poszczególnych dłużnikach i ich indywidualnej sytuacji. Ominięta zostaje też podstawowa wada modeli bazujących na ratingach. Zmiany ratingu są zmiennymi skokowymi sugerując, że również wiarygodność kredytowa przybiera wartości skokowe, kiedy w rzeczywistości jest ona zmienną ciągłą (Crouhy i in. 2000).

KMV z kolei modeluje wiarygodność kredytową jako funkcję struktury kapitału przedsiębiorstwa, aktualnej wartości rynkowej aktywów i jej zmienności. Na podstawie tych wielkości KMV, szacuje oczekiwaną ilość zdarzeń kredytowych, określaną jako Expected Default Frequency (EDF). Podstawą tego modelu jest więc uznanie czynników mikroekonomicznych jako zmiennych objaśniających dla zdarzeń kredytowych i poszczególnych kredytów, podczas gdy w kolejnym etapie uwzględniane są efekty dywersyfikacyjne portfela (Schierenbeck 1999).

W konkretnym przypadku wygląda to tak, że określony zostaje punkt niewypłacalności, poniżej którego nie może spaść wartość rynkowa przedsiębiorstwa, aby nie doszło do bankructwa. Granica ta wzrasta wraz z zadłużeniem, gdyż tym wyższa musi być wartość aktywów im więcej zobowiązań jest do pokrycia. Kolejnym krokiem jest wyliczenie różnicy wartości rynkowej aktywów i punktu niewypłacalności. Różnica ta wyrażana jest w postaci wielokrotności odchylenia standardowego wartości rynkowej zobowiązań przedsiębiorstwa i określana jest jako odległość od punktu niewypłacalności lub Distance from Default (DD) (Crouhy i in. 2000). Poniższy przykład pozwoli zrozumieć koncepcję modelu KMV:

Założenia:

Wartość rynkowa aktywów – 10 mld €

Horyzont czasowy – 1 rok

Oczekiwana stopa wzrostu aktywów – 10%

Odchylenie standardowe wartości rynkowej – 2 mld €

Punkt niewypłacalności – 7 mld €

Daje to odległość od punktu niewypłacalności:

$$DD = (11 - 7) / 2 = 2$$

KMV obliczyłyby następnie z dostępnych danych, ile przedsiębiorstw z podobną wartością DD przeciętnie bankrutuje. Jeżeli byłoby to przykładowo 60 przedsiębiorstw z 3000 w tej klasie wiarygodności kredytowej, dawałoby to oczekiwaną ilość zdarzeń kredytowych w przyszłym roku w liczbie³:

$$EDF = 60 / 3000 = 0,02 = 2\%$$

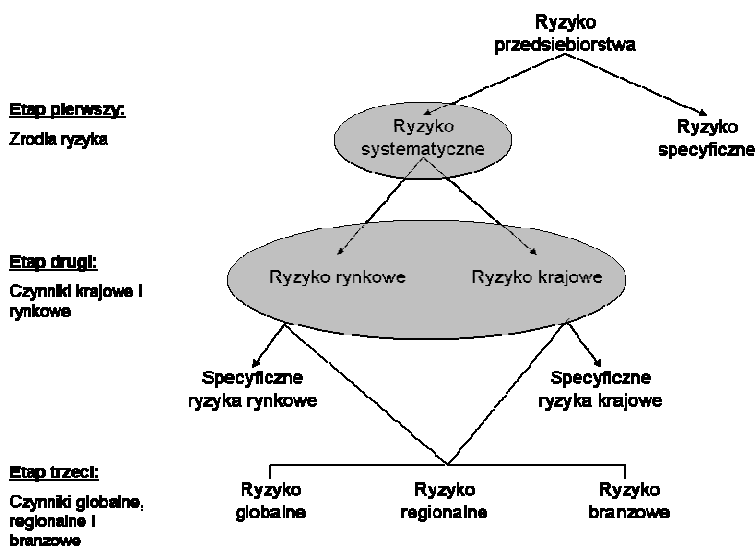
Znaczenie wysokości aktywów dla tego podejścia, kwalifikuje je jako najlepiej dopasowane do spółek akcyjnych, dla których giełda przejmuje określanie wartości

---

³ Na podstawie statystyk agencji ratingowych dotyczących zdarzeń kredytowych wybrany zostaje rating dla badanego przedsiębiorstwa, którego ilość bankructw jest najbliższa otrzymanemu wynikowi.

rynkowej i eliminuje tym samym przynajmniej komplikacje przy określaniu tej wielkości (Crouhy i in. 2000]. Aby umożliwić wykorzystanie tego modelu, również przy przedsiębiorstwach nie notowanych na giełdzie, przeprowadzono wiele analiz, w celu identyfikacji związków przyczynowych między wyliczonymi wartościami rynkowymi a ich zmiennością z jednej oraz pozycjami bilansu przedsiębiorstwa i danymi z rachunku zysków i strat z drugiej strony. Poprzez porównanie tych danych i przeniesienie na podobne nienotowane przedsiębiorstwa, próbuje się powiększyć zakres wykorzystania modelu.

KMV modeluje trzystopniowy proces przedstawiony w rys. 1. W pierwszej kolejności obliczona zostaje wartość specyficzna dla danego przedsiębiorstwa. W drugiej fazie uwzględnione zostaje ryzyko krajowe i branżowe, zanim w trzeciej fazie dojdą czynniki globalne, regionalne i sektorowe.

Źródło: opracowanie własne na podst. (Crouhy i in. 2000).

Rys. 1. Wyznaczanie ryzyka w modelu KMV

W celu implementacji efektów portfelowych uwzględnione zostają w modelu wzajemne ilości zdarzeń kredytowych, tak zwane Joint Default Frequencies. Określają one prawdopodobieństwo tego, że dwa składniki aktywów portfela znajdą się równocześnie w punkcie niewypłacalności (Schierenbeck 1999). Konieczne do

wyznaczenia wspomnianych wartości korelacje, wyprowadzone zostają z notowań kursów akcji.

Zaletą modelu KMV jest wycena ryzyka kredytowego, bazująca na specyfice kredytobiorcy, w przeciwieństwie do sumarycznego przyporządkowywania dłużników do klas ratingowych, jak ma to miejsce w przypadku innych opisanych modeli. Oparcie się na kursach akcji gwarantuje aktualną i zorientowaną na przyszły rozwój wycenę aktywów. Ponadto dłużnicy mogą być klasyfikowani w ramach ciągłego spektrum wiarygodności kredytowej⁴, zamiast skokowych klas ratingowych.

Przy ocenie tego modelu należy stwierdzić, że związek między kapitalizacją rynkową przedsiębiorstwa a prawdopodobieństwem bankructwa, nie jest w rzeczywistości tak jednoznaczny. Problemem jawi się jednak, przede wszystkim, wykorzystanie modelu do określenia ryzyka przedsiębiorstw nienotowanych na giełdzie. Wsparcie się na porównywalnych firmach notowanych jest nieprzekonujące nawet, gdy się uzna, że kursy akcji są dobrym wskaźnikiem zmian wiarygodności kredytowej danego przedsiębiorstwa. W ten sposób, model ten budzi kontrowersje na obszarze predystynowanym do jego wykorzystania, zaś użycie go do określania ryzyka przedsiębiorstw nie notowanych na giełdzie, czyli większej części portfela kredytowego polskich banków, nie może być aktualnie rekomendowane.

Podsumowanie

Decyzja zarządzającego portfelem, odnośnie odpowiedniego modelu pomiaru ryzyka kredytowego, musi uwzględniać zakres informacji dostępnych w procesie zarządzania. Modele strukturalne zakładają, że każdemu dostępna jest informacja odpowiadająca poziomowi wiedzy kadry zarządzającej badanego przedsiębiorstwa, czyli pełen wgląd w jego sytuację finansową. Modele zredukowane ograniczają się w swojej analizie do informacji dostępnej na rynku.

Jeżeli celem wykorzystania przedstawionych modeli jest wycena instrumentów dłużnych lub derywatów kredytowych, preferowanym narzędziem muszą być modele zredukowane. Odzwierciedla to hipotezę, że rynek nie jest w stanie, w sposób ciągły, obserwować wartości aktywów każdego przedsiębiorstwa, dyskwalifikując tym samym modele strukturalne. Mimo tego, podsumowując zaprezentowaną charakterystykę dwóch klas modeli mierzenia ryzyka kredytowego portfela, należy stwierdzić, że żaden z przedstawionych modeli nie oferuje całkowicie przekonują-

---

⁴ DD może teoretycznie przybrać dowolną nieujemną wartość.

cego podejścia do tematyki zarządzania portfelem kredytów. Fakt, że żaden z modeli nie został uznany za standard rynkowy, tylko to podkreśla.

Piśmiennictwo

1. Crouhy M., Galai, D., Mark, R., 2000. *A comparative analysis of current Credit risk models*. Journal of Banking & Finance 24.
2. Gordy M., 2000. *A comparative anatomy of Credit risk models*. Journal of Banking & Finance 24.
3. Hampe O., 1988. *Bewertung bei Arbitragefreiheit und Ermittlung impliziter Zinserwartungen*. dysertacja na Uniwersytecie Kolońskim.
4. Huschens S., Locarek-Junge H., 2000. *Konzeptionelle und statistische Grundlagen der Portfolioorientierten Kreditrisikomessung*. (w:) A. Oehler (red.). *Kreditrisikomanagement – Portfoliomodelle und Derivate*. Wydawnictwo Schäffer-Poeschel, Stuttgart.
5. Jajuga K., 2009. *Zarządzanie ryzykiem kredytowym*. (w:) K. Jajuga (red.). *Zarządzanie ryzykiem*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
6. Nelken I., 1999. *Implementing Credit Derivatives: Strategies and Techniques for using Credit Derivatives in Risk Management*. Wydawnictwo McGraw-Hill, Nowy Jork.
7. Offermann C., 2001. *Kreditderivate – Implikationen für das Kreditportfoliomanagement von Banken*. Wydawnictwo Josef Eul, Lohmar i Kolonia.
8. Schierenbeck H., 1999. *Ertragsorientiertes Bankmanagement, Band II: Risiko-Controlling und Bilanzstruktur-Management*. Wyd. 6, Wydawnictwo Gabler, Wiesbaden.
9. Wahrenburg, M., Niethen, S., 2000. *Vergleichende Analyse alternativer Kreditrisikomodelle*. Kredit und Kapital 2, Wydawnictwo Duncker und Humbolt, Berlin.

Институциональное и межличностное доверие как индикатор здоровья современного общества

Institutional and interpersonal trust as an indicator of the health of modern society

Viktor V. Voronov

Институт Социальных Исследований Даугавпилсского Университета, Латвия

Garif S. Romashkin

Международный Институт Финансов, Управления и бизнеса Тюменского Государственный Университет, Россия

Abstract

In modern society an important role was played by trust as a necessary condition for social communication in society, for understanding, harmony and cooperation. The article set relatively low levels of social and institutional trust in Russian society. As a result of changes for the last twenty years there has been disappointment with the population of the liberal economy. Distrust of all important social institutions means failure of the government institutions to provide effective positive impact on socio-economic processes in society.

Keywords: *institutional trust, interpersonal trust, the trust factor, the Russian society*

Введение

Экономика и социология доверия активно вводятся в оборот науки. В современных западных (В. Грудзевский, Дж.Коулман, П.Штомпка, Ф. Фукуяма) и российских (Т.Заславская, Ю.Веселов, В.Радаев) экономико-социологических исследованиях актуализированы вопросы институциональных, культурно-ценностных детерминант экономического сознания и поведения, организации деятельности участников рынка с целью

роста эффективности управления институтами общества. В современном обществе важную роль стало играть институциональное и межличностное доверие как необходимое условие социальной коммуникации в обществе, обеспечивающее понимание, согласие и взаимодействие (Веселова 2005). Авторы разделяют авторитетное мнение исследователей, определяющих доверие как функцию экономического расчета, знаний и ценностей (Grudzewski 2009). Вместе с тем, теоретические исследования социоэкономических проблем доверия преобладают над эмпирическими, которые раскрывали бы влияние различных факторов на формирование доверия. Поэтому, авторы апробируют результаты эмпирического исследования по теме «Сравнительные исследования доверия в различных странах в период глобализации», инициированный социологами Японии, а также российского регионального исследования.

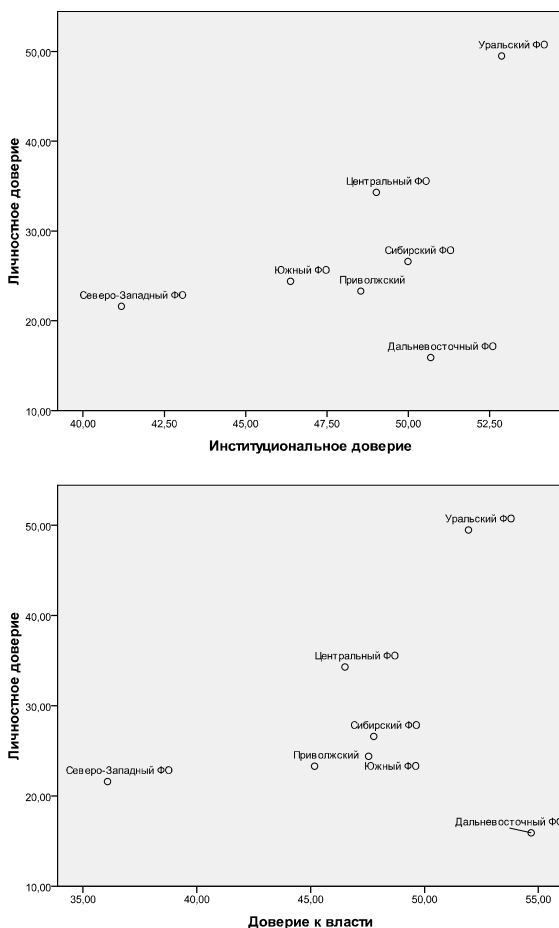
Основные результаты исследования

В данной работе используются результаты эмпирического исследования по теме «Сравнительные исследования доверия в различных странах в период глобализации», инициированный социологами Японии [3]. В рамках данного проекта в феврале 2009г. был организован общероссийский социологический опрос. Его проводил Всероссийский Центр исследования общественного мнения (ВЦИОМ) по заказу социологов из Тюменского государственного университета, которые в рамках проекта отвечали за его российскую часть (Давыденко, Латов, Ромашкин, Сасаки 2010).

При анализе мы будем считать, что индивиды рассматриваются либо как элементы социальной системы (структуры) и их действия в решающей степени детерминированы местом в системе социоэкономических отношений. Либо индивиды рассматриваются как элементы культурной системы, и их действия определяются нормами и правилами, сложившимися в данной культуре (например, в «культуре бедности» или в «культуре среднего класса»). Индивидуальное действие выступает как результат социальных переменных, а не личностных качеств. Тем не менее следует помнить, что здесь будут рассматриваться не реальные, а номинальные социальные группы. В этом случае доверие (меж)личностное может рассматриваться как элемент культуры, а институциональное доверие есть не

данность, а продукт социально-экономических отношений. Тогда более понятным становится большая эластичность институционального доверия по социоструктурным переменным, часто противоположная направленность векторов межличностного и институционального доверия. Нет видимой связи между двумя составляющими обобщенного доверия и при анализе структуры доверия по территории проживания, например, в разрезе Федеральных округов Российской Федерации (ФО РФ) (см. рис.1).

Рис. 1. Разброс частных индексов институционального доверия в зависимости от места проживания респондентов (Федеральные округа РФ). *Примечание:* Здесь институциональное доверие – это средний индекс по доверию к 12 параметрам. Доверие к власти - средний индекс по доверию к местным, федеральному правительству и Думе РФ с учетом «не знаю». 100 – все полностью доверяют, 0 – все полностью не доверяют.

На основе полученных данных можно выделить регионы: а) с высоким уровнем межличностного и высоким уровнем институционального доверия (Уральский ФО РФ); б) срединную группу регионов (Центральный ФО РФ, Сибирский ФО РФ, Приволжский ФО РФ, Южный ФО РФ); в) со средним уровнем межличностного и низким уровнем институционального доверия (Северо-Западный ФО РФ); г) с низким уровнем межличностного и высоким уровнем институционального доверия (Дальневосточный ФО РФ).

Соотношение уровней институционального и (меж)личностного доверия является своеобразным «термометром» здоровья общества. Как указывает А.Н.Олейник, возможны четыре варианта такого соотношения (Олейник 2001):

1) Личностное и институциональное доверие выше среднего: общество обладает значительным социальным капиталом, а власть, в свою очередь, способствует его сохранению и воспроизводству. В нашем исследовании, более других регионов наиболее близок к такому оптимальному соотношению Уральский ФО РФ.

2) Высокий уровень личностного доверия при низком уровне доверия институционального: общество существует автономно от власти. В нашем исследовании такого варианта не найдено.

3) Высокий уровень институционального доверия при низком уровне доверия личностного: социум не может функционировать самостоятельно, он практически полностью зависит от властных инициатив. В нашем исследовании этот вариант наиболее близок к показателям Дальневосточного ФО РФ.

4) Низкое личностное и институциональное доверие: социальные взаимодействия в обществе парализованы, власть не способна контролировать ситуацию, координированные действия сильно затруднены ввиду взаимного недоверия. Как ни странно, но ближе других регионов к данному показателю оказался Северо-Западный ФО РФ. Тем не менее, основная часть макрорегионов России тяготеет к ситуации «срединный - ниже среднего уровень личностного доверия при среднем уровне институционального доверия» (Южный, Сибирский, Приволжский ФО РФ), а Центральный ФО РФ соответствует среднему уровню как по межличностному, так и институциональному доверию. Вопрос о том, насколько эти данные верифицируемы и устойчивы по-прежнему остается открытым (табл. 2).

Таблица 2. Факторы дифференциации доверия, выявленные при проведении общероссийского опроса в 2009 г.

Факторы дифференциации доверия	Институциональное доверие						Безопасности
	Межличностное доверие	Науке и технологиям	Социальным институтам, СМИ	Федеральному и местному правительству, Государственной Думе	Милиции	Негосударственным организациям	
Уровень доверия	Низкий	Высокий	Выше среднего	Средний	Ниже среднего	Низкий	Низкий
Возраст	Волнообразные колебания	Волнообразные колебания	Волнообразные колебания	Волнообразные колебания с повышательным трендом	Волнообразные колебания с повышательным трендом	Волнообразные колебания	Волнообразные колебания с понижательным трендом
Гендер	Отсутствие зависимости	Отсутствие зависимости	Слабая обратная зависимость (мужчины доверяют в меньшей степени, чем женщины)	Слабая зависимость (мужчины доверяют в меньшей степени, чем женщины)	Слабая зависимость (мужчины доверяют в меньшей степени, чем женщины)	Отсутствие зависимости	Обратная зависимость (мужчины доверяют в большей степени, чем женщины)
Регион проживания	Слабая зависимость	Существенная зависимость	Существенная зависимость	Существенная зависимость	Существенная зависимость	Существенная зависимость	Существенная зависимость
Образование	Отсутствие зависимости	Существенная прямая зависимость (повышающее влияние)	Существенная обратная зависимость (повышающее влияние)	Существенная обратная зависимость (повышающее влияние)	Существенная обратная зависимость (повышающее влияние)	Существенная обратная зависимость (повышающее влияние)	Слабая зависимость
Уровень жизни (и/или) Доход	Слабая обратная зависимость (повышающее влияние)	Существенная прямая зависимость (повышающее влияние)	Существенная прямая зависимость (повышающее влияние)	Существенная прямая зависимость (повышающее влияние)	Существенная прямая зависимость (повышающее влияние)	Существенная прямая зависимость (повышающее влияние)	Слабая зависимость
Тип населенного пункта (н/п)	В городах ниже, чем в сельских н/п	В городах ниже, чем в сельских н/п	В городах ниже, чем в сельских н/п	В городах ниже, чем в сельских н/п	В городах ниже, чем в сельских н/п	Нет зависимости	В городах ниже, чем в сельских н/п

Анализируя данные таблицы, можно утверждать, что склонные к доверию люди, чаще доверяют и социальным институтам (всем без исключения). Таким образом, следует помнить о важности культурно-психологической составляющей института доверия, но не абсолютизировать ее влияние на структуру доверия. Этот сложный социальный феномен формируется в социальной среде и является продуктом социального опыта общества, что достаточно четко подтверждают результаты эмпирических исследований. Можно предполагать, что уровень межличностного доверия определяется социоструктурными характеристиками, но этот факт не находит своего эмпирического подтверждения. Например, влияние возраста респондентов на уровень межличностного доверия не имеет статистически значимого уровня.

По результатам исследования можно сделать следующие **выводы**.

1. Доверие имеет высоко коррелированную внутреннюю структуру, т.е. доверчивые люди склонны больше доверять и социальным институтам (практически всем без исключения). Доминирующий вклад в изменчивость институционального доверия вносят не социально-психологические, а социоструктурные параметры. Имеет значение также культурно-психологическая составляющая института доверия, но не следует абсолютизировать такое влияние.

2. Прямо и тесно коррелируют между собой доверие к правительствам (местному и федеральному); доверие к социальным службам и центрам здравоохранения; доверие к видам СМИ; к безопасности в различных ее проявлениях.

3. Уровни «здоровья общества» через призму институционального и межличностного доверия в эмпирическом контексте представлены в нашем исследовании следующим образом:

а) в российском Уральском Федеральном округе личностное и институциональное доверие выше среднего: общество обладает значительным социальным капиталом, а власть, в свою очередь, способствует его сохранению и воспроизводству. Уральский Федеральный округ отличается наибольшим запасом социального капитала, имеет высокоразвитый промышленный потенциал, обладает высокой социально-экономической устойчивостью;

б) в Дальневосточном Федеральном округе выявлен высокий уровень институционального доверия при низком уровне доверия личностного. Это означает, что социум не может функционировать самостоятельно, он практически полностью зависит от властных инициатив. Дальневосточный округ – своеобразная зона неблагополучия в контексте личностного и

институционального доверия;

в) в Северо-Западном Федеральном округе низкое личностное и институциональное доверие: социальные взаимодействия в обществе минимальны, власть в полном мере не способна контролировать ситуацию, координированные действия сильно затруднены ввиду сильного взаимного недоверия. Представители Северо-Западного Федерального округа, демонстрируя недоверие к власти и некоммерческим организациям, тем не менее, попадает в срединный класс по межличностному доверию, т.е. общество имеет ресурсы для самоорганизации, хотя институциональный ресурс серьезно подорван;

г) «Срединные» по всем параметрам округа (Приволжский, Сибирский и Центральный Федеральные округа) показывают серьёзный потенциал роста социального капитала, востребованность позитивных инициатив власти, и готовность социума к их восприятию.

Список использованных источников

1. Давыденко В.А., Латов Ю.В., Ромашкин Г.Ф., Сасаки М., 2010. *Доверие в современной России (компаративистский подход к социальным добродетелям)*. Вопросы экономики 2, с. 83-101.
2. Коулман Дж., 2001. *Капитал социальный и человеческий*. Общественные науки и современность 3, с. 121-139.
3. *Корпоративная культура: проблемы и тенденции развития в мире и в России*. 2010. Москва: Наука.
4. Луман Н., 2001. *Власть*. Пер. с нем. А. Ю. Антоновского. Москва: Праксис.
5. Олейник А.Н., 2001. *Жизнь по понятиям»: институциональный анализ повседневной жизни «российского простого человека*. Политические исследования 2, с. 44.
6. Фукуяма Ф., 2004. *Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию*. Москва: ООО Издательство АСТ.
7. Штомпка П., 1996. *Социология социальных изменений*. Москва: Аспект Пресс.
8. Веселова Ю.В. (ред.), 2005. *Экономика и социология доверия*. Санкт-Петербург: Печатник.
9. Grudzewski W. M., i in., 2009. *Zarządzanie zaufaniem w przedsiębiorstwie: koncepcje, narzędzia, zastosowania*. Kraków - Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
10. Grudzewski W. M., Hejduk I. K., Sankowska A., Wańtuchowicz M., 2007. *Zarządzanie zaufaniem w organizacjach wirtualnych*. Warszawa, Difin.
11. Grudzewski W. M., Hejduk I. K., Sankowska A., Wańtuchowicz M., 2008. *Trust Management in Virtual Work Environment: A Human Factors Perspective*. New York: CRC.

Szlaki turystyczne na obszarach chronionych

Tourist trails on protected areas

Małgorzata Bajda – Gołębiewska

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Turystyki i Rekreacji

Abstract

Tourist trails carry out a major part in tourism development in the area, its advertisement and creation of tourism friendly to natural environment. First of all, as a section of infrastructure, trails are meant to protect, adapt and make tourist values accessible to tourists. Particularly, trails play an important role in protected areas. The article presents tourist use of national parks, classification and function of tourist trails, shows trails in national parks of the Podlaskie province.

Keywords: tourist trails, podlaskie province

Wstęp

Obszary przyrodniczo cenne stanowią ogromny potencjał turystyczny danego regionu, w znacznej mierze oparty na zasobach naturalnych parków narodowych. Jednak nieumiejętne korzystanie z walorów środowiska przyrodniczego może prowadzić do obniżenia ich atrakcyjności. W celu ochrony najcenniejszych zasobów należy odpowiednio zorganizować ruch turystyczny oraz infrastrukturę. Penetracja terenu powinna być ograniczona do sieci wyznaczonych tras turystycznych i odbywać się z zachowaniem zasad udostępniania.

1. Użytkowanie turystyczne parków narodowych

Parki narodowe to tereny szczególnie atrakcyjne turystycznie. Ogólna powierzchnia istniejących w Polsce 23 parków wynosi 314 477 ha, co daje około 1% po-

wierzchni kraju¹. Rozmieszczone są one na terenie całego kraju i reprezentują najważniejsze regiony fizykogeograficzne. Park narodowy obejmuje obszar wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi. Na jego terenie cała przyroda oraz walory krajobrazowe podlegają ochronie. Obszar parku udostępniany jest w celach naukowych, edukacyjnych, kulturowych, turystycznych, rekreacyjnych i sportowych, w taki sposób, który nie wpłynie negatywnie na przyrodę w parku.² Liczba zwiedzających te tereny z roku na rok rośnie. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w 2008 roku polskie parki narodowe odwiedziło ponad 10,6 milionów turystów. Największą frekwencję zanotował Tatrzański Park Narodowy (2,078 mln) oraz Karkonoski PN (2 mln). Powyżej miliona turystów stwierdzono w parkach Wolińskim i Wielkopolskim. Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się Narwiański PN (8,6 tys.) i Poleski PN (15,4 tys.). W 2008 roku w polskich parkach narodowych zanotowano 3084,3 km szlaków turystycznych oraz 132 ścieżki dydaktyczne. Najdłuższa sieć szlaków wykazana została w Biebrzańskim Parku Narodowym (483,1 km) oraz Kampinoskim PN (360 km), najkrótsza w Parku Narodowym Ujście Warty (12,6km), oraz Pienińskim PN (35,2 km) i Białowieskim PN (38,5 km). Najwięcej ścieżek dydaktycznych utworzono w: Biebrzańskim PN (14) i Bieszczadzkim PN (12), najmniej ścieżek posiadały: Pieniński PN (0), Magurski PN (2), oraz Narwiański PN i Tatrzański PN (po 3). Parki o dużej powierzchni i dostępności terenu mają możliwość wyznaczania dużej ilości ścieżek przyrodniczych. W parkach o małej powierzchni i trudno dostępnym obszarze np. jeziora, rzeki, bagna, sieć szlaków nie jest zbyt gęsta.

Tabela 1. Szlaki turystyczne i ścieżki dydaktyczne w parkach narodowych w 2008 roku

Park Narodowy	Szlaki turystyczne w km	Liczba ścieżek dydaktycznych
Babiogórski	53	8
Białowieski	38,5	4
Biebrzański	483,1	14
Bieszczadzki	245	12
Bory Tucholskie	75	4
Drawieński	101	5
Gorczański	105,1	9
Gór Stołowych	175,1	4
Kampinoski	360	7
Karkonoski	117,6	9
Magurski	85	2

¹ *Ochrona środowiska 2009*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010

² *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (Dziennik Ustaw nr 92, poz. 880)

cd. Tabeli 1.

Narwiański	58	3
Ojcowski	40,7	4
Pieniński	35,2	-
Poleski	67,5	5
Roztoczański	61,1	9
Słowiński	144,3	5
Świętokrzyski	41	4
Tatrzański	275	3
Ujście Warty	12,6	4
Wielkopolski	215	4
Wigierski	245,4	6
Woliński	50,1	7
Razem	3084,3	132

Źródło: Ochrona Środowiska 2009, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2010.

Głównym motywem przyjazdu turystów do parku jest piękno przyrody. Powinno być one chronione, ale również cieszyć zwiedzających. Jednak niekontrolowany rozwój turystyki na obszarach przyrodniczo cennych może przyczynić się do degradacji środowiska przyrodniczego. Głównymi przyczynami zagrożeń i degradacji podstawowych wartości przyrodniczych i krajobrazowych parków narodowych są:³

- masowość ruchu turystycznego, który wielokrotnie przekracza chłonność turystyczną terenu,
- dobra dostępność komunikacyjna oraz przeinwestowanie bliskiego otoczenia parków bazą noclegową, przy równoczesnym niedoinwestowaniu w urządzenia turystyczne „zatrzymujące” turystów przed parkiem,
- przeinwestowanie urządzeniami turystycznymi obszaru parku,
- niedociągnięcia organizacyjne, dotyczące ruchu turystycznego w otoczeniu parku.

Aby chronić najcenniejsze przyrodnicze zasoby parku, ważna jest organizacja ruchu turystycznego oraz odpowiednie zagospodarowanie. Konieczne jest zapewnienie właściwie przygotowanej bazy noclegowej i gastronomicznej. Penetracja terenu powinna być ograniczona do sieci wyznaczonych tras turystycznych i odbywać się z zachowaniem zasad udostępniania. Regulaminy powstają w oparciu o zapisy ustawy, plany ochrony oraz wynikają ze specyfiki oraz wyjątkowości zasobów przyrodniczych.

³ Baranowska – Janota M., 2001. *Relacja ustaleń planu ochrony parku narodowego z innymi opracowaniami planistycznymi*. Parki Narodowe 4.

bów chronionych obszarów. Wśród najczęstszych zapisów pojawiają się informacje dotyczące czasu przebywania na szlakach turystycznych (od wschodu do zachodu słońca), obszarów, które są udostępnione (szlaki turystyczne, ścieżki dydaktyczne, drogi publiczne, obiekty turystyczne). Zawarte są tam również zagadnienia związane z realizacją ruchu turystycznego: podawana jest liczebność grupy, która wymaga obecności licencjonowanego przewodnika (7-10 osób) oraz maksymalna ilość turystów będąca pod jego opieką (najczęściej 25 osób), czy też informacje o wymaganej zgodzie dyrektora na realizację imprez turystycznych lub sportowych, realizowanych na obszarze parku. Znaczną część zapisów regulaminu zwiedzania zajmują zakazy związane z ochroną przyrody i bezpieczeństwem uczestników ruchu turystycznego, np. zakaz biwakowania, rozpalania ognisk, parkowania poza miejscami do tego wyznaczonymi, zakaz zaśmiecania, palenia papierosów, wprowadzania i puszczania psów luzem i bez kagańca itp.

2. Teoretyczne podstawy szlaków turystycznych

Warunkiem rozwoju ruchu turystycznego, jest umiejętne łączenie walorów turystycznych z warunkami zaspokajania tego ruchu w postaci odpowiednio wykształconej infrastruktury turystycznej. Jednym ze składników tej infrastruktury są szlaki turystyczne. Szlaki turystyczne spełniają znaczącą rolę w rozwijaniu turystyki na danym obszarze, jego promocji oraz kształtowaniu turystyki przyjaznej środowisku naturalnemu. Jako część zagospodarowania turystycznego, szlaki przede wszystkim mają na celu ochronę, przystosowanie oraz udostępnianie turystom walorów turystycznych, zapewniając dostęp do miejsc będących celem podróży turystycznych.

Literatura przedmiotu zawiera wiele definicji szlaku turystycznego. Jedna z nich określa szlak jako wyznaczoną trasę z rozmieszczonymi znakami informacyjnymi dla pieszych, rowerowych czy zmotoryzowanych turystów.⁴ Natomiast J. Styperek przyjmuje, że jest to „przestrzenny ciąg turystyczny służący do linearnej penetracji rekreacyjnej inicjującej interakcyjne związki pomiędzy turystą, a środowiskiem geograficznym, zachodzące w strefie percepcji krajobrazu multisensorycznego”. Autor ten wskazuje jednocześnie, iż w odniesieniu do turystyki pieszej, szlak jako element zagospodarowania turystycznego, można identyfikować z ciągiem turystycznym, czyli trasą (oznakowaną znakami konwencjonalnymi), stanowiącą układ poszczególnych geokomponentów wzdłuż wytyczonej linii, przezna-

---

⁴ Medlik S., 1995. *Leksykon podróży, turystyki, hotelarstwa*. PWN, Warszawa.

czoną i przystosowaną do uprawiania określonej formy turystyki”.⁵ Kolejna definicja szlaku, związana z jego znakowaniem, została przyjęta przez Zarząd Główny PTTK 16 marca 2002 roku. Określa szlak jako „wytyczoną w terenie trasę służącą do odbywania wycieczek, oznakowaną jednolitymi znakami (symbolami) i wyposażoną w urządzenia informacyjne, które zapewniają bezpieczne i spokojne jej przebycie turyście o dowolnym poziomie umiejętności i doświadczenia, o każdej porze roku i w każdych warunkach pogodowych”.

Biorąc pod uwagę różne kryteria, szlaki turystyczne można podzielić następująco:⁶

- ze względu na sposób oznakowania – czarny, czerwony, żółty, niebieski, zielony
- za względu na formę turystyki, do jakiej szlak jest przystosowany - piesze (górskie i nizinne), narciarskie (podejściowe, grzbietowe, narciostady, nizinne, narciarskie szlaki spacerowe), wodne (kajakowe, narciarskie), rowerowe,⁷
- ze względu na zasięg przestrzenny szlaku - lokalny, regionalny, ponadregionalny
- z punktu widzenia cech środowiska geograficznego - \górskie, wyżynne, nizinne, pojezierne, nadmorskie.

Według W. Fedyka⁸, szlaki turystyki pieszej można pogrupować tematycznie ze względu na ich nazwy własne. Są to: szlaki imienne, przyrodnicze, walk o wolność i niepodległość, zabytków architektury i sztuki, męczeństwa i martyrologii, historii gospodarki, historii polskiej państwowości, przyjaźni i inne.

Znakowanie szlaków w Polsce rozpoczęło Towarzystwo Tatrzańskie, które od 1874 roku podejmowało działania w zakresie poprawy stanu dróg, ścieżek oraz budowy kładek i mostków na potokach, umożliwiając w ten sposób dotarcie w tatrzańskie doliny. W 1887 roku oznakowano paskami ścieżkę, z Zakopanego do Morskiego Oka, co jest uznawane za pierwszy znakowany szlak turystyczny. Obecnie obowiązujący znak szlaku został przyjęty w latach dwudziestych ubiegłego wieku. Pierwsze szlaki nizinne zostały wytyczone w latach 1926-1928, między innymi w Puszczy Białowieskiej oraz w okolicach Suwałk.⁹ Od 1950 roku znakowanie szlaków turystycznych prowadzone jest przez Polskie Towarzystwo Tury-

⁵ Styperek J., 2002. *Linearne systemy penetracji rekreacyjnej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s.25.

⁶ Styperek J., ..., op. cit., s. 31.

⁷ pokrywa się to klasyfikacją PTTK; *Instrukcja znakowania szlaków turystycznych PTTK* dodatkowo wyróżnia jeszcze szlak konny, oraz wyszczególnia piesze szlaki spacerowe, szlaki dojściowe i ścieżki dydaktyczne (naukowe).

⁸ za Styperkiem, ..., op. cit., s. 31.

⁹ Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://ktpzg.pttk.pl>, stan z dn. 12.03.2011 r.

styczno-Krajoznawcze. Prace związane z siecią szlaków koordynowane są przez sześć komisji Zarządu Głównego PTTK: Komisję Turystyki Górskiej, Turystyki Pieszej, Turystyki Narciarskiej, Turystyki Kolarskiej, Turystyki Jeździeckiej, Turystyki Kajakowej. W ramach swoich zadań komisje te, między innymi: opracowują sieci szlaków turystycznych oraz związane z nimi zagospodarowanie dla potrzeb turystyki kwalifikowanej, przygotowują nowe szlaki, prowadzą dokumentację szlaków, nadają uprawnienia znakarza.

Prace znakarskie prowadzi grupa znakarska, do której zakresu czynności należy opiniowanie zmian w sieci szlaków, okresowa kontrola stanu szlaków, oraz udział w odbiorze i rozliczanie prac znakarskich. Natomiast do zadań zespołu znakarzy - co najmniej dwuosobowego, należy konserwacja istniejących szlaków, znakowanie nowych, a także likwidacje szlaków. W 2007 roku długość znakowanych szlaków turystycznych PTTK wynosiła:¹⁰

- piesze nizinne – 34 151 km,
- piesze górskie – 10 972 km,
- konne – 2 885 km,
- narciarskie – 496 km,
- kajakowe – 557 km,
- rowerowe – 11 780 km.

Ogólne zasady projektowania, wykonania i utrzymania szlaków turystycznych, zawarte są w *Instrukcji znakowania szlaków turystycznych PTTK* obowiązującej od 1 stycznia 1999 roku. Zgodnie z tym dokumentem, aby wyznakować nowy szlak należy wcześniej przeprowadzić analizę dotyczącą:

- potencjalnej atrakcyjności szlaku i przewidywanej frekwencji na nim;
- dostępności szlaku (możliwość dojazdu do punktów początkowych i pośrednich środkami komunikacji zbiorowej);
- stanu zagospodarowania turystycznego przyszłego szlaku;
- powiązań projektowanego szlaku z istniejącą siecią szlaków.

Przebieg szlaku powinien być uzgodniony z właścicielami lub administratorami terenów, przez które przebiegać będzie szlak, władzami samorządowymi, nadleśnictwem, dyrekcją parku krajobrazowego lub narodowego. Szlaki prowadzone wzdłuż granicy powinny być uzgodnione z terenowym dowództwem Straży Granicznej, a w terenie nadmorskim z Urzędem Morskim. Natomiast ścieżki dydaktyczne (naukowe) wykonywane są na zlecenie administracji obszarów chronionych, która ustala ich przebieg, treść krajoznawczą i naukową.

Główną uwagę przy prowadzeniu szlaków skupia się na ich logicznym przebiegu oraz bezpieczeństwie turystów. Szlaki lądowe prowadzone są zazwyczaj

¹⁰ *Znakowane szlaki turystyczne PTTK*. Wyd. PTTK ZG, Warszawa 2007.

istniejącymi ścieżkami i drogami, a wodne wykorzystują istniejące cieki i akweny. Szlaki pełnią szereg funkcji:¹¹

□ funkcje turystyczne:

- krajoznawcze: udostępnianie walorów turystycznych środowiska przyrodniczego, walorów dóbr kultury, walorów współczesnej działalności człowieka,
- rekreacyjne: regeneracja sił, zagospodarowanie czasu wolnego, relaks poprzez kontakt z przyrodą, zaspokajanie potrzeb,
- sportowe: biegi przełajowe, wspinaczka, sporty rowerowe, narciarstwo, kajakarstwo,

□ funkcje ekologiczne:

- ochronna: zapobieganie procesom degradacji, wyłączenie obszarów objętych ochroną z ruchu turystycznego, badanie zmian w środowisku,
- sterująca: stymulowanie kierunków rozpraszania się turystów, sterowanie natężeniem ruchu turystycznego,
- edukacyjna: kształcenie typów zachowań turystyczno – rekreacyjnych, wzbogacanie wiedzy, poznawanie środowiska przez bezpośredni kontakt z przyrodą.

Szczególnie ważną rolę, szlaki odgrywają na terenach chronionych. Piękno przyrody powinno być tam chronione, ale również cieszyć zwiedzających. Duże znaczenie odgrywa organizacja ruchu turystycznego oraz odpowiednie zagospodarowanie.

3. Szlaki turystyczne w podlaskich parkach narodowych

Województwo podlaskie to kraina wielkich puszczy, zachowanych w naturalnym stanie dolin rzecznych, rozległych bagien i obszarów pojeziernych. Na jego terenie znajdują się cztery parki narodowe: Białowiecki, Biebrzański, Narwiański i Wigierski, trzy parki krajobrazowe, około stu rezerwatów przyrody i wiele innych obszarów cennych przyrodniczo.

Białowiecki Park Narodowy, najstarszy w Polsce, chroni lasy naturalne o charakterze pierwotnym. Najcenniejszym obiektem przyrodniczym parku jest Obszar Ochrony Ścisłej, w którym dostępna do zwiedzania - wyłącznie z licencjonowanym przewodnikiem - jest nieoznakowana trasa o długości 7 km. Natomiast na terenie Obrębu Ochronnego Hwoźna wyznaczone zostały trzy szlaki turystyczne: „Wilczy Szlak” oznaczony kolorem zielonym o długości 11 km, „Szlak Wokół Uroczyska Głuszczy” (kolor czerwony, dł. 5,5 km) oraz „Carska Tropina” (kolor czarny, dł. 4 km). Turysta będący w parku może lepiej poznać przyrodę poprzez

---

¹¹ Styperek J., ..., op. cit., s. 29.

ścieżki dydaktyczne, wykorzystywane także do działalności edukacyjnej dzieci. W Parku Pałacowym wyznaczono dwie ścieżki edukacyjne: przyrodniczą „Drzewa Parku Pałacowego” oraz historyczną „Zabytki Parku Pałacowego”. Na obszarze Puszczy Białowieskiej wyznaczonych jest kilkanaście szlaków pieszych i rowerowych.

Tabela 2. Ścieżki edukacyjne Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Puszcza Białowieska”

Teren nadleśnictwa Hajnówka	
Nazwa	Opis
<i>Leśne osobliwości</i>	12 przystanków wokół śródleśnych stawów w miejscowości Topiło
<i>Górniańskie łąki</i>	przebiega przez obszar, na którym znajduje się ekosystem niskoturzykowych łąk bagiennych i torfowiska niskie, długość 4 km
Teren nadleśnictwa Białowieża	
Nazwa	Opis
<i>Krajobraz puszczy</i>	22 przystanki prezentujące zbiorowiska leśne, długość 4,5 km
<i>Żebra Żubra</i>	groble i kładki biegnące przy pomnikowych drzewach, długość 3,5 km
<i>Puszczańskie drzewa</i>	przez lasy grądowe z Białowieży do Pokazowego Rezerwatu Zwierząt, długość 4 km
<i>Szlak Dębów Królewskich i Książąt Litewskich</i>	w uroczysku Stara Białowieża, wśród 150 - 500. dębów nazwanych imionami władców Polski i Litwy polujących w białowieskich lasach, długość 0,5 km
<i>Miejsce Mocy</i>	miejsce kultu Prasłowian bądź kultur pogańskich, głazy i kamienie tworzące kamienny krąg, znane z pozytywnego promieniowania, długość 0,3 km
<i>Pod Dębami</i>	w Świnorojach z 14 przystankami prezentującymi zabiegi hodowlane, wykonywane przez leśnika, szkółkę leśną, skupisko kurhanów, długość 9 km
<i>Masiewo – Zalew Siemianówka</i>	przygotowana przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, przedstawia różne siedliska lasu, długość 9 km
<i>Tropem Żubra</i>	łączy dwa miejsca zimowego dokarmiania żubrów (broggi), długość 20 km
Teren nadleśnictwa Browsk	
Nazwa	Opis
<i>Szlakiem Puszczańskich Mokradeł</i>	prowadzi przez tereny związane z gospodarką wodną i tematyką z tym związaną, długość 12 km

Źródło: materiały promocyjne parków LKP „Puszcza Białowieska”.

Przez Puszcę Białowieską przebiega również rowerowy, oznaczony kolorem żółtym, Białowieski Szlak Transgraniczny. Łączy ze sobą dwa kraje, obejmuje ok. 58 km po stronie polskiej i ok. 60 km po stronie białoruskiej. Powstał w ramach realizacji projektu „Rozwój turystyki transgranicznej w regionie Puszczy Biało-

wieskiej”, finansowanego w ramach Programu Sąsiedztwa Polska-Białoruś-Ukraina. Do głównych atrakcji szlaku należą wsie założone w XVI – XVIII wieku o zachowanym pierwotnym układzie przestrzennym oraz licznymi świątyniami.

Zgodnie z regulaminem, zwiedzanie Biebrzańskiego Parku Narodowego może odbywać się w ciągu całego roku od świtu do zmierzchu po drogach publicznych, rzekach: Biebrzy, Brzozówce, Sidrze, Nettcie, Ełk, Jegrzni, Wissie, Kanale Augustowskim, Kanale Woźnawiejskim i Kanale Rudzkim oraz znakowanych szlakach i ścieżkach przyrodniczych. Grupy, które liczą więcej niż 7 osób mogą poruszać się po szlakach pieszych pod opieką licencjonowanego przewodnika po BPN, lub Znawcy Biebrzy. Liczba osób w grupie z przewodnikiem nie może przekraczać 25, a ze Znawcą Biebrzy 9 osób. Poznawanie przyrody ułatwiają wybudowane wieże i pomosty widokowe oraz kładki, umożliwiające przejście po grząskim terenie. Terenowy Ośrodek Edukacyjny znajdujący się na terenie twierdzy Osowiec, wyposażony jest w wieże widokowe, pomosty obserwacyjne, kładki i tablice informacyjne.

Tabela 3. Znakowane szlaki turystyczne w Biebrzańskim Parku Narodowym i jego otulinie

Trasa/Nazwa	Kolor znaków	Długość w km
Szlaki piesze		
Wizna - Burzyn - Twierdza Osowiec - Goniądz	żółty	64,3
Wizna - Góra Strękowa - Laskowiec - Barwik - Olszowa Droga - Goniądz - Dolistowo - Jagłowo - Trzyrzeczki - Jałowo - Lipsk	niebieski	130,7
Gugny - Barwik	czerwony	9,5
Trzcianne - Werykle - Chojnowo - Gugny - Stójka - Nowa Wieś - Trzcianne	żółty	20,5
Augustów – Jastrzębna - Lipsk	zielony	78,3
Rajgród - Okoniówek - Rybczyzna - Woźnawieś - leśniczówka Grzędy - "Nowy Świat" - "Wilcza Góra" - "Kapli Dołek" - "Dział Kumkowskiego" - węzeł szlaków	czerwony	41,6
Tama - Kuligi - Orzechówka –węzeł szlaków Tajenko	żółty	20,3
Goniądz - Wólka Piaseczna - Kapice - rzeka Ełk - Ruda	czerwony	29
Osowiec-Twierdza - Przechody - Ciszewo - Kuligi	zielony	37,7
Leśniczówka Grzędy – „Solistowska Góra” - "Łągiew" - węzeł szlaków	zielony	7
Leśniczówka Grzędy – „II i III Grzęda” – „Kapliczka” -	niebieski	4,7
„Uroczysko Dęby”- "Góra Partyczyna" – „Kapli Dołek	czarny	2,2
„Nowy Świat” – Kopytkowo – Jasionow – Dębowo - Polkowo	żółty	10,1
Szlaki rowerowe		
Rajgród - Wojdy - Rybczyzna - Woźnawieś - Kuligi – Leśniczówka Grzędy	żółty	19,5
Grajewo - Kapice - Osowiec – Osowiec Twierdza	zielony	43, 5
Osowiec Twierdza - Uścianek - Wilamówka -Trzcianne - Gugny	zielony	25

cd. Tabeli 3.

<i>Podlaski Szlak Bociani:</i> Tykocin - Laskowiec - Gugny - Osowiec Twierdza - Goniądz – Dolistowo - Jasionowo - Dębowo - Jaminy -Sztabin - Wilkownia	czerwony	126
Osowiec Twierdza - Płochowo - Goniądz - Mońki -Jaświły -Mikicin - Kar-powicze -Suchowola -Okopy - Laudańszczyzna - Ostrówek - Horodniana - Domuraty - Zwierzyniec Wielki - Grodzisk - Jałówka - Kopciówka - Połomin - Kizielany - Zabrodzie -Korycin	niebieski	126
Euro Velo: Odcinek: Wizna Burzyn -Brzostowo -Radziłów -Klimaszewnica - Białaszewo - Okół -Ruda - Modzelówka - Pieńczykówek - Stoczek - Ciszewo -Kuligi -"Las Grzędy" -Woznawieś -Orzechówka -Tajenko - Śluza Sosnowo	zielony	106,4
Wilkownia -Balinka - Jastrzębna PKP - Krasnybór -Lebiedzin -Podcisówek - Huta – Sztabin, im. Karola Brzostowskiego	niebieski	44,3
Szlaki wodne		
Rzeka Biebrza (Rogozynek – Ruś)	-	145,7
Rzeki Jegrznia – Ełk - Biebrza	-	72
Kanał Augustowski (Augustów - Śluza Białobrzegi - Śluza Borki - Śluza Sosnowo - Śluza Dębowo - rzeka Biebrza)	-	34,2
Szlak konny		
Szlak konny Puszczy Augustowskiej	-	246
Ścieżki edukacyjne i przyrodnicze		
Kładka	zielony	2,2
Ścieżka przyrodniczo-historyczna	czerwony	2
Czerwone bagno	czarny	1
Wydmy	zielony	2,3
Las	zielony	3,2
Grobla Honczarowska	zielony	3,3
Wokół Fortu IV Twierdzy Osowiec	zielony	4,5
Brzeziny Kapickie	zielony	4,2
Barwik	zielony	2,5
Długa Luka	zielony	0,4
Błota Biebrzańskie - Nowy Lipsk	czerwony	3
Błota Biebrzańskie - Szuszałewo	czerwony	2,5
Las w zasięgu ręki	zielony	0,15
Borek bartny	żółty	0,25
Biały grąd	zielony	3,2

Źródło: *Biebrzański Park Narodowy*. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.biebrza.org.pl>, stan z dn. 15.07.2010 r.

Rzeka w granicach Narwiańskiego Parku Narodowego ma długość około 50 km i jest jego głównym walorem. Narew stanowi przykład rzeki anastomozującej,

tworząc wodny labirynt poprzez sieć rozgałęziających i łączących się koryt o nieregularnym kształcie. Wytyczone szlaki ukazują piękno doliny Narwi, pozwalają poznać przyrodę i historię regionu, dają możliwość obserwacji licznych gatunków ptaków żyjących w NPN. W celach edukacyjnych, a zarazem uatrakcyjnienia terenu, wyznaczone są ścieżki dydaktyczne i przyrodnicze. W siedzibie parku – Kurowie znajdują się dwie ścieżki przyrodnicze, pozostałe - ścieżki dydaktyczne zostały opracowane przez szkoły i znajdują się w Kruszewie, Rogowie i Bokinach.

Tabela 4. Znakowane szlaki turystyczne w Narwiańskim Parku Narodowym i jego otulinie

Nazwa szlaku	Kolor znaków	Długość [km]
Szlaki Pieszce		
Szlak im. Zygmunta Glogera	zielony	45
Szlak Nadnarwiański	żółty	31
Szlak im. Włodzimierza Puchalskiego	czerwony	54
Szlak Włókniarzy	niebieski	75
Szlaki rowerowe		
Obwodnica rowerowa NPN	niebieski	90
Szlak Światowida	zielony	20
Szlaki wodne		
„Narwiański Labirynt”	-	45
„Kajakiem wokół Kurowa”	-	10
Ścieżki przyrodnicze i dydaktyczne		
„Kładka wśród bagien”	-	1
„Park przydworski w Kurowie”	-	0,8
Kruszewo	żółty	6
„Narew” - Rogowo	-	8
„Wędrując brzegiem Narwi” - Bokiny	-	2,5

Źródło: Narwiański Park Narodowy. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.npn.pl>, stan z dn. 15.07.2010 r., materiały reklamowe parku

Pobyty i uprawianie turystyki lądowej w Wigierskim Parku Narodowym dozwolone są przez cały rok, wyłącznie na oznakowanych w terenie drogach leśnych, szlakach turystycznych i ścieżkach edukacyjnych, na drogach publicznych oraz w obiektach turystycznych i edukacyjnych parku. Ogromnym zainteresowaniem cieszy się trasa kajakowa rozpoczynająca się na Wigrach i dalej Czarną Hańczą oraz Kanałem Augustowskim podążająca w kierunku Augustowa. Uważana jest za jedną z najpiękniejszych oraz najczęściej odwiedzanych w Polsce.

Tabela 5. Znakowane szlaki turystyczne w Wigierskim Parku Narodowym i jego otulinie

Nazwa szlaku/Trasa	Kolor znaków	Długość w km
Szlaki Piesze		
<i>im. Alfreda Lityńskiego</i> Krzywe – Leszczewek - Stary Folwark	czerwony	8
<i>im. Antoniego Patli</i> Stary Folwark – Tartak – Magdalenowo – Wigry – Czerwony Folwark – Rosochaty Róg – Mikołajewo – Ur. Piaski – Czerwony Krzyż – Jastrzęby – Zakąty – Krusznik – Bryzgiel – Ur. Powaly – Gawrych Ruda – Słupie – dolina Czarnej Hańczy – Cimochowizna – Leszczewek – Stary Folwark	zielony	49
Krzywe – Leszczewo - Krzywe	zielony	7
Węgrzał – Maćkowa Ruda – Wysoki Most – Giby	niebieski	11,3
Wysoki Most – Sernetki - Wysoki Most	czerwony	12,7
Dworzec PKP Suwałki – Mała Huta – Krzywe – Sobolewo – Gawrych Ruda – Płociczno – Walne – Ateny – Upustek - Danowskie	niebieski	38,5
Krzywe - Kaletnik	żółty	17,5
Stary Folwark – Leszczewo – Nowa Wieś - Szwajcaria	czarny	11,2
Krusznik – Monkinie - Danowskie	czerwony	8
Szlaki rowerowe		
<i>Międzynarodowa trasa rowerowa EURO VELO R-1</i> Przebieg szlaku przez WPN: Bryzgiel - Płociczno - Sobolewo - Stary Folwark - Wigry - Rosochaty Róg - Mikołajewo - Maćkowa Ruda - Wysoki Most – Pogorzelec	zielony	35
<i>Pierścień Rowerowy Suwalszczyzny</i> Przebieg szlaku przez WPN: Mała Huta - Leszczewo - Stary Folwark	niebieski	7
<i>Podlaski Szlak Bociani.</i> Przebieg szlaku przez WPN: Sernetki - Lipowe - Czerwony Krzyż - Piaski - Stary Folwark - Leszczewo - Krzywe - Mała Huta - Lipniak - Dębowo	czerwony	36,3
Suwałki – Stary Folwark	żółty	14
Szlaki wodne		
Szlak Czarnej Hańczy	-	108 na terenie Polski
Ścieżki edukacyjne		
Las	-	1,5
Suchary	-	2,5
Płazy	-	0,5
Jeziora	-	6,2
Puszcza	-	3,3
Eksploatacja dóbr puszczańskich	-	10,5

Źródło: *Wigierski Park Narodowy*. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.wigry.win.pl>, stan z dn. 15.07.2010 r.

W WPN występują także szlaki łącznikowe oznakowane czarnym kolorem o łącznej długości 8,6 km oraz 70 km nieoznakowanych szlaków konnych. W granicach parku znajduje się również 60 km dróg gruntowych, które nadają się do turystyki rowerowej i nazywane są drogami rowerowymi. Na szlakach Wigierskiego Parku Narodowego występują punkty widokowe, wieże, pomosty, kładki, tablice informacyjne oraz ponad 300 drogowskazów. W punktach węzłowych szlaków, tablice przedstawiają mapę ze wszystkimi szlakami w parku.

Podsumowanie

Różne formy organizacyjne turystyki przyczyniają się do znacznego wpływu na środowisko prowadząc na niektórych obszarach do degradacji walorów turystycznych. Dlatego należy zadbać o odpowiednią infrastrukturę oraz przygotowywać takie trasy turystyczne, aby jak najmniej szkodzić przyrodzie i tam kierować ruch turystyczny. Szlaki turystyczne jako część zagospodarowania, przede wszystkim, mają na celu ochronę, przystosowanie oraz udostępnianie turystom walorów turystycznych.

Piśmiennictwo

1. Baranowska – Janota M., 2001. *Relacja ustaleń planu ochrony parku narodowego z innymi opracowaniami planistycznymi*. Parki Narodowe 4.
2. Instrukcja znakowania szlaków turystycznych PTTK. Wyd. PTTK ZG, Warszawa 2007.
3. Medlik S., 1995. *Leksykon podróży, turystyki, hotelarstwa*. PWN, Warszawa.
4. *Ochrona Środowiska 2009*. Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2010.
5. Styperek J., 2002. *Linearne systemy penetracji rekreacyjnej*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
6. Średzińska J., *Znakowane szlaki turystyczne PTTK*, dokument elektroniczny
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dziennik Ustaw nr 92, poz. 880).
8. Zarządzenie nr 3/2006 Dyrektora Wigierskiego Parku Narodowego z dnia 23 stycznia 2006 r.
9. Zarządzenie nr 8/2010 Dyrektora Białowieskiego Parku Narodowego.

ORGANIZACJA I ZARZĄDZANIE TURYSTYKĄ

Atrybutowość produktu hotelowego w trzyczynnikowej teorii satysfakcji

The attributiveness of hotel product according to the three-factor theory of customer satisfaction

Marcin Smoleński

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Turystyki i Rekreacji

Abstract

The paper presents findings of pilot research on the influence of individual product components, which create the atmosphere of the stay in the hotel, on reaching satisfaction from its consumption. The three-factor theory of customer satisfaction was used to define the influence of floral arrangements on the customers perception of overall hotel-product. Findings indicate the positive influence of floral arrangements, which affect the vast majority of hotel guests. Depending on consumer behaviour (mainly connected with purchase decisions) and on the degree of empathy in relation to the nature (mainly perceived importance of the nature in the life style), hotel guests define in a different manner the influence of floral arrangements on the creation of the atmosphere of consumption of overall hotel-product – depending on guest behavior, floral arrangements realise functions of the basic or bivalent or excitement factors. Additionally, findings indicate that the creation of atmosphere of overall product consumption should take place already on the expected level of hotel-product utilization.

Presented results do not have a universal value, because of unrepresentative exploratory test. However, the findings can serve the elaboration of further research methodology on the influence of individual components, which create the atmosphere of stay in the hotel, on reaching the satisfaction from the consumption of overall hotel-product, with particular references to tourism market segmentation.

Keywords: *the three-factor theory of customer satisfaction, attributes of hotel product, floral arrangements*

Wstęp

Produkty turystyczne charakteryzują się złożoną strukturą wewnętrzną oraz wartościami dodanymi. Tylko dekompozycja produktów na różnych poziomach użyteczności (wykorzystania) umożliwia identyfikację ich wyłączności (exclusiveness) i konkurencyjności (competition), a tym samym zdefiniowanie ich zdolności do sprzedaży rynkowej (Matau i in. 2001). Wynika to z następujących zależności:

- Produkt turystyczny powstaje w wyniku kompozycji różnorodnych komponentów. Charakter tych komponentów (wyłączność, konkurencyjność) jest różny. Stąd, strategie marketingowe muszą nawiązywać do rozpoznanej różnorodności składowych produktu.
- Wartość i zdolność sprzedaży rynkowej produktu podlegają, w szerszym wymiarze, dynamicznym zmianom, uwarunkowanym zmiennością trendów popytu.
- Cechy wyłączności i konkurencyjności dotyczą poziomu wykorzystania produktu. Ogólnie, wyłączność i konkurencyjność produktu wzrasta, gdy podnosi się jego poziom wykorzystania. Jednocześnie, poziom wykorzystania produktu wzrasta wraz ze wzrostem jego złożoności. Dlatego też, te cechy nie mogą definiować całości produktu (black box), a jedynie wybrane jego komponenty.

Pojęcie poziomów wykorzystania produktu jest strategicznym zagadnieniem w teorii marketingu (Kotler, Bliemel 1992). Ogólnie, główne wykorzystanie produktu jest z natury abstrakcyjne. Przykład: gdy zamawiamy pokój hotelowy, oczekujemy wypoczynku w nocy – ale tego z nazwy nie kupujemy. Stąd, tylko ogólny produkt jest zdolny do sprzedaży rynkowej – w tym przypadku reprezentowany jest co najmniej przez łóżko w pokoju, węzeł sanitarny i recepcję hotelową (podstawowy poziom wykorzystania produktu). Przy czym, atrakcyjność produktu silnie wzrasta na wyższych poziomach wykorzystania. Konsumenci oceniają dalsze, dodatkowe możliwości wykorzystania produktu poprzez ich występowanie, tzn. rozważają zakup produktu lub dokonują jego oceny, ze względu na jakość na poziomie oczekiwanego produktu – uznawanego na rynku za normę (oczekiwany poziom wykorzystania produktu). Niemniej, konkurencja między produktami ma miejsce dopiero na poziomie poszerzonego (dodatkowego) wykorzystania (np. oferta basenu lub regionalnej kuchni hotelowej) – poprzez różne strategie produktowe i cenowe (rozszerzony poziom wykorzystania produktu). Ponadto, każdy produkt ma potencjał rozwojowy, tj. występuje potencjalny poziom produktu, który wykracza poza obecną, ogólną strategię produktową, np. rozbudowywane pakiety ofert rekreacyjnych (potencjalny poziom wykorzystania produktu).

Jednym z narzędzi dekompozycji produktów turystycznych, na różnych poziomach ich wykorzystania, jest trzyczynnikowa teoria satysfakcji konsumenta (the

three-factor theory of customer satisfaction), która przypisuje różne funkcje komponentom produktu: (1) realizacja minimum oczekiwań klienta na podstawowym poziomie wykorzystania produktu; (2) wzmacnianie satysfakcji klienta na oczekiwanym poziomie wykorzystania produktu; (3) wywołanie pozytywnych emocji – zachwytu klienta na poszerzonym poziomie wykorzystania produktu (Matzler, Sauerwein 2002). W efekcie, trzyczynnikowa teoria satysfakcji wyróżnia trzy kategorie komponentów produktu turystycznego (Fuller, Matzler 2008):

- Elementy podstawowe (basic factors, dissatisfiers) – należą do nich składowe oferty bezwzględnie wymagane (oczekiwane) przez turystę i ogólnie odnoszą się do bezpieczeństwa konsumpcji produktu. Jakość elementów podstawowych oddziałuje asymetrycznie-ujemnie na poziom satysfakcji klienta. Podnoszenie standardu elementów podstawowych nie wywołuje wzrostu satysfakcji. Natomiast obniżanie ich standardów skutkuje zdecydowanym spadkiem poziomu satysfakcji klientów. Określenie „dissatisfiers” wskazuje, że niedostateczna jakość elementów podstawowych dyskwalifikuje ofertę w oczach klientów.
- Elementy biwalentne (performance factors, hybrids, bivalent factors) – należą do nich składowe produktu wykraczające poza minimum oczekiwań klienta, przy czym klient spodziewa się ich występowania. Poziom dostępności elementów jakościowych oferty oddziałuje linearnie (symetrycznie) na poziom satysfakcji klienta. Im jakościowo lepsza oferta, tym wyższy poziom satysfakcji.
- Elementy pobudzające (excitement factors, satisfiers) – należą do nich składowe, których klient się nie spodziewa (pierwotnie nie oczekuje ich), i które wywołują u niego pozytywne emocje. Są to składowe produktu, których wcześniej klient nie doświadczał, a jednocześnie skutkują jego pozytywnymi reakcjami. Dostępność elementów pobudzających, oddziałuje asymetrycznie-dodatnio na poziom satysfakcji klienta. Wzrost dostępności elementów pobudzających wywołuje u klienta silne emocje pozytywne. Natomiast zmniejszenie ich dostępności nie ma żadnego wpływu na poziom satysfakcji uzyskiwanej przez klientów. Określenie „satisfiers” wskazuje, że występowanie elementów pobudzających skutkuje wywoływaniem silnych pozytywnych emocji wśród klientów.

Wykorzystanie trzyczynnikowej teorii satysfakcji w dekompozycji produktu turystycznego musi uwzględniać segmentację rynku. Wynika to z różnorodności typów osobowościowych turystów i ich oczekiwań oraz z ogólnych trendów popytu (Fuller, Matzler 2008):

- Wraz z rozwojem rynku (np. hotelowego) wzrasta zakres wykorzystania produktu na poziomie oczekiwanym – wzrastają wymagania klientów odnośnie komponentów podstawowych i biwalentnych produktu.

- W zależności od doświadczeń, a tym samym oczekiwań klienta, poszczególne komponenty mogą pełnić funkcje podstawowe, jakościowe (biwalentne) lub pobudzające.

W efekcie, po dokonaniu dekompozycji produktu i ocenie wpływu poszczególnych komponentów na osiąganie satysfakcji z konsumpcji produktu, uwzględniając segmentację rynku turystycznego, można optymalizować strategię marketingową (w szczególności produktową).

W pracy poddano analizie wpływ aranżacji kwiatowych na poziom uzyskanej satysfakcji z konsumpcji produktu hotelowego. Przyjęto trzy hipotezy robocze:

H1. Goście hotelowi postrzegają aranżacje kwiatowe jako integralną część produktu turystycznego.

H2. Funkcja aranżacji kwiatowych bezpośrednio odnosi się do nastroju (atmosfery) konsumpcji produktu hotelowego.

H3. W zależności od doświadczeń / oczekiwań gości hotelowych, aranżacje kwiatowe pełnią różne funkcje w procesie osiągania satysfakcji z konsumpcji produktu hotelowego.

Metodyka badań

Badania, o charakterze pilotażowym, przeprowadzono w ramach pracy dyplomowej, której autor był promotorem (Dobrzyńska 2010). Do badań wytypowano dwa obiekty hotelowe aglomeracji białostockiej: Hotel *** Dworek Tryumf i Villa Tradycja, które w wystroju wnętrza i otoczeniu obiektów instalowały aranżacje kwiatowe. Badania ankietowe przeprowadzono w lipcu i sierpniu 2010 roku wśród 50 gości hotelowych. Kwestionariusz ankietowy składał się z 16-tu pytań, zarówno zamkniętych, jak i otwartych: 8 pytań dotyczyło sylwetki respondenta; 4 pytania odnosiły się do znaczenia obcowania z roślinami; 4 pytania służyły określeniu czynników wpływających na satysfakcję z pobytu w hotelu (Dobrzyńska 2010).

Analiza badawcza miała charakter pilotażowy i służyła przygotowaniu metodyki dla właściwych (docelowych) badań nad wpływem poszczególnych komponentów produktu, kształtujących atmosferę pobytu w hotelu, na osiąganie satysfakcji z jego konsumpcji, przy uwzględnieniu segmentacji rynku turystycznego.

Ze względu na niereprezentatywność próby badawczej zrezygnowano z analizy statystycznej, ograniczając się do metody opisowej.

Wyniki

Próba badawcza reprezentowała, przede wszystkim, osoby: (1) obojga płci; (2) w wieku produkcyjnym mobilnym (25-44 lat) – 48% respondentów; (3) mieszkające w miastach średniej wielkości (100-500 mieszkańców) – 48% respondentów; (4) reprezentujące pełne rodziny z dziećmi – 52% respondentów; (5) z wykształceniem wyższym – 58% respondentów; (6) zatrudnione na umowę o pracę – 50% respondentów; (7) o dochodach na poziomie średniej krajowej – 84% respondentów; (8) odwiedzające hotel w celach służbowych (44% respondentów) i wypoczynkowych (36% respondentów) (Dobrzyńska, 2010).

Do oceny znaczenia aranżacji kwiatowych w miejscu zamieszkania zadano respondentom cztery pytania. Pytanie I dotyczyło empatii względem przyrody ożywionej. Zdecydowana większość respondentów zadeklarowała pozytywne odczucia względem przyrody (według malejącej empatii): (1) 22% zadeklarowało się jako wyznawcy głębokiej ekologii; (2) 8% - jako entuzjaści; (3) 46% - jako sympatycy; (4) 16% zadeklarowało obojętność; (5) 8% zadeklarowało niechęć. Pytanie II dotyczyło zachowań konsumenckich – czym kierują się respondenci dokonując decyzji o zakupie? 76% respondentów odpowiedziało, że jest to, przede wszystkim, użyteczność produktu, a 24% – kieruje się głównie estetyką produktu. Pytanie III odnosiło się do czynników decydujących o wizualnej estetyce hotelu. 64% respondentów stwierdziło, że decyduje o tym wystrój wnętrza, a 36% – architektura i otoczenie hotelu. Pytanie IV związane było ze znaczeniem kwiatów w miejscu zamieszkania: 38% respondentom przypisywało kwiatom znaczenie estetyczne i użytkowe (zdrowotne), a 62% – tylko znaczenie estetyczne (Dobrzyńska, 2010).

Do określenia czynników wpływających na satysfakcję z pobytu w hotelu zadano respondentom kolejne cztery pytania. Pytanie V dotyczyło stopnia uzyskanej satysfakcji z konsumpcji produktu hotelowego: (1) 40% respondentów określiło swoją satysfakcję na najwyższym poziomie; (2) 32% respondentów czuło się prawie w pełni usatysfakcjonowana; (3) 28% – osiągnęło niski i średni poziom satysfakcji. Pytanie VI dotyczyło głównego czynnika, który wpłynął na uzyskanie satysfakcji z pobytu w hotelu: (1) 34% respondentów wskazało na warunki żywienia; (2) 34% – wystrój hotelu; (3) 22% – warunki noclegu; (4) 10% – pozostałe usługi. Pytanie VII, jako dopełnienie, dotyczyło głównego czynnika, który wpłynął na częściowe niezadowolenie z pobytu w hotelu: (1) 38% respondentów wskazało na warunki żywienia; (2) 16% – wystrój hotelu; (3) 10% – warunki noclegu; (4) 36% – pozostałe usługi. Pytanie VIII dotyczyło wpływu aranżacji kwiatowych na ocenę pobytu w hotelu: (1) 22% respondentów wyraziło swoją obojętność; (2) 78% respondentów wskazało na pozytywny wpływ, a wśród nich: 54% kojarzyło aranżację kwiatową z atmosferą domową; 33% podkreśliło ich estetyczną rolę, a 13%

stwierdziło, że stanowią inspirację do zmian wystroju w ich miejscu zamieszkania (Dobrzyńska, 2010).

Dyskusja wyników

Podsumowując przedstawione powyżej wyniki, można wykazać, że 3/4 ogółu respondentów co najmniej sympatyzuje z otaczającą ich przyrodą. Jednocześnie, przy decyzji konsumpcji dóbr, 1/4 respondentów kieruje się głównie ich estetyką. Przy czym, dla 2/3 ogółu respondentów wystrój wnętrza jest czynnikiem decydującym o estetyce hotelu. Podobna część respondentów ocenia kwiaty, jako dekoracyjny element ich miejsca zamieszkania. Następnie, 3/4 ogółu respondentów uzyskało wysoki poziom satysfakcji z pobytu w hotelu i pozytywnie oceniło występowanie aranżacji kwiatowych. Przy czym, 1/3 ogółu respondentów, za czynnik generujący satysfakcję, uznała wystrój wnętrza hotelu i jednocześnie, 1/6 uznała wystrój hotelu za czynnik wpływający na ich niezadowolenie. Dla 40% respondentów, aranżacje kwiatowe nawiązywały do atmosfery domowej, a dla 10% stanowiły inspirację do zmian wystroju w ich domach. Zatem, zgodnie z trzyczynnikową teorią satysfakcji, można założyć, że:

- Dla ponad 3/4 ogółu respondentów aranżacje kwiatowe stanowią rozpoznawalny komponent produktu hotelowego (patrz odpowiedzi na pyt. VIII), do którego odnoszą się co najmniej z sympatią (patrz odpowiedzi na pyt. I). Tym samym postawiona hipoteza robocza H1 została pozytywnie zweryfikowana.
- Funkcja aranżacji kwiatowych bezpośrednio odnosi się do nastroju (atmosfery) konsumpcji produktu hotelowego. Dla 2/3 ogółu respondentów, estetyka produktu hotelowego odnosi się do wystroju wnętrza (patrz odpowiedzi na pyt. III), a aranżacje kwiatowe mają znaczenie estetyczne (patrz odpowiedzi na pyt. III) i kojarzy się głównie z atmosferą domową (patrz odpowiedzi na pyt. VIII). Tym samym, postawiona hipoteza robocza H2 została pozytywnie zweryfikowana.
- Dla około 1/4 ogółu respondentów, aranżacje kwiatowe są podstawowym atrybutem produktu hotelowego (bezwzględnie ich oczekują w swoim otoczeniu). Aranżacje kwiatowe oddziaływały pozytywnie na większość respondentów (patrz odpowiedzi na pytania I, IV i VIII). Niemniej, tylko dla 1/4 ogółu respondentów, estetyka produktu jest kluczowym czynnikiem, decydującym przy wyborze zakupu (patrz odpowiedzi na pyt. II).
- Dla około 10% respondentów, aranżacje kwiatowe są pobudzającym atrybutem produktu hotelowego (stanowią inspirację przyszłych działań w życiu codziennym). Patrz odpowiedzi na pytanie VIII.

- Około 1/3 ogółu respondentów, satysfakcję z pobytu w hotelu, czerpała głównie z wystroju wnętrz (patrz odpowiedzi na pyt. VI). Potwierdza to udział respondentów traktujących aranżacje kwiatowe jako atrybut podstawowy (24%) i pobudzający (10%).
- Dla około 40% respondentów, aranżacje kwiatowe są biwalentnym atrybutem produktu hotelowego (ich występowanie wzmacnia postrzeganie estetyki hotelu). Aranżacje kwiatowe oddziaływały pozytywnie na 78% respondentów. Przy czym, w tej grupie mieszczą się osoby traktujące aranżacje kwiatowe, jako atrybut podstawowy (24%) i pobudzający (10%), a dla pozostałych aranżacje kwiatowe stanowią atrybut biwalentny (44%). Patrz odpowiedzi na pytania I, IV i VIII.
- Dla około 1/5 ogółu respondentów, aranżacje kwiatowe nie mają wpływu na ocenę pobytu w hotelu (patrz odpowiedzi na pytania VII i VIII), a tym samym nie są traktowane, jako składowa produktu hotelowego. Jednocześnie, dla 8% respondentów, stanowią niepożądany komponent produktu hotelowego – mogą nawet zmniejszać satysfakcję z pobytu w hotelu (patrz odpowiedzi na pyt. I).
- Różnorodność postrzegania aranżacji kwiatowych, jako komponentu produktu hotelowego, potwierdza hipotezę H3.
- Wyniki uzyskanej, ogólnej satysfakcji z pobytu w hotelu (patrz odpowiedzi na pyt. V), nie pokrywają się z wyżej przedstawionymi wnioskami. Dowodzi to znaczenia dekompozycji produktu przy ocenie wpływu poszczególnych atrybutów na poziom uzyskanej satysfakcji z konsumpcji ogólnego produktu hotelowego (Geng-Qing Chi, Qu 2008). Warto podkreślić wyższe oceny postrzeganych aranżacji kwiatowych (patrz odpowiedzi na pyt. VIII) od ocen postrzeganego, ogólnego produktu hotelowego (patrz odpowiedzi na pyt. V).

Zakończenie

Ze względu na niereprezentatywną próbę badawczą, przedstawione powyżej wyniki nie mają wartości uniwersalnej. Natomiast, służyć mogą do opracowania metodyki do dalszych badań nad wpływem poszczególnych komponentów, kształtujących atmosferę pobytu w hotelu, na osiąganie satysfakcji z konsumpcji ogólnego produktu hotelowego, przy uwzględnieniu segmentacji rynku turystycznego.

Przeprowadzona analiza ujawniła pewne prawidłowości wymagające weryfikacji w dalszych badaniach:

- W zależności od zachowań konsumenckich (głównie związanych z decyzjami zakupu) i stopnia empatii, względem przyrody ożywionej (głównie postrzeganego znaczenia przyrody w życiu człowieka), goście hotelowi w różny sposób

definiują wpływ aranżacji kwiatowych na kształtowanie atmosfery konsumpcji ogólnego produktu hotelowego. Przyszłe badania powinny uwzględniać segmentację rynku, uwzględniającą w/w zmienne.

- Zgodnie z teorią marketingową, odnoszącą się do poziomów wykorzystania produktu, kształtowanie atmosfery konsumpcji ogólnego produktu (w tym hotelowego) ma miejsce na wyższych poziomach wykorzystania produktu (Kotler, Bliemel 1992). Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że powinno mieć miejsce już na oczekiwanym poziomie wykorzystania produktu hotelowego – odnosi się to do klientów, którzy traktują aranżacje kwiatowe, jako atrybut podstawowy produktu hotelowego. Jednocześnie, wyniki badań wskazują na pozytywny wpływ aranżacji kwiatowych, oddziałujący na zdecydowaną większość gości hotelowych. Przyszłe badania powinny uwzględnić zmienną jakości aranżacji wewnątrz i otoczenia hotelu na różnych poziomach wykorzystania produktu hotelowego, w celu zdefiniowania wpływu kształtowania atmosfery konsumpcji ogólnego produktu na stopień uzyskanej satysfakcji klienta.

Piśmiennictwo

1. Dobrzyńska A., 2010. *Aranżacje kwiatowe w obiektach hotelowych jako czynnik wzmacniający satysfakcję klienta*. Maszynopis pracy licencjackiej, Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Turystyki i Rekreacji, Białystok, 63 ss.
2. Fuller J., Matzler K., 2008. *Customer delight and market segmentation: An application of the three-factor theory of customer satisfaction on life style groups*. *Tourism Management* 29, s. 116-126.
3. Geng-Qing Chi C., Qu H., 2008. *Examining the structural relationships of destination image, tourist satisfaction loyalty: An integrated approach*. *Tourism Management* 29, s. 624-636.
4. Kotler P., Bliemel F., 1995. *Marketing-Management: Analyse, Planung, Umsetzung und Steuerung*. 8th edn. Schaeffer-Poeschel-Verlag, Stuttgart, 1220 pp.
5. Matau U. (ed.), Merlo M., Sekot W., Welcker B., 2001. *Recreational and Environmental Markets for Forest Enterprises: A New Approach Towards Marketability of Public Goods*. CABI Publishing, Walingford, Oxon.
6. Matzler K., Sauerwein E., 2002. *The factor structure of customer satisfaction: An empirical test of the importance grid and the penalty-reward-contrast analysis*. *International Journal of Service Industry Management* 13 (4), s. 314-332.

Scenicność Carskiej Drogi od Strękowej Góry do Osowca

Carska Droga from Strękowa Góra to Osowiec as a scenic byway

Marcin Smoleński

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Turystyki i Rekreacji

Abstract

The paper presents research findings on scenic importance of the 'Carska Droga' byway no. 1838b, which passes through the Biebrza National Park. This byway, on the section from Strękowa Góra to Osowiec, realises functions for local and tourist traffic. It should obtain the legal status of a scenic byway, switched off for transit traffic and with limited importance for the functional structure of a regional highway network. Simultaneously, it should be, as a scenic byway, subject to the integrated management together with the adjacent landscape, within the framework of a so-called scenic road corridor. The author presents the rules on which the scenic road corridor management of 'Carska Droga' should be based.

Keywords: Biebrza National Park, scenic road corridor, scenic values, recreational values

Wstęp

W zagospodarowaniu turystycznym, drogi pełnią kluczową rolę w udostępnieniu i integracji przestrzeni turystycznej. Na obszarach recepcji turystycznej, w oparciu o drogi, tworzy się liniowe produkty turystyczne, umożliwiające mieszkańcom i przyjezdnym obcowanie z dziedzictwem regionu (Smoleński 2010). W krajach wysokorozwiniętych, z zaawansowanym społeczeństwem turystycznym, podejmuje się działania na rzecz administracyjno-prawnego usankcjonowania wartości krajobrazowych dróg obszarów recepcji turystycznej. Przykładem mogą być Stany Zjednoczone Ameryki Północnej (Clay, Smidt 2004; FHA 1999). Administracyjno-prawne zdefiniowanie funkcji bocznych dróg krajobrazowych na obszarach

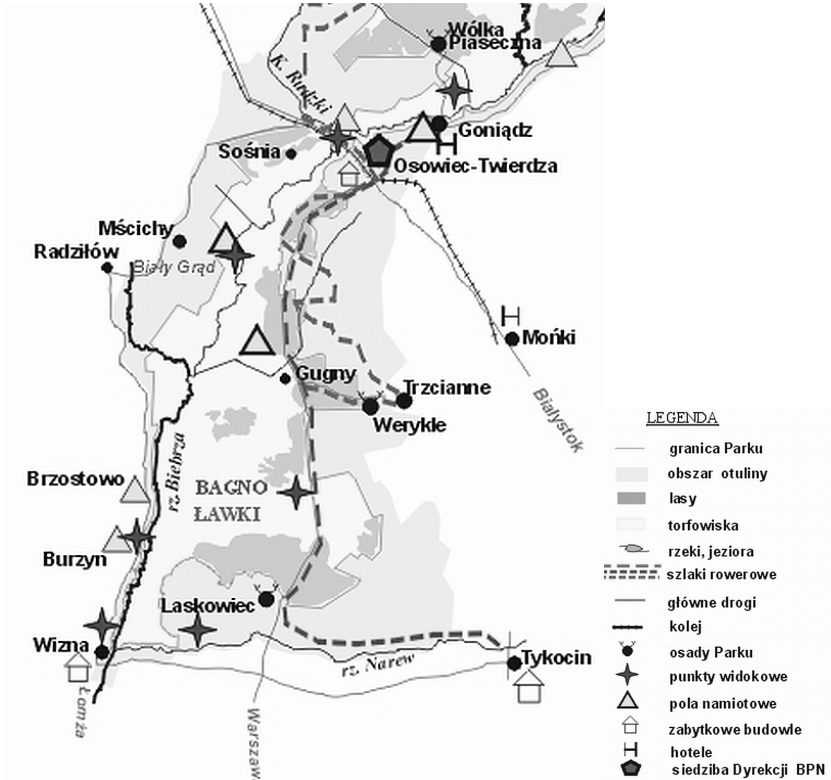
repcji turystycznej umożliwiła skuteczną realizację zadań ochrony krajobrazu korytarza drogowego, z jednoczesną możliwością rozwoju usług turystyczno-rekreacyjnych, przy zachowaniu odrębności kulturowej mieszkańców. Reasumując, jest to uspołeczniona formuła optymalizacji zagospodarowania turystycznego, zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju (Buhalis 2000; Ritchie, Crouch 2000; Smoleński 2010).

Z drugiej strony, drogi przebiegające przez obszary ekologicznie wrażliwe stanowią istotne zagrożenie dla prawidłowego funkcjonowania otaczających je ekosystemów. Dla administracji obszarów chronionych są dostrzegalnym problemem, przy realizacji zadań z zakresu ochrony przyrody. W efekcie dochodzi do konfliktu interesu poszczególnych segmentów użytkowników dróg i przylegających do nich obszarów chronionych. Z wyżej wymienionych powodów, bardzo atrakcyjnym rozwiązaniem jawi się koncepcja dróg scenicznych, usankcjonowana prawnie w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (Clay, Smidt 2004; FHA 1999). Korzyści, wynikające z adaptacji Narodowego Programu Dróg Scenicznych USA do realiów polskich, zostały szeroko omówione we wcześniejszej pracy autora (Smoleński 2010).

Przykładem konfliktu społecznego, wynikającego z użytkowania drogi przebiegającej przez obszary prawnie chronione, może być spór o zasady funkcjonowania powiatowej drogi nr 1838b (tzw. Carskiej Drogi). Na odcinku między Strękową Górą a skrzyżowaniem (z drogą nr 65) w okolicach Osowca (rys. 1), droga przebiega przez obszar lub otulinę Biebrzańskiego Parku Narodowego (tzw. Dolny Basen Biebrzy), który obejmuje ekosystemy doliny rzecznej, w różnym stadium sukcesji leśnej, szczególnie ekologicznie wrażliwe. Obecnie droga ta charakteryzuje się niskimi parametrami technicznymi (niedostateczna szerokość jezdni dla ruchu dwukierunkowego, brak poboczy i zniszczona nawierzchnia jezdni), z ograniczeniami prędkości i ruchu ciężkich pojazdów.

Administracja Biebrzańskiego Parku Narodowego postuluje ograniczenie funkcji tejże drogi do ruchu lokalnego i kontrolowanego ruchu turystycznego. Władze Powiatu Monieckiego (dysponenta drogi) dążą do poprawienia parametrów technicznych drogi, a tym samym wzrostu jej rzeczywistego znaczenia w regionalnym systemie sieci drogowej. Droga ta, ze względu na jej lokalizację, stanowi potencjalnie atrakcyjny łącznik (skrót), między szlakami komunikacyjnymi o znaczeniu międzynarodowym (tranzytowym); między drogą Warszawa – Białystok (nr 8) a drogą Łomża – Augustów (nr 61). Tak więc, stroną konfliktu są również uczestnicy ruchu tranzytowego, zainteresowani poprawą parametrów technicznych „Carskiej Drogi”, kosztem dobrostanu przyrody Biebrzańskiego Parku Narodowego.

Przedstawiony wyżej problem stał się inspiracją do przeprowadzenia badań sondażowych wśród użytkowników „Carskiej Drogi”, których celem było zdefiniowanie funkcji tego szlaku komunikacyjnego, uwzględniających interesy głównych użytkowników i przyrody Biebrzańskiego Parku Narodowego.

Źródło: http://www.biebrza.org.pl/aktualizacja/data/pliki/41_194_big.jpg

Rys. 1. Odcinek Drogi Carskiej Strękowa Góra – Osowiec Twierdza, zaznaczony na szkicu szlakiem rowerowym (Laskowiec – Osowiec Twierdza)

Metoda badawcza

Do oceny znaczenia drogi nr 1838b, dla uczestników ruchu drogowego, przyjęto następującą hipotezę roboczą:

Droga powiatowa nr 1838b (tzw. Carska Droga) pełni funkcje drogi krajobrazowej, a tym samym dla większości użytkowników służy celom rekreacyjnym i poznawczym/edukacyjnym (Hipoteza 0).

Teoretyczną podstawą weryfikacji powyższej hipotezy stanowi poznawczo – emocjonalna teoria satysfakcji konsumenta (Oliver 1980; Oliver i in. 1997). Ogólny proces dochodzenia do satysfakcji można scharakteryzować następująco (Geng-Qing et Chi, Qu 2008; Rodriguez del Bosque, San Martin 2008):

1. Im bardziej pozytywny jest wizerunek obszaru recepcji turystycznej, tym większe są oczekiwania turysty względem pobytu turystycznego.

2. Im większe są oczekiwania turysty, tym wyższy jest poziom ich weryfikacji (bardziej krytyczna percepcja zdarzeń turystycznych) podczas pobytu turystycznego.

3. Im bardziej pozytywna jest weryfikacja oczekiwań, tym częściej u turysty występują pozytywne emocje podczas pobytu turystycznego i jednocześnie tym rzadziej występują emocje negatywne.

4. Im częściej u turysty występują pozytywne emocje i jednocześnie im rzadsze są negatywne emocje, tym wyższy jest poziom satysfakcji z pobytu turystycznego.

5. Im wyższy poziom satysfakcji, tym silniejszy jest efekt lojalności turysty względem regionu turystycznego.

Kontynuując, do weryfikacji hipotezy przeprowadzono, wśród użytkowników drogi 1838b, badania sondażowe, służące odpowiedzi na pytania:

- Kto jest użytkownikiem drogi nr 1838b?
- Jaki wizerunek, dla użytkowników, posiada droga nr 1838b?
- Jakimi motywami kierują się użytkownicy, wybierając przejazd drogą nr 1838b?
- Jakie czynniki wyróżniają drogę nr 1838b?
- Jakie są formy obcowania z krajobrazem korytarza drogowego, wykorzystywane przez użytkowników drogi nr 1838b?
- Jakie emocje towarzyszą użytkownikom drogi nr 1838b?
- Jakie są rekomendacje użytkowników względem poprawy infrastruktury korytarza drogowego?

Zgodnie z przyjętą hipotezą założono, że:

- Wizerunek drogi nr 1838b związany jest z unikalnym krajobrazem Dolnego Basenu Biebrzy, prawnie chronionym w formule parku narodowego (Hipoteza 1).
- Oczekiwania użytkowników drogi nr 1838b odnoszą się do wartości scenicznej i przyrodniczej krajobrazu korytarza drogowego (Hipoteza 2).

- Do weryfikacji oczekiwań, użytkownicy drogi nr 1838b wykorzystują aktywne formy obcowania z krajobrazem korytarza drogowego¹ (Hipoteza 3).
- Zróżnicowane i aktywne formy obcowania z krajobrazem korytarza drogowego wywołują przewagę emocji pozytywnych wśród użytkowników drogi nr 1838b (Hipoteza 4).
- Rekomendacje użytkowników drogi nr 1838b odnoszą się do niedosytu satysfakcji, związanej z niewystarczającą infrastrukturą, udostępniającą sceniczne i przyrodnicze walory krajobrazu korytarza drogowego (Hipoteza 5).

Badania

Badania sondażowe przeprowadzono wśród 436 kierowców – użytkowników drogi nr 1838b, w okresie czterech wiosennych miesięcy 2008 roku, w dniach: 01.03.08 (sobota), 03.04.08 (piątek), 01.05.08 (czwartek), 01.06.08 (niedziela). Miejscem przeprowadzonych badań sondażowych było skrzyżowanie na drodze nr 1838b w okolicach miejscowości Gugny. Badaniami objęto około 40% uczestników całodobowego ruchu na drodze nr 1838b. Badania przeprowadzone zostały przez Biebrzański Park Narodowy przy współpracy z Katedrą Turystyki i Rekreacji Politechniki Białostockiej. Użytkownicy drogi zatrzymywani byli przez straż Biebrzańskiego Parku Narodowego (w ciągu dnia) i funkcjonariuszy Policji Państwowej (w ciągu nocy). Wywiady z kierowcami przeprowadzali pracownicy Biebrzańskiego Parku Narodowego oraz pracownicy Katedry Turystyki i Rekreacji i studenci turystyki i rekreacji Politechniki Białostockiej. Badania uwzględniały następujące założenia (Smoleński, 2008):

- Parametry ruchu drogowego podlegają sezonowości – badania objęły cały sezon wiosenny.
- Parametry ruchu drogowego różnicują się w cyklu tygodniowym – badania wykonano w różnych dniach tygodnia (czwartek – niedziela).
- Nasilenie ruchu turystycznego przypada na weekend – badania objęły dni weekendowe.
- Parametry ruchu drogowego różnicują się w cyklu dobowym – badania przeprowadzono w ciągu doby (w dniach 01.03.08 i 03.04.08) i w ciągu dnia

---

¹ W tym przypadku bierna forma obcowania z krajobrazem polega na jego obserwacji podczas podróży, bez opuszczania pojazdu. Przyjęto założenie, że duże oczekiwania, użytkowników drogi nr 1838b, względem krajobrazu korytarza drogowego, będą skutkować postojami i wykorzystaniem infrastruktury udostępniającej walory sceniczne i przyrodnicze krajobrazu, tj. rozbudowaną formułą weryfikacji oczekiwań.

(01.05.08 i 01.06.08), analizując ruch drogowy w przedziałach: $3^{01} - 9^{00}$, $9^{01} - 15^{00}$, $15^{01} - 21^{00}$ i $21^{01} - 3^{00}$.

- Miejscem największego ruchu drogowego jest skrzyżowanie przy miejscowości Gugny (rys. 1), umożliwiające wykorzystanie drogi nr 1838b przez użytkowników nadjeżdżających od strony północnej (ruch lokalny i turystyczny oraz tranzytowy), zachodniej (ruch lokalny i turystyczny), wschodniej (ruch lokalny i tranzytowy) i południowej (ruch lokalny i turystyczny oraz tranzytowy).

Sylwetka respondentów

Wywiady zostały przeprowadzone z 436 kierowcami, wśród których zdecydowanie dominowali mężczyźni (86,5% respondentów) w wieku produkcyjnym mobilnym (25-44 lata) – 52,5% respondentów. Wśród respondentów licznie reprezentowany był również wiek produkcyjny niemobilny (45-60 lat) – 33,0%. Respondenci reprezentowali głównie województwo podlaskie (58,2%). Byli głównie mieszkańcami wsi (34,1%) i małych miast (do 100 tys. mieszkańców) – 27,5%. Wśród turystów przeważali mieszkańcy dużych miast (powyżej 500 tys. mieszkańców) – 23,2% ogółu respondentów. Respondenci deklarowali głównie wykształcenie średnie (45,2% ankietowanych) i wyższe (42,8%). Byli głównie pracownikami różnych firm (52,8%), przy czym 15,6% ogółu ankietowanych piastowało stanowiska kierownicze. Spory udział stanowiły osoby samozatrudniające się (głównie w rolnictwie indywidualnym) – 27,1%. Zdecydowana większość respondentów deklarowała przeciętne w skali krajowej dochody na 1 członka rodziny (59,4%). Swoje dochody powyżej przeciętnej krajowej zadeklarowało 22,7% ankietowanych, a poniżej przeciętnej krajowej – 17,9%.

Wśród użytkowników drogi nr 1838b przeważali kierowcy samochodów osobowych – 89,8% ogółu ankietowanych. Z pozostałych użytkowników, najliczniej reprezentowani byli kierowcy samochodów dostawczych (4,8%). Zazwyczaj w pojazdach rejestrowane były dwie osoby (39,8% ankietowanych) lub tylko kierowca (28,8% ankietowanych). Pojazdy przewożące więcej niż pięć osób stanowiły jedynie 0,6% ogółu ankietowanych. W efekcie, zarejestrowane podróże miały charakter indywidualny, rzadziej grupowy i sporadycznie zorganizowany. Największe natężenie ruchu rejestrowane było w standardowych godzinach pracy $9^{01} - 15^{00}$, stanowiąc ponad 50% ruchu całodobowego. Dominującym kierunkiem podróży było północ – południe (blisko 50% całego ruchu drogowego) – reprezentowany, przede wszystkim, przez ruch turystyczny (2/3 udziału). Dość licznie reprezentowany był również kierunek południe – wschód, stanowiący ponad 1/4 całego ruchu

drogowego – reprezentowany głównie przez ruch lokalny (ponad 1/2 udziału) i tranzytowy (blisko 1/4 udziału).

Sylwetka respondentów jest wypadkową trzech podstawowych grup użytkowników drogę nr 1838b - ludności miejscowej, turystów i zawodowych kierowców. Stąd, przedstawione poniżej dane reprezentują potrzeby i oczekiwania, zarówno mieszkańców województwa podlaskiego, jak i turystów oraz, w mniejszym stopniu, zawodowych kierowców.

Wizerunek drogi nr 1838b

Respondentom zadano pytanie: czy droga nr 1838b przebiega przez obszary przyrody chronionej? Zdecydowana większość ankietowanych kierowców (85,2%) była świadoma przebiegu drogi przez obszar Biebrzańskiego Parku Narodowego. Z tego powodu większość respondentów (56,7%) postulowała potrzebę zwiększenia rygorów ograniczeń w ruchu drogowym. W tej grupie większość stanowili turyści i wycieczkowicze (blisko 1/2 udziału). Natomiast niski jest odsetek ludności lokalnej (1/5 udziału). Pozostała część respondentów świadomych występowania Biebrzańskiego Parku Narodowego, nie widziała żadnej potrzeby istnienia ograniczeń ruchu drogowego na drodze (28,5%). W tej grupie większość również stanowili turyści i wycieczkowicze (blisko 1/2 udziału). Niewielka część użytkowników (1/6 udziału) nie posiadała wiedzy na temat przebiegu drogi przez obszar Biebrzańskiego Parku Narodowego. Niepokojące jest to, że większość z nich stanowili reprezentanci ludności miejscowej (blisko 40%). Jednocześnie warto podkreślić, że kierowcy zawodowi (reprezentanci regionalnego przewozu towarów) w większości nie uznawali potrzeby zwiększenia rygorów ograniczeń w ruchu drogowym na drodze nr 1838b.

Jednocześnie, zadano pytanie na temat istniejących ograniczeń ruchu na drodze nr 1838b. Większość ankietowanych kierowców (54,2%) wykazała brak wiedzy na temat istnienia ograniczeń ruchu drogowego. Przy czym, w tej grupie niepokojący jest wysoki udział użytkowników lokalnych, często korzystających z drogi nr 1838b (1/4 udziału). Tylko 27,6% respondentów prawidłowo wymieniła istniejące na drodze znaki zakazu (ograniczenia ruchu ciężkich pojazdów i ograniczenia prędkości). Wśród nich przeważali turyści i wycieczkowicze (ponad 40%). W tej grupie niepokojący jest niski udział użytkowników lokalnych, często korzystających z drogi nr 1838b (1/5 udziału). Pozostali kierowcy (18,2%) stwierdzili ogólnikowo, że są jakieś ograniczenia ruchu na drodze nr 1838b.

Wyniki badań częściowo potwierdziły Hipotezę 1. Droga nr 1838b utożsamiana jest z przyrodniczo cennym obszarem Biebrzańskiego Parku Narodowego.

Większość respondentów domagała się ograniczeń w ruchu drogowym, właściwych dla unikalnych obszarów chronionych, a tym samym wysoko pozycjonuje wartość korytarza krajobrazowego drogi nr 1838b. Jednocześnie większość użytkowników nie dostrzegała (lekceważyła?) istniejących już ograniczeń w ruchu drogowym. Ta niekonsekwencja w postrzeganiu, wskazuje brak wyrazistego wizerunku drogi nr 1838b – użytkownicy nie są właściwie nastawieni (a tym samym przygotowani) do właściwej „konsumpcji” walorów krajobrazowego korytarza drogowego.

Motywy użytkowania drogi nr 1838b

Wśród dominującego ruchu turystycznego (46,4% ankietowanych), motywem wyboru drogi nr 1838b były rekreacja i zwiedzanie (gdzie Basen Biebrzy był docelowym obszarem recepcji turystycznej) lub wykorzystanie dogodnego skrótu podczas podróży turystycznej (gdzie celem podróży był inny obszar recepcji turystycznej). Wśród licznie reprezentowanego ruchu lokalnego (35,6%), motywami wyboru drogi była realizacja celów bytowych, zawodowych, towarzyskich/rodziny lub rekreacyjnych. Znaczny również był udział ruchu tranzytowego bez motywu turystycznego (głównie osobowego) – 15,8%. Natomiast znikomy udział stanowił regionalny przewóz towarów – 2,2%.

Uogólniając, motywy wykorzystania drogi nr 1838b można podzielić na:

- Dominujący motyw rekreacyjno-turystyczny, który dotyczył, zarówno turystów, wycieczkowiczów, jak i ludności miejscowej (44,7% ogółu respondentów).
- Motyw dogodnego skrótu, który dotyczył, zarówno ludności regionu, regionalnego przewozu towarów, jak i ruchu tranzytowego (30,4% ogółu respondentów).
- Motyw dojazdu do miejsca zamieszkania, który dotyczył lokalnej ludności (23,7% ogółu respondentów).
- Inne motywy (1,2% ogółu respondentów)
Przy czym:
  - Dla celów rekreacyjno-turystycznych, droga wykorzystywana była przez respondentów, zazwyczaj kilka razy w roku (ponad 1/2 udziału) lub po raz pierwszy (1/4 udziału).
  - Dla skorzystania z dogodnego skrótu, droga użytkowana była przez respondentów, zazwyczaj kilka razy w roku (ponad 1/2 udziału) lub kilkadziesiąt razy w roku (1/3 udziału).

- Dla celów bytowych (związanych z miejscem zamieszkania), droga wykorzystywana była przez respondentów, zazwyczaj kilkadziesiąt razy w roku (blisko 40%) lub codziennie (1/3 udziału)

Wyniki badań częściowo potwierdziły Hipotezę 2. Dominującym motywem użytkowania drogi nr 1838b jest rekreacja i zwiedzanie – celowy wybór drogi z nastawieniem na „konsumpcję” wartości scenicznej i przyrodniczej krajobrazu korytarza drogowego, dokonywany, zarówno przez turystów, jak i ludność lokalną. Niemniej, w istniejącej sieci drogowej województwa podlaskiego, droga nr 1838b pełni rolę dogodnego połączenia między drogami nr 8 i nr 61. Przy czym, rozwinięty ruch tranzytowy koliduje z krajobrazową funkcją drogi nr 1838b (Smoleński 2010).

Formy obcowania z krajobrazem korytarza drogowego nr 1838b

Ze względu na niskie parametry techniczne drogi nr 1838b (nierówna i zniszczona nawierzchnia drogi, niedostosowanie szerokości jezdni do ruchu dwukierunkowego i brak poboczy), ankietowanym kierowcom zadano pytanie na temat odczuwanych niedogodności podczas podróży. Zdecydowana większość kierowców uskarżała się na stan nawierzchni (62,8%), a niewielka część z nich, dodatkowo na niedostateczną szerokość drogi. 28,6% respondentów nie dostrzegała żadnych niedogodności podczas podróży. 8,6% respondentów wskazywała na brak infrastruktury turystycznej (brak zajazdów i barów) i rekreacyjnej (brak dobrze zagospodarowanych parkingów).

Przy czym, w zależności od motywu podjęcia podróży, odczuwalność niedogodności podczas podróży przedstawiała się następująco:

- Wśród użytkowników reprezentujących motyw rekreacyjno-turystyczny:
  - 51,3% ankietowanych uskarżało się na stan nawierzchni drogi,
  - 37,0% ankietowanych nie dostrzegało żadnych niedogodności,
  - 11,7% ankietowanych wskazywało na brak infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.
- Wśród użytkowników reprezentujących motyw dogodnego skrótu:
  - 73,0% ankietowanych uskarżało się na stan nawierzchni drogi,
  - 22,5% ankietowanych nie dostrzegało żadnych niedogodności,
  - 4,5% ankietowanych wskazywało na brak infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.
- Wśród użytkowników reprezentujących motyw bytowy (związany z miejscem zamieszkania):
  - 69,8% ankietowanych uskarżało się na stan nawierzchni drogi,

- 22,4% ankietowanych nie dostrzegą żadnych niedogodności,
- 7,8% ankietowanych wskazywało na brak infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.

Następnie, respondentom zadano pytanie o atuty drogi nr 1838b, które wyróżniają ją spośród innych szlaków komunikacyjnych. 50,0% respondentów określiło ją mianem drogi krajobrazowej. 23,0% wskazało na możliwość bezpośredniego kontaktu z dziką przyrodą. 12,8% wskazało na mały ruch i dogodny skrót. Jedynie 14,2% respondentów nie widziało żadnych atutów drogi nr 1838b. Jednocześnie zadano pytanie: czy przy drodze nr 1838b występują jakieś atrakcje i jakie są możliwości ich zwiedzania? 32,5% respondentów nie wymieniło żadnych atrakcji. 38,1% ankietowanych wymieniało elementy infrastruktury udostępniającej walory przyrodnicze (szlaki, kładki i wieże widokowe). 18,8% respondentów za główną atrakcję uznało możliwość kontaktu z dziką zwierzyną (głównie wymieniane były spotkania z łośm). 10,6% ankietowanych za podstawową atrakcję uznało krajobraz wzdłuż drogi. Jako podstawową formę zwiedzania atrakcji występujących przy drodze, respondenci (30,3%) uznali obserwacje przyrody z wykorzystaniem różnych elementów infrastruktury (kładki i wieże widokowe). Kolejną formą, definiowaną przez ankietowanych, było bierne podziwianie krajobrazu bez opuszczania pasa drogowego (24,1%). A jedynie 16,1% respondentów wskazało na aktywną formę zwiedzania przy wykorzystaniu szlaków turystycznych. Jednocześnie, 29,5% ankietowanych nie było zainteresowanych jakąkolwiek formą zwiedzania walorów krajobrazowych.

Wyniki badań częściowo potwierdziły Hipotezę 3. Prawie $\frac{3}{4}$ respondentów doceniło sceniczne i przyrodnicze walory krajobrazowego korytarza drogi nr 1838b. Jednocześnie niecałe 50% ankietowanych deklaruowało aktywne formy obcowania z krajobrazem korytarza drogowego, a niecałe 40% respondentów doceniło elementy infrastruktury udostępniającej walory przyrodnicze (szlaki, kładki i wieże widokowe). Przedstawiona, ograniczona aktywność rekreacyjno-turystyczna może wynikać z decydowanie krytycznej oceny jakości technicznej drogi nr 1838b i częściowej krytyki udogodnień rekreacyjno-turystycznych. Niska jakość techniczna jezdni oraz brak poboczy i parkingów nie sprzyja spontanicznym lub okazynym postojom i wycieczkom w celu „konsumpcji” scenicznych i przyrodniczych walorów krajobrazowego korytarza drogowego.

Emocje towarzyszące użytkownikom drogi nr 1838b

Respondentom zadano pytanie o zdarzenia podczas podróży drogą nr 1838b, które wywołały u nich silne emocje.

Oдноśnie zdarzeń wywołujących silne emocje negatywne, 17,5% ankietowanych wskazało na negatywne doznania związane z jakością techniczną drogi. Pozostali (11,0%) negatywne odczucia wiązali z innymi przyczynami niż droga i otaczający krajobraz. Dla zdecydowanej większości ankietowanych (71,5%) podróż drogą nr 1838b nie wiązała się z negatywnymi emocjami.

Oдноśnie zdarzeń wywołujących silne emocje pozytywne, 42,1% ankietowanych doznało nieoczekiwanych spotkań z dziką zwierzyną, które uznało za niezwykle pozytywne przeżycie. 3,5% respondentów zachwyciło się estetyką otaczającego krajobrazu, a 2,6% respondentów wiązało podróż z całkowitą relaksacją, wywołującą pozytywne emocje. Jednocześnie, dla 51,8% ankietowanych podróż drogą nr 1838b nie wiązała się z pozytywnymi emocjami.

Wyniki badań częściowo potwierdziły Hipotezę 4. Prawie 50% respondentów deklarowało doznanie silnych emocji pozytywnych, związanych z obcowaniem z przyrodniczymi i scenicznymi walorami krajobrazu korytarza drogowego. W tej grupie ponad 65% respondentów deklarowało aktywne formy rekreacji i zwiedzania. Jednocześnie, prawie 30% ankietowanych doznało negatywne emocje podczas podróży drogą nr 1838b. Również w tym przypadku, niska jakość techniczna jezdni oraz brak poboczy i parkingów negatywnie wpływają na ogólne postrzeganie wartości krajobrazowego korytarza drogowego.

Rekomendacje użytkowników względem poprawy infrastruktury korytarza drogowego nr 1838b

Zdecydowana większość użytkowników uskarżała się na stan nawierzchni (62,8%), a niewielka część z nich, dodatkowo na niedostateczną szerokość drogi. Użytkownicy uskarżali się w niezależnie od motywów podjęcia podróży, choć najwyższy odsetek (100%) wystąpił w grupie zawodowych kierowców, bardzo wysoki również był udział (3/4) wśród użytkowników, korzystających z drogi, jako wygodnego skrótu. Wśród ludności lokalnej, udział ten stanowił 70%, a wśród turystów i wycieczkowiczów wynosił 50%. Ci użytkownicy postulowali naprawę nawierzchni drogi. Jednocześnie, pozostałe 37,2% użytkowników deklarowało sprzeciw w stosunku do możliwości poprawy parametrów technicznych drogi, tłumacząc to obawą przez wzrostem ruchu tranzytowego, szczególnie towarowego.

Ponadto, respondentom zadano pytanie: co należałoby poprawić w udostępnieniu rekreacyjno-turystycznym przy drodze nr 1838b?. Większość respondentów (52,1%) nie zgłosiło żadnych postulatów. 43,5% respondentów wskazywało na potrzebę powstania przy drodze parkingów służących rekreacji. 23,8% ankietowanych wskazało na niedostatek infrastruktury udostępniającej walory przyrodnicze

(postulowało więcej kładek i wież widokowych). 18,1% ankietowanych postulo-
wało rozbudowę bazy noclegowej (zajazdów) i żywieniowej (barów i restauracji).
6,0% ankietowanych narzekało na brak oznakowań z informacją turystyczną przy
drodze.

Definiowany przez respondentów niedostatek infrastruktury rekreacyjno-
turystycznej w zależności od deklarowanych form zwiedzania atrakcji przyrodni-
czych, przedstawiał się następująco:

- Wśród respondentów, którzy odczuwali potrzebę powstania parkingów zago-
spodarowanych dla celów rekreacyjnych:
  - 15,2% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało poruszanie się szla-
kami turystycznymi.
  - 31,6% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało obserwacje przyro-
dy z wykorzystaniem infrastruktury turystycznej,
  - 31,1% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało bierne podziwianie
krajobrazu,
  - 22,1% ankietowanych nie wskazało na jakąkolwiek formę zwiedzania walorów
przyrodniczych,
- Wśród respondentów, którzy odczuwali potrzebę rozwoju infrastruktury udo-
stępniającej walory przyrodnicze:
  - 11,4% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało poruszanie się szla-
kami turystycznymi.
  - 34,0% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało obserwacje przyro-
dy z wykorzystaniem odpowiedniej infrastruktury,
  - 35,0% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało bierne podziwianie
krajobrazu,
  - 19,6% ankietowanych nie wskazało na jakąkolwiek formę zwiedzania walorów
przyrodniczych,
- Wśród respondentów, którzy odczuwali potrzebę rozwoju bazy noclegowej i
żywieniowej przy drodze:
  - 19,2% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało poruszanie się szla-
kami turystycznymi.
  - 32,1% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało obserwacje przyro-
dy z wykorzystaniem infrastruktury turystycznej,
  - 27,0% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało bierne podziwianie
krajobrazu,
  - 21,7% ankietowanych nie wskazało na jakąkolwiek formę zwiedzania walorów
przyrodniczych,
- Wśród respondentów, którzy odczuwali potrzebę poprawy oznakowań z in-
formacją turystyczną przy drodze:

- 27,0% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało poruszanie się szlakami turystycznymi,
- 27,0% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało obserwacje przyrody z wykorzystaniem infrastruktury turystycznej,
- 27,0% ankietowanych za główną formę zwiedzania uznało bierne podziwianie krajobrazu,
- 19,0% ankietowanych nie wskazało na jakąkolwiek formę zwiedzania walorów przyrodniczych.

Wyniki badań częściowo potwierdziły Hipotezę 5. Ponad 40% respondentów odczuwało niedostatek parkingów służących rekreacji, ponad 20% odczuwało niedostatek infrastruktury udostępniającej walory przyrodnicze, prawie 20% odczuwało niedostatek bazy noclegowej i żywieniowej. Jednak, przede wszystkim, respondenci (ponad 60%) wskazywali na pilną potrzebę poprawy jakości technicznej drogi nr 1838b – niedosyt satysfakcji z użytkowania drogi, wynika głównie z jej niskiej jakości technicznej.

Podsumowanie

Celem badań było zdefiniowanie znaczenia drogi nr 1838b dla uczestników ruchu drogowego. Wyniki badań potwierdziły hipotezę o krajobrazowym charakterze drogi. Droga nr 1838b służy głównie dla ruchu turystycznego i lokalnego. Dla ruchu lokalnego wykorzystywana jest głównie, jako wygodny skrót lub dla celów rekreacyjnych. W niewielkim stopniu wykorzystywana jest dla celów bytowych – wiąże się to z niskim stopniem zaludnienia Dolnego Basenu Biebrzy. Głównymi użytkownikami są kierowcy samochodów osobowych. Ruch tranzytowy związany jest z dwoma kierunkami: przede wszystkim północ –południe i w mniejszym stopniu południe –wschód. W efekcie wielkość ruchu drogowego jest silnie uzależniona od sezonu turystycznego. Większość użytkowników traktuje drogę nr 1838b jako krajobrazową, służącą rekreacji. Większość użytkowników korzysta z drogi 1838b co najwyżej kilka razy w roku. Natomiast stali użytkownicy (ludność miejscowa) stanowią jedynie 10% ogólnego ruchu drogowego (Smoleński 2008).

Kolejnym zagadnieniem, o charakterze praktycznym, jest zdefiniowanie wizji przyszłego zarządzania krajobrazowym korytarzem drogowym nr 1838b. W tym celu, posiłkowano się poznawczo-emocjonalną teorią satysfakcji. Aby analizowany odcinek drogi nr 1838b (Strękowa Góra – Osowiec) w pełni satysfakcjonował użytkowników, należałoby pozytywnie odnieść się do uwag jej użytkowników – respondentów, odnośnie postawionych w pracy hipotez:

- Hipoteza 1, dotycząca wizerunku drogi. Zdecydowana większość użytkowników jest świadoma przebiegu drogi nr 1838b przez chroniony obszar Biebrzańskiego Parku Narodowego (BPN) i uznaje potrzebę zwiększenia rygorów ograniczeń w ruchu drogowym. Niestety, nie odnosi się to znaczącej części uczestników ruchu lokalnego. Powołując się na przykład Narodowego Programu Dróg Scenicznych USA (FHA 1999), ta kategoria dróg powinna stanowić atrakcyjny wyróżnik dziedzictwa otaczających obszarów i powinna służyć, zarówno ludności lokalnej, jak i odwiedzającym dany region. Wizja Narodowego Programu Dróg Scenicznych USA odnosi do zachowania dziedzictwa narodowego i odrębności kulturowej wspólnot. Przy czym, drogi traktowane są jako historycznie uwarunkowane korytarze komunikacyjne, spajające wspólnoty kulturowe i tym samym kluczowe dla ich tożsamości (Smoleński 2010). Konkludując, wzmacnianie wizerunku drogi nr 1838b powinno odbywać się w oparciu o dziedzictwo i aktywność lokalnej ludności, odwołujące się do unikalności krajobrazu przyrodniczego. Obecnie wyraźnie wyczuwalny jest konflikt interesów ludności lokalnej i administracji BPN, związany z definiowaniem znaczenia drogi nr 1838b.
- Hipoteza 2, dotycząca oczekiwań użytkowników drogi. Dwie podstawowe grupy użytkowników: ruch turystyczny i ruch lokalny, różnią się celami podróży, niemniej dla wszystkich podstawową wartością jest udostępnienie scenicznego krajobrazu korytarza drogowego, jako czynnika rekreacyjnego podróży. Istotą obecnego konfliktu interesów jest stan techniczny drogi i presja ruchu tranzytowego. Eliminacja tych problemów jest możliwa tylko po prawno-administracyjnym wyodrębnieniu w Polsce kategorii dróg krajobrazowych². Zgodnie z doświadczeniami amerykańskimi (Clay, Smidt 2004), projekt zarządzania krajobrazowym korytarzem drogowym skutecznie eliminuje ruch tranzytowy i prowadzi do rozwoju społeczno-ekonomicznego, nakierowanego na usługi turystyczno-rekreacyjne. Inaczej mówiąc, projekt zarządzania krajobrazowym korytarzem drogowym może stanowić skuteczną formułę porozumienia, między ludnością lokalną, administracją BPN, Nadleśnictwem Knyszyn i odwiedzającymi Dolny Basen Biebrzy.
- Hipoteza 3, odnosząca się do weryfikacji oczekiwań użytkowników drogi. Pomimo powszechnego docenienia, przez użytkowników – respondentów, scenicznych i przyrodniczych walorów korytarza krajobrazowego drogi, zarejestrowano stosunkowo niską aktywność, odnośnie zwiedzania i rekreacji. Wśród respondentów, dominowała krytyka jakości technicznej drogi oraz w mniejszym stopniu, krytyka udostępnienia rekreacyjno-turystycznego. Bloko-

---

² Zagadnienie to zostało szczegółowo omówione we wcześniejszej pracy autora (Smoleński 2010).

wanie, przez administrację Biebrzańskiego Parku Narodowego, decyzji o poprawie parametrów technicznych drogi nr 1838b wiąże się z uzasadnionymi obawami wzrostu natężenia ruchu tranzytowego i zakłócenia funkcji ekologicznych korytarza ekologicznego. Niewielka oferta turystyczno-rekreacyjna wiąże się z niską aktywnością lokalnej społeczności i Nadleśnictwa Knyszyn – obecnie gros oferty udostępnia BPN. Ograniczenie do minimum ruchu tranzytowego, wyeliminowanie zagrożeń, związanych z drogową barierą ekologiczną oraz racjonalne zintegrowanie oferty turystyczno-rekreacyjnej, świadczonej przez różnych usługodawców, jest możliwe tylko w formule kompleksowego zarządzania krajobrazowym korytarzem drogowym.

- Hipoteza 4, dotycząca emocji, towarzyszącym aktywnym formom obcowania z krajobrazem korytarza drogowego. Prawie 50% respondentów deklaroowało doznanie silnych emocji pozytywnych, związanych z obcowaniem z przyrodniczymi i scenicznymi walorami krajobrazu korytarza drogowego. Zdecydowana większość dotyczyła „spotkań z dziką przyrodą”. Tego typu emocje przekładają się na wizję zarządzania krajobrazowym korytarzem drogowym: zachowanie wizualnego autentyzmu dzikiej przyrody z umożliwieniem różnych, aktywnych form zwiedzania z elementami edukacji przyrodniczej oraz nt. ekstensywnych form użytkowania, służących ochronie przyrody.
- Hipoteza 5, dotycząca niedosytu satysfakcji respondentów – użytkowników drogi. Krytyczne uwagi i postulaty poprawy, artykułowane przez respondentów, dotyczyły głównie: stanu technicznego drogi, braku parkingów służących rekreacji, niedostatku infrastruktury udostępniającej walory przyrodnicze oraz niedostatku bazy noclegowej i żywieniowej. Krytyka ta potwierdza krajobrazowe znaczenie drogi nr 1838b na odcinku Strękowa Góra – Osowiec.

Wykorzystując schemat procesu dochodzenia do satysfakcji klienta, na podstawie uzyskanych wyników, można zaproponować kluczowe wytyczne, na których powinno opierać się przyszłe zarządzanie krajobrazowym korytarzem drogi nr 1838b:

1. Droga powinna uzyskać status drogi krajobrazowej, zachowującej dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z dnia 10 maja 2003 r.). Jednocześnie, w regionalnej strategii transportowej, droga ta powinna mieć znikome znaczenie dla kształtowania funkcjonalnej struktury regionalnej sieci drogowej. W zarządzanie krajobrazowym korytarzem drogowym powinni być zaangażowani wszyscy właściciele/administratorzy przyległych gruntów (Starostwo Powiatu Monieckiego, Biebrzański Park Narodowy, Nadleśnictwo Knyszyn, podmioty prywatne i organizacje społeczne).

2. Wizerunek drogi nr 1838b powinien odnosić się do możliwości aktywnego zwiedzania dzikiej przyrody i edukacji z zakresu ochrony przyrody. Informacja powinna zniechęcać uczestników ruchu tranzytowego do korzystania z tej drogi, wskazując na jej niskie parametry techniczne oraz ograniczenia prędkości wynikające z dużego, pieszego i rowerowego ruchu turystycznego.

3. Poprawa parametrów technicznych drogi powinna ograniczać się do wyrównania nawierzchni i bezpiecznych poboczy w miejscach udostępnionych do zwiedzania. Poprawi to bezpieczeństwo podróży, nie wpływając na krajobraz wizualny „dzikiej przyrody” i funkcje ekologiczne korytarza drogowego.

4. Większość oferty rekreacyjno-turystycznej powinna być świadczona przez ludność lokalną poza terenami prawnie chronionymi. Projekt krajobrazowego korytarza drogowego powinien przewidywać wsparcie finansowe i merytoryczne dla rozwoju usług turystyczno-rekreacyjnych. Oferta, obok „spotkań z dziką przyrodą”, powinna uwzględniać dziedzictwo kulturowe – ekstensywne formy użytkowania gruntów rolnych, które ukształtowały współczesny krajobraz Dolnego Basenu Biebrzy.

5. Informacja turystyczna powinna promować aktywne formy rekreacji i zwiedzania, w oparciu o ofertę świadczoną przez ludność miejscową, na obszarach o małej wrażliwości ekologicznej.

Podziękowania

Autor dziękuje za współpracę, w przeprowadzonych badaniach sondażowych, dr inż. Małgorzacie Borkowskiej-Niszczocie i dr Halinie Kiryluk oraz zastępcy dyrektora Biebrzańskiego Parku Narodowego, mgr Andrzeja Grygorukowi.

Piśmiennictwo

1. Buhalis D., 2000. *Marketing the competitive destination of the future*. Tourism Management 21, s. 97-116.
2. Clay G. R., Smidt R. K., 2004. *Assessing the validity and reliability of descriptor variables used in scenic highway analysis*. Landscape and Urban Planning 66, s. 239-255.
3. Federal Highway Administration (FHA), 1999. *Byways Beginnings: Understanding, Inventorying, and Evaluating a Byway's Intrinsic Qualities*. National Scenic Byways Program Publication, Washington, DC, 80 pp.
4. Geng-Qing Chi C., Qu H., 2008. *Examining the structural relationships of destination image, tourist satisfaction loyalty: An integrated approach*. Tourism Management 29, s. 624-636.

5. Oliver R.L., 1980. *A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions*. Journal of Marketing Research 17 (4), s. 460-469.
6. Oliver R.L., Rust R.T., Varki S., 1997. *Customer delight: Foundations, findings, and managerial insight*. Journal of Retailing, s. 311-336.
7. Ritchie J.R.B., Crouch G. I., 2000. *The competitive destination: A sustainability perspective*. Tourism Management 21 (1), s. 1-7.
8. Rodriguez del Bosque I., San Martin H., 2008. Tourist satisfaction. A Cognitive-Affective Model. Annals of Tourism Research, 35 (2), s. 551-573.
9. Smoleński M., 2008. *Analiza wykorzystania drogi powiatowej nr 1838b tzw. „Carskiej drogi”*. Raport wykonany na zlecenie Biebrzańskiego Parku Narodowego (Maszynopis).
10. Smoleński M., 2010. *Znaczenie krajobrazowych korytarzy drogowych dla turystyki*. Ekonomia i Zarządzanie 2 (3), s. 124-136.
11. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Dz. U. z dnia 10 maja 2003.

Ekologizacja gospodarstw agroturystycznych w powiecie białostockim

Greening of agritourism farms in the district of Białystok

Janusz L. Sokół

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Zarządzania Produkcją

Jacek Boruch

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Turystyki i Rekreacji

Abstract

The studies conducted in the district of Białystok assessed the extent to which these county agritourism farms show the specifics of organic farms. It was found that the district of Białystok has the appropriate potential to develop ecotourism. However, this potential is not fully exploited. It was shown that only 50% of all analyzed agritourism farms use it to operate eco-agritourism activities. Barrier limiting the development of eco-agritourism in this area is the result of inadequate adaptation of farms to be complied with the requirements of organic farms. To remove this barrier and thereby create conditions for the activities of eco-agritourism farms, it is essential to improve the system of support for farms wishing to switch from conventional operations in the pro-ecological activities. This support should cover both financial and non- financial changes.

Keywords: agritourism farms, district of Białystok, greening farms

Wstęp

Agroturystyka staje się obecnie coraz bardziej atrakcyjniejszą dziedziną działalności turystycznej. Jednocześnie jest alternatywą dla komercyjnej turystyki masowej. Jako forma turystyki wiejskiej, agroturystyka rozwija się poprzez wykorzystanie walorów przyrodniczych, historyczno-kulturowych oraz krajobrazowych. W dobie szerzenia idei zrównoważonego rozwoju oraz wzrostu świadomości proekologicz-

nej społeczeństw, te właśnie elementy stają się głównym przedmiotem zainteresowania współczesnych turystów.

Chcąc ukazać relacje zachodzące między rozwojem agroturystyki a proekologicznymi trendami w turystyce, jak również produkty ich wzajemnej koegzystencji, podjęto badania nad określeniem stopnia, w jakim gospodarstwa agroturystyczne wykazują charakter gospodarstw ekologicznych. Można bowiem założyć, że agroturystyka oparta o działalność proekologiczną może stanowić źródło wielu korzyści dla dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz ludności zamieszkującej obszary wiejskie.

Jako miejsce badań wybrano obszar powiatu białostockiego. Podyktowane to było, przede wszystkim, dużym zróżnicowaniem warunków naturalnych oraz potencjału gospodarczego gmin wchodzących w jego skład. Powiat białostocki to największy powiat ziemski w Polsce. Większą jego część stanowi przestrzeń rolnicza. Może być on zatem dobrym obiektem do oceny istniejącej na jego obszarze agroturystyki i stanu jej ekologizacji.

1. Gospodarstwa ekoagroturystyczne szansą na podniesienie atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich

Jednym z najważniejszych elementów decydujących o atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich są walory przyrodnicze. Szczególnie istotna jest obecność na tych terenach bądź w ich najbliższym otoczeniu gór, lasów, parków krajobrazowych tudzież zbiorników wodnych. Na terenach pozbawionych tak cennych i atrakcyjnych elementów przyrodniczych, frekwencję turystyczną można zwiększyć poprzez działania umożliwiające zwolennikom turystyki wiejskiej, przydatne, przyjemne i czynne wykorzystanie czasu wolnego w szeregu gospodarstw agroturystycznych o proekologicznej działalności (ekoagroturystyka).

Jednym ze sposobów uatrakcyjnienia działalności takich gospodarstw jest chów niektórych zwierząt, na przykład koni. Możliwość jazdy konnej to jedna z najczęściej spotykanych atrakcji oferowanych turystom przez właścicieli gospodarstw eko- i agroturystycznych. Obecność koni jest czynnikiem przyciągającym turystów, zarówno do gospodarstwa, jak i całej miejscowości, w której ono się znajduje. Możliwość wykorzystania koni oraz wiejskie środowisko sprawiają, iż działalność taka staje się swoistą atrakcją dla turystów. Atrakcje, jakie można stworzyć poprzez wykorzystanie koni w gospodarstwie, to m.in. turystyka konna (jazda wierzchem, przejażdżki bryczką lub saniami, rajdy), uczestnictwo w co-

dziennych pracach związanych z żywieniem i pielęgnacją koni, a także hipoterapia¹.

Atrakcyjność turystyczna obszarów wiejskich może również zostać podniesiona poprzez chów w gospodarstwach agroturystycznych, niektórych rzadko występujących w Polsce zwierząt, na przykład strusi, lam, alpak, świnek miniaturowych i wielu innych jako tzw. zwierząt egzotycznych². Zwierzęta te stanowią obiekt podziwu, zwłaszcza ze strony dzieci.

Interesującym dopełnieniem wypoczynku na terenach wiejskich może też być praca w pasiece znajdującej się pod opieką właściciela gospodarstwa agroturystycznego. Pszczoła miodna niewątpliwie podnosi atrakcyjność gospodarstw agroturystycznych i ekoagroturystycznych. Rolniczy charakter obszarów wiejskich, duża ilość upraw oraz dziko rosnące rośliny będące pożytkami pszczelimi, pozwala na dynamiczny rozwój działalności pszczelarskiej. Obserwacja biologii gatunku, degustacja produktów pasiecznych to tylko część z możliwych atrakcji, jakie można zaoferować turystyce³.

Potencjał turystyczny obszarów wiejskich, gospodarstwa ekoagroturystyczne budują także poprzez produkcję i dystrybucję żywności opartej na metodach naturalnych. Produkcja taka pozostaje w zgodzie z przyrodą, tzn. na pierwszym planie stawia się kryteria ekologiczne, dzięki czemu zawierają one mniej związków chemicznych. Żywność ekologiczna, jej produkcja i przetwórstwo, podlega ścisłemu nadzorowi przez specjalnie zarejestrowane do tego celu stowarzyszenia kontrolne. W Polsce jest ich siedem. Produkty wytworzone w naturalny sposób otrzymują od nich certyfikaty i oznaczenia gwarantujące ich wysoką jakość⁴. Z szerokiej gamy produktów ekologicznych wytwarzanych w gospodarstwach eko i agroturystycznych wymienić można np. mięso. Jego wysokie walory smakowe i odżywcze są efektem odpowiedniego sposobu utrzymania, żywienia i traktowania zwierząt. Przebywając na pastwisku w warunkach naturalnych i spożywając ruń pastwiskową, zwierzęta pozbawione są stresu i dostarczają mięsa o wysokich walorach dietetycznych. Przykład ten można również odnieść do produkcji mleka krów, owiec, kóz czy też klaczy. Odpowiednie warunki utrzymania i przebywanie na pastwisku są gwarancją otrzymania mleka o znacznie wyższej jakości niż tego, które dają

¹ Stepaniuk K., Łagowska B., 2006. *Rola zwierząt w podnoszeniu atrakcyjności turystyki wiejskiej w województwie podlaskim*. (w:) R. Ziółkowski (red.). *Praktyczne aspekty rozwoju turystyki i rekreacji na obszarach przyrodniczo cennych*. Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok, s. 64.

² Sokół J. L., 2009. *Wybrane zwierzęta egzotyczne w agroturystyce*. Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej, Białystok, s. 128-130.

³ Stepaniuk K., Łagowska B., 2006. *Rola zwierząt...*, op. cit., s. 66-67.

⁴ Sołtysiak U., 1993. *Rolnictwo ekologiczne – historyczny przegląd metod*. (w:) U. Sołtysiak (red.). *Rolnictwo ekologiczne od teorii do praktyki*. Wydawnictwo Ekoland, Warszawa, 1993, s. 205-207.

zwierzęta przebywające cały czas w oborach o nieodpowiednich warunkach sanitarnohigienicznych⁵.

Podsumowując, można stwierdzić, że działalność gospodarstw ekoagroturystycznych może stanowić niebywałą atrakcję turystyczną terenów wiejskich. Oferta tych gospodarstw może sprawić, iż nie tylko same gospodarstwa, ale całe tereny wiejskie, na których się znajdują, staną się atrakcyjne turystycznie. W szczególności mogą one przyciągać przyrodników, hobbystów - amatorów: entomologów, ornitologów, fotografików, jak i osoby poszukujące zdrowej, niczym nie przetworzonej żywności.

2. Potencjał powiatu białostockiego w rozwoju gospodarstw ekoagroturystycznych

Ogólna powierzchnia powiatu białostockiego wynosząca 298 700 ha czyni go największym powiatem ziemskim w Polsce. Tereny użytkowane rolniczo stanowią 50,8% jego powierzchni. Znaczącą część powiatu, bo ok. 39% pokrywają lasy i grunty leśne. Struktura demograficzna powiatu białostockiego wskazuje, że zamieszkuje go 139,5 tys. osób, z czego ok. 70% ludności zamieszkuje wsie i osady.

Powiat białostocki ziemski to 15 gmin posiadających bardzo różny potencjał gospodarczy, zróżnicowane warunki naturalne (położenie geograficzne, walory krajobrazowe) oraz stopień zurbanizowania. Gminy najbardziej rozwinięte, o potencjale gospodarczym gwarantującym w miarę stabilny rozwój, sąsiadują bezpośrednio ze stolicą regionu podlaskiego, tworząc aglomerację białostocką. Druga grupa to gminy, które dzięki tranzytowym trasom komunikacyjnym mogą wspierać i czerpać korzyści z inwestycji związanych z obsługą tych tras w zakresie hotelarstwa, gastronomii, zespołu obsługi podróży stacji paliw i innych podobnych usług oraz palcówek handlowych. Trzecia grupa to gminy typowo rolnicze, o najmniejszym potencjale rozwojowym, winny one wypracować koncepcję swego rozwoju w oparciu o przetwórstwo rolne, usługi dla rolnictwa, agroturystykę⁶. Gminy wchodzące w skład powiatu białostockiego to: Choroszcz, Czarna Białostocka, Łapy, Supraśl, Suraż, Tykocin, Wasilków, Zabłudów, Michałowo, Dobrzy-

---

⁵ Sokół J., 2009. *Ekologiczne produkty zwierzęce jedną z ofert gospodarstw agroturystycznych*, Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej, Białystok, s. 113-117.

⁶ Starostwo Powiatowe w Białymstoku. *Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu białostockiego do roku 2010*. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: www.powiatbialostocki.pl/uploads/media/Strategia_zrownowazonego_rozwoju_Powiatu_Bialostockiego_do_roku_2010.pdf, stan z dn. 08.01.2010 r., s. 7.

niewo Duże, Gródek, Juchnowiec Kościelny, Poświętne, Turośń Kościelna i Zawady.

Powiat białostocki leży w granicach Zielonych Płuc Polski na Wysoczyźnie Białostockiej. Ze względu na mało zniszczone środowisko posiada on bogatą sieć obiektów przyrodniczych, objętych ochroną prawną. Są to lasy i parki, wody powierzchniowe, powietrze.

Gospodarka powiatu białostockiego zdecydowanie zdominowana jest przez rolnictwo i leśnictwo. Analizując warunki przyrodniczo- klimatyczne powiatu, można stwierdzić iż są one mniej korzystne dla produkcji rolniczej niż w innych regionach kraju. Powodem tego jest krótki okres wegetacji (6.04-27.10), średnia roczna suma opadów (nie przekraczająca 500-550mm.), słaba jakość gleb i specyficzne układy termiczne. Elementem sprowadzającym czynniki przyrodnicze powiatu do wspólnego mianownika jest waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej, wyrażona syntetycznym wskaźnikiem jako suma wskaźników ocen: agroklimatu, rzeźby terenu i warunków wodnych. Najlepszą jakością rolniczą przestrzeni produkcyjnej posiada gmina Poświętne, natomiast najgorszą gminy Supraśl, Wasilków, Czarna Białostocka i Gródek.

W strukturze agrarnej powiatu białostockiego użytki rolne stanowią 50,8%, lasy i grunty leśne 39,0%, wody i rowy 2,0%, nieużytki 2,5%, zabudowania 2,3%, drogi i szlaki komunikacyjne 3,3%, inne grunty 0,1%. Wśród użytków rolnych grunty orne stanowią 59,6%, łąki 22,2%, pastwiska 17,4% i sady 0,8%⁷.

Produkcja roślinna w powiecie białostockim ma charakter wielokierunkowy, słabo wyspecjalizowany. Struktura produkcji nie odbiega od przeciętnej w kraju i województwie. Produkcja roślinna jest ukierunkowana na potrzeby produkcji zwierzęcej. Mało korzystne warunki agroprzyrodnicze i spadek opłacalności produkcji powodują systematyczne obniżenie powierzchni zasiewów. W produkcji roślinnej dominuje uprawa roślin mało pracochłonnych, głównie zbóż.

Powiat białostocki ma dobre warunki, lecz nie w pełni wykorzystane do rozwoju chowu bydła mlecznego i opasowego, wynikające z dużego udziału użytków zielonych. Zajmują one 20,1% ogólnej powierzchni. Inwestycje melioracyjne przeprowadzone kilka lat temu z dotacji budżetu państwa, powodują, że na przeważającym obszarze występują uregulowane stosunki wodne. Zmiany systemowe w rolnictwie, przejście do gospodarki rynkowej nie wsparte interwencjonizmem państwowym, spowodowały niestabilność w produkcji zwierzęcej. Duże wahania występują w produkcji żywca wołowego. Drastycznie spadło pogłowie owiec. Zmniejsza się pogłowie bydła mlecznego i opasowego⁸.

---

⁷ Ibidem, s. 29-33.

⁸ Ibidem, s. 37-40.

3. Ocena stanu ekologizacji gospodarstw agroturystycznych w powiecie białostockim

3.1. Metodologia badań

W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego, przeprowadzonego w oparciu o wywiad kwestionariuszowy, polegający na zadawaniu respondentom zestawu uprzednio przygotowanych pytań (tab.1). Za pomocą tej techniki można było nie tylko uzyskać odpowiedzi na dane pytania, ale również poznać opinie właścicieli gospodarstw na temat problemu poruszonego w zadawanym pytaniu. Większość z pytań miała charakter zamknięty z gotowymi wariantami odpowiedzi (kafeteria), a tylko niektóre z nich - półotwarty, gdzie poza kafeterią było miejsce na inną, indywidualną odpowiedź.

Tabela 1. Kwestionariusz ankiety

Pytania	Odpowiedzi
1. Dlaczego podjął się Pan(i) prowadzenia działalności agroturystycznej?	☐ możliwość poprawy budżetu domowego ☐ wykorzystanie istniejącej bazy noclegowej ☐ niska rentowność gospodarstw rolnych ☐ chęć sprzedaży produktów rolniczych ☐ inne (jakie?) .....
2. Czy jest Pan(i) zadowolony z prowadzonej działalności agroturystycznej?	☐ tak, zdecydowanie ☐ tak, częściowo ☐ nie
3. Czy warunki do rozwoju agroturystyki w miejscu Pana(i) zamieszkania są korzystne	☐ tak ☐ nie
4. Czy gospodarstwo korzysta z dopłat pochodzących ze środków UE?	☐ tak ☐ nie
5. Czy gospodarstwo prowadzi chów zwierząt?	☐ tak ☐ nie (przejdź do pytania 7)

cd. Tabeli 1.

6. Czy chowane zwierzęta wykorzystywane są jako atrakcja dla gości gospodarstwa?	☐ tak ☐ nie
7. Czy Pana(i) gospodarstwo prowadzi produkcję własnych wyrobów żywnościowych?	☐ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
8. Czy gospodarstwo stosuje naturalne metody w produkcji roślinnej i zwierzęcej?	☐ tak ☐ nie
9. Czy gospodarstwo posiada certyfikat rolnictwa ekologicznego UE?	☐ tak ☐ jestem w trakcie składania wniosku ☐ nie
10. Czy uważa Pan(i), że działalność agroturystyczna oparta o ekologiczne metody produkcji stanowi dodatkowy atut takiego gospodarstwa na rynku turystycznym?	☐ zdecydowanie tak ☐ częściowo tak ☐ raczej nie ☐ nie mam zdania
11. Czy określiłby Pan(i) działalność swojego gospodarstwa agroturystycznego jako ekoagroturystykę?	☐ tak (przejdź do pytania 13) ☐ częściowo tak ☐ nie
12. Jakie są powody, dla których nie wprowadza Pan(i) działań mających na celu zwiększenie poziomu ekologizacji prowadzonego gospodarstwa agroturystycznego?	☐ brak wiedzy w tym zakresie ☐ brak środków finansowych ☐ obawa przed nie sprawdzeniem się tego typu działalności ☐ jestem zadowolony z dotychczasowej działalności ☐ inne (jakie?) .....
13. Jakie Pana(i) zdaniem są największe problemy z prowadzeniem działalności ekoagroturystycznej?	☐ małe zainteresowanie turystów ☐ duże nakłady finansowe ☐ wymaga to większej pracy niż zwykła działalność agroturystyczna ☐ nie widzę żadnych problemów z prowadzeniem takiej działalności ☐ inne (jakie?) .....
14. Czy planuje Pan(i) rozszerzenie oferty swojej działalności ekoagroturystycznej	☐ tak ☐ nie

Źródło: opracowanie własne.

Badania przeprowadzono w okresie kwiecień-maj 2010 r. Badaniem ankietowym objętych zostało 38 gospodarstw agroturystycznych leżących na terenie po-

wiatu białostockiego (tab. 2). Respondentami byli właściciele tych gospodarstw. Na pytania zawarte w ankietach odpowiedziało 26 z nich, pozostała część odmówiła odpowiedzi lub była nieobecna w czasie badań.

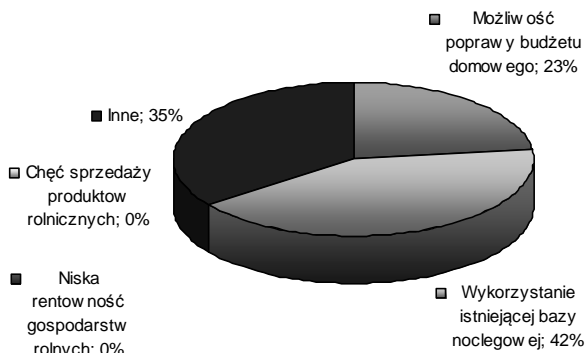
Tabela 2. Zasięg badań ankietowych

Nazwa gminy	Liczba gospodarstw agroturystycznych	Liczba skierowanych ankiet	Liczba uzyskanych odpowiedzi	% uzyskanych odpowiedzi w stosunku do liczby gospodarstw
Choroszcz	2	2	1	50%
Czarna Białostocka	2	2	2	100%
Łąpy	4	4	4	100%
Supraśl	2	2	1	50%
Suraż	2	2	2	100%
Tykocin	5	5	2	40%
Wasilków	2	2	1	50%
Zabłudów	2	2	1	50%
Dobrzyniewo Duże	1	1	0	0%
Gródek	6	6	4	67%
Juchnowiec Kościelny	1	1	1	100%
Michałow	6	6	6	100%
Poświętne	1	1	0	0%
Turośń Kościelna	1	1	1	100%
Zawady	1	1	0	0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Starostwa Powiatowego w Białymstoku.

3.2. Wyniki badań i ich omówienie

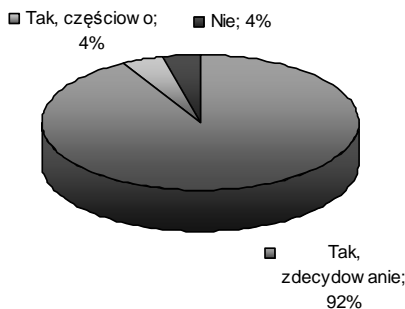
Odpowiedzi respondentów na każde z pytań przedstawione zostały w formie wykresów z procentowym udziałem każdej z nich. Do każdego wykresu przypisano interpretację. Odpowiedzi te kształtowały się w następujący sposób:

Źródło: badania własne.

Rys. 1. Powód podjęcia się prowadzenia działalności agroturystycznej

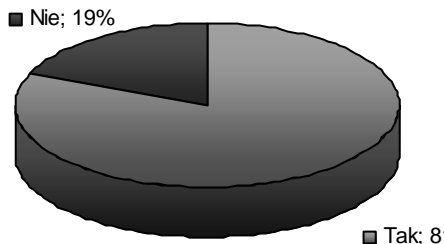
Pytanie 1 dotyczyło głównych przyczyn, z jakich badane osoby podjęły się prowadzenia działalności agroturystycznej (rys. 1). Większość, bo aż 42% jako powód podawała możliwość wykorzystania posiadanej bazy noclegowej. 35% badanych podało inne przyczyny niż te, które zawarte były w ankiecie. Najczęstszą przyczyną tu wymienianą było zainteresowanie działalnością turystyczną i wiążący się z nią kontakt z ludźmi. W kilku przypadkach gospodarze za powód określili chęć wydostania się ze zgiełku miasta. Inne powody to namowa znajomych do podjęcia tego typu działalności. 23% gospodarzy działalnością agroturystyczną chciała poprawić stan swojego budżetu domowego. Nikt spośród badanych nie argumentował prowadzonej działalności chęcią sprzedaży produktów rolniczych oraz niską rentownością gospodarstw rolnych.

Źródło: badania własne.

Rys. 2. Zadowolenie z prowadzonej działalności agroturystycznej

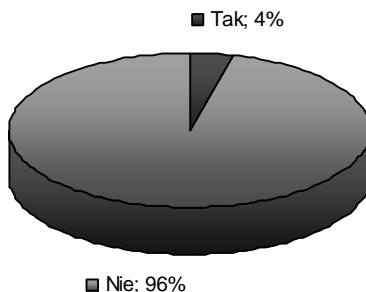
Na pytanie, czy jest Pan(i) zadowolony(a) z prowadzonej działalności agroturystycznej, zdecydowanie przeważała odpowiedź twierdząca (92%) (rys. 2). Tylko w dwóch przypadkach spotkano się z odpowiedzią: *Nie* oraz *Tak, częściowo*. Gospodarstwa te znajdowały się w gminie Suraż oraz Michałowo. Powodem do niezadowolenia była niska frekwencja turystów w tych gospodarstwach.

Źródło: badania własne.

Rys. 3. Warunki do rozwoju agroturystyki w miejscu położenia gospodarstwa

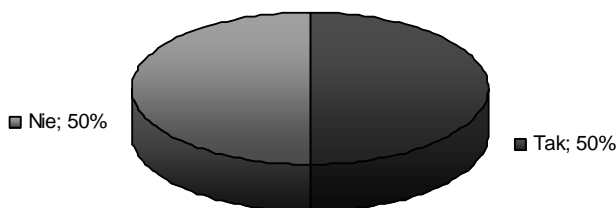
Pytanie 3 porusza kwestię warunków do rozwoju agroturystyki w miejscu położenia badanych gospodarstw (rys. 3). 81% właścicieli gospodarstw określiło te warunki jako korzystne. W pięciu przypadkach spotkano się z odpowiedzią negatywną, co stanowiło 19% ogółu badanych. Gospodarstwa te położone były w gminach: Michałowo (1), Suraż (2), Łapy (2). Co ciekawe, pozostałe gospodarstwa z gmin Michałowo oraz Łapy, warunki do rozwoju agroturystyki określiły jako korzystne. Gospodarstwa w gminie Suraż, które negatywnie oceniły możliwości rozwoju agroturystyki na tym terenie, za główny powód podawały zanieczyszczone wody rzeki Narwi, co negatywnie odbija się na turystyce, zwłaszcza turystyce kajakowej.

Źródło: badania własne.

Rys. 4. Korzystanie z dopłat pochodzących ze środków UE

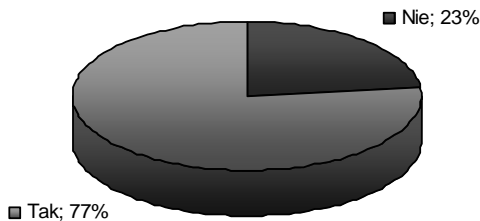
Zdecydowana większość gospodarstw agroturystycznych w powiecie białostockim (96%) nie korzysta z dopłat pochodzących ze środków UE (wyk. 4). Powodem dla których właściciele gospodarstw agroturystycznych nie ubiegają się o środki Unii Europejskiej są stawiane wymagania. Przede wszystkim, gospodarzy zniechęca konieczność początkowego zaangażowania własnych środków, aby później uzyskać ich zwrot. Okres zwracania się inwestycji jest często wydłużony w czasie co stanowi dodatkową barierę. Innym powodem są skomplikowane sprawy formalne związane ze składaniem odpowiednich wniosków o dotację oraz biurokracja. Tylko jedno gospodarstwo (4%) potwierdziło, że w przeszłości skorzystało z takiej formy pomocy.

Źródło: badania własne.

Rys. 5. Chów zwierząt w gospodarstwie

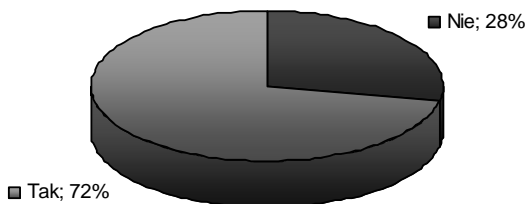
Pytanie 5 dotyczyło tego, czy w gospodarstwach agroturystycznych utrzymywane są zwierzęta (rys. 5). Tutaj odpowiedzi rozdzieliły się po połowie. 50% gospodarstw zajmuje się chowem zwierząt, drugie 50% tego nie robi. Spośród utrzymywanych zwierząt najczęściej pojawiały się konie, owce oraz kury. Jednak były również gospodarstwa gdzie utrzymywano zwierzęta bardziej egzotyczne, takie jak: strusie, lamy, alpaki, kucyki. Takich gospodarstw było trzy.

Źródło: badania własne.

Rys. 6. Wykorzystanie chowanych zwierząt jako atrakcji dla gości

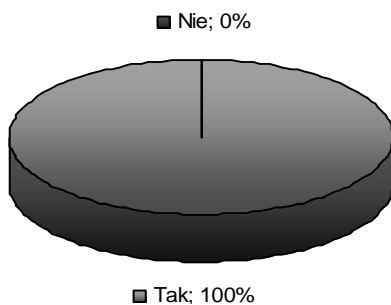
Na pytanie czy gospodarstwa, które prowadzą chów zwierząt, wykorzystują je jako atrakcję dla swoich gości, 77% odpowiedziało twierdząco. 23% gospodarstw zajmuje się chowem zwierząt tylko na użytek własny i nie stanowią one atrakcji gospodarstwa (rys. 6).

Źródło: badania własne.

Rys. 7. Prowadzenie produkcji własnych wyrobów żywnościowych przez gospodarstwo

Spośród przebadanych gospodarstw agroturystycznych, na pytanie o prowadzenie produkcji własnych wyrobów żywnościowych, 72% badanych odpowiedziało, że prowadzi taką produkcję (rys. 7). Wśród wyrobów najczęściej wymieniano wędliny, sery, warzywa i owoce pochodzące z własnych ogródków. Wszystkie wyroby są dostępne dla turystów odwiedzających gospodarstwo. Żadne z gospodarstw nie zajmuje się handlem swoimi produktami. 28% gospodarstw nie prowadzi ani produkcji roślinnej, ani zwierzęcej.

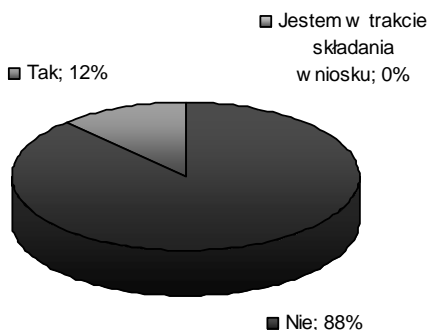
Źródło: badania własne.

Rys. 8. Stosowanie naturalnych metod do produkcji roślinnej i zwierzęcej

Wszystkie gospodarstwa (100%), które potwierdziły, że zajmują się produkcją roślinną i zwierzęcą, w pytaniu 8 zaznaczyły, że do owej produkcji stosują wyłącznie naturalne metody, z wykluczeniem chemii rolniczej, weterynaryjnej i spożywczej.

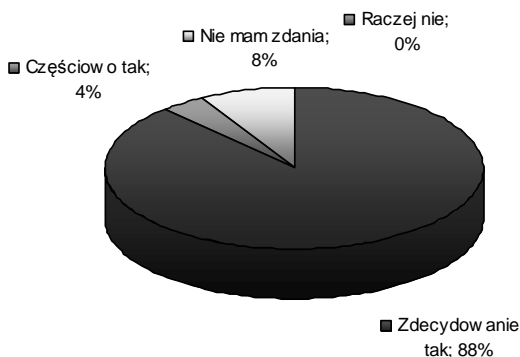
czej (rys. 8). Jest to jeden z podstawowych warunków do bycia gospodarstwem ekologicznym.

Źródło: badania własne.

Rys. 9. Posiadanie certyfikatu rolnictwa ekologicznego UE

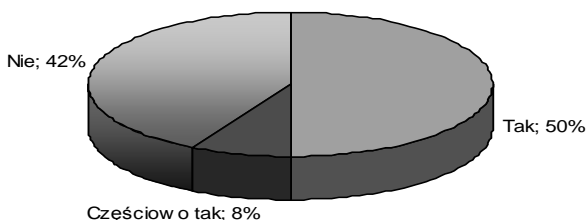
Pytanie 9 dotyczyło posiadania, przez objęte badaniem gospodarstwa agroturystyczne, certyfikatu rolnictwa ekologicznego UE (rys. 9). Ze wszystkich gospodarstw tylko trzy (12%) taki certyfikat posiadały. 88% gospodarstw nie posiadało certyfikatu rolnictwa ekologicznego. Główną przyczyną takiego stanu były wysokie wymagania, jakie stawia się gospodarstwom ubiegającym się o taki atest przez jednostki certyfikujące, a które dotyczą m.in. metod produkcji, przechowywania i przetwórstwa. Gospodarstwa z certyfikatem poddawane są częstym kontrolom, a certyfikat trzeba odnawiać po okresie roku. Żadne gospodarstwo spośród badanych nie było na etapie składania wniosku o certyfikat.

Źródło: badania własne.

Rys. 10. Stosunek respondenta do działalności agroturystycznej opartej o ekologiczne metody produkcji jako atutu gospodarstwa na rynku turystycznym

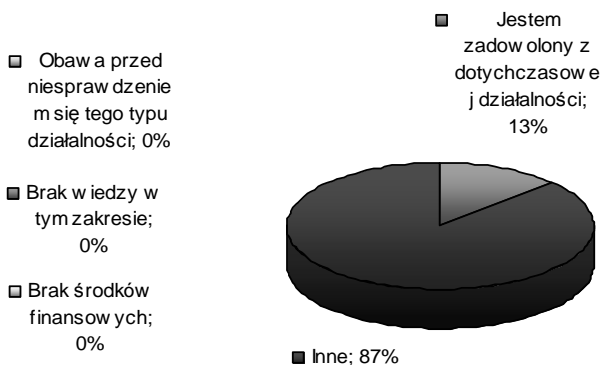
Na pytanie czy uważa Pan(i), że działalność agroturystyczna oparta o ekologiczne metody produkcji stanowi dodatkowy atut takiego gospodarstwa na rynku turystycznym, 88% badanych odpowiedziało, że zdecydowanie taka działalność może być atutem gospodarstwa (rys. 10). W jednym przypadku (4%) spotkano się z odpowiedzią, że działalność ekoagroturystyczna stanowi atut dla gospodarstwa tylko częściowo. Nikt z respondentów nie wypowiedział się negatywnie na temat tego problemu. 8% nie miało zdania w tej kwestii.

Źródło: badania własne.

Rys. 11. Określenie prowadzonej działalności agroturystycznej jako ekoagroturystyki

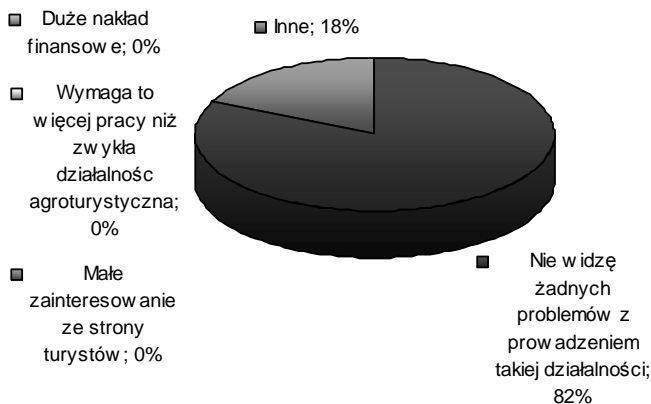
W pytaniu 11,5% badanych odpowiedziało, że działalność prowadzonego przez nich gospodarstwa agroturystycznego można określić jako ekoagroturystykę (rys. 11). Grupę tę stanowiły gospodarstwa, które zajmują się chowem zwierząt oraz prowadzą produkcję żywności przy wykorzystaniu metod naturalnych. Dwa gospodarstwa (8%) uważały się za ekoagroturystyczne tylko w pewnym stopniu. Pozostałe 42% gospodarzy zaprzeczyło, aby ich gospodarstwa zaliczały się do tej formy działalności turystycznej.

Źródło: badania własne.

Rys. 12. Powody nie wprowadzania działań mających na celu podniesienie poziomu ekologizacji prowadzonego gospodarstwa agroturystycznego

Na pytanie o powody nie wprowadzania działań mających na celu podniesienie poziomu ekologizacji prowadzonego gospodarstwa agroturystycznego, 87% gospodarzy podało powody inne niż opracowane w ankiecie (wyk. 12). Najczęstszą przyczyną, jaka była podawana był brak odpowiedniego zaplecza do tego rodzaju działalności, a także jej mała efektywność. Według badanych, plony pochodzące z rolnictwa ekologicznego są znacznie mniejsze, aniżeli te pochodzące z produkcji konwencjonalnej. Skutkiem tego są niższe zyski dla rolników. Inną podawaną przyczyną był wiek gospodarzy. Większość z nich to osoby starsze, według których zdrowie oraz siły fizyczne nie są już wystarczające do podjęcia takiej działalności. 13% badanych jako powód nie wprowadzania działań proekologicznych w swojej działalności agroturystycznej podała, iż są oni zadowoleni z dotychczasowej działalności i nie chcą wprowadzania jakichkolwiek zmian. Żaden z badanych gospodarzy nie wskazał za przyczynę braku wiedzy w tym zakresie, większych nakładów finansowych, a także obawy przed nie sprawdzeniem się takiej działalności.

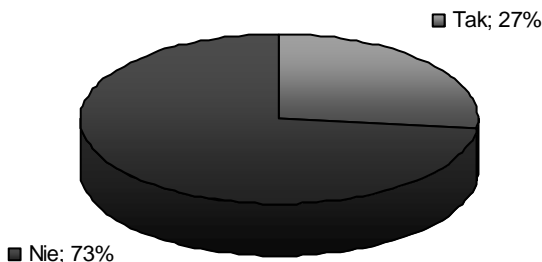

Źródło: badania własne.

Rys. 13. Największe problemy z prowadzeniem działalności ekoagroturystycznej

Pytanie 13 (rys. 13) dotyczyło głównych problemów z prowadzeniem działalności ekoagroturystycznej i skierowane było do tych gospodarzy, którzy w pytaniu 11 określili swoją działalność jako ekoagroturystykę. 82% badanych stwierdziło, że nie widzi żadnych problemów z prowadzeniem tego rodzaju działalności. 18% przedstawiło problemy inne niż w ankiecie. Była to głównie większa czasochłonność niż w rolnictwie konwencjonalnym. Żaden z gospodarzy nie wskazał, że dzia-

łałość ekoagroturystyczna wymaga większych nakładów finansowych i pracy, a także małego zainteresowania turystów taką formą turystyki wiejskiej.

Źródło: badania własne.

Rys. 14. Plany rozszerzenia oferty prowadzonej działalności ekoagroturystycznej

W ostatnim pytaniu, autorzy pytali właścicieli gospodarstw ekoagroturystycznych, czy planują rozszerzyć ofertę swojej działalności (wyk. 14). Zdecydowana większość (73%) nie zamierza decydować się na wzbogacenie oferty. Natomiast 27% potwierdziło takie zamiary. Oferta tych gospodarstw ma być poszerzona m.in. o produkcję biomasy, uprawę ziół, a także chów dodatkowych gatunków zwierząt, z których wymieniono kozy oraz owce.

Podsumowanie i wnioski

Większość gospodarstw agroturystycznych powiatu białostockiego to gospodarstwa typowo rolne, zajmujące się chowem zwierząt i uprawą roślin. Ponad połowa z nich wykorzystuje ten fakt jako jeden z podstawowych elementów swojej oferty turystycznej. Wśród ankietowanych właścicieli gospodarstw agroturystycznych, zdecydowanie przeważała opinia, że działalność agroturystyczna o profilu proekologicznym jest niewątpliwie atutem takiego gospodarstwa. Jednak nie wszyscy gospodarze są nastawieni na taki sposób prowadzenia gospodarstwa. Głównym powodem jest obawa o małe plony płynące z ekologicznych sposobów uprawy, co w rezultacie może przekładać się na mały zysk z takiej działalności. Z badań wynikało, że tylko 13 gospodarstw na 26 przebadanych określiło się jako ekoagroturystyczne, a spośród nich jedynie trzy posiadały certyfikat rolnictwa ekologicznego UE. Ta niewielka liczba wynika, zdaniem ankietowanych, z wysokich wymagań, jakie należy spełnić, aby taki certyfikat otrzymać. Dużym zaskoczeniem był fakt, że prawie żadne gospodarstwo nie otrzymywało dotacji finansowych z UE ani

nawet nie starało się o nie. Możliwości, jakie są oferowane w tym zakresie nie cieszyły się zainteresowaniem właścicieli gospodarstw, ponieważ wiążą się one ich zdaniem z koniecznością wydatkowania znacznych środków własnych, jakie trzeba na początku wyłożyć, aby następnie uzyskać stosowne dotacje. Wydaje się, że rozwiązania tego problemu należałoby szukać w odpowiednim systemie pomocy dla gospodarstw planujących przestawienie się z produkcji konwencjonalnej na proekologiczną. Pomoc ta powinna mieć, zarówno charakter finansowy, jak i pozafinansowy. Pomoc finansowa dla przyszłych gospodarstw ekoagroturystycznych powinna zapewnić, przede wszystkim, stworzenie odpowiedniego zaplecza do rozwoju takiej działalności. Powinna m.in. obejmować:

- dostosowanie źródeł finansowania do możliwości rolników. Obecny system udzielania dotacji UE stwarza właścicielom gospodarstw wiele barier utrudniających ich otrzymanie. Przede wszystkim, chodzi tu o konieczność wcześniejszego wyłożenia „z własnej kieszeni” znacznych środków pieniężnych, niekiedy przewyższających kwotę pomocową. Dobrym rozwiązaniem byłaby tu możliwość otrzymania przez rolnika zaliczki na rozwój ekoagroturystyki, która byłaby zwrócona w momencie generowania pierwszych zysków z działalności;
- edukację w zakresie możliwości pozyskiwania zewnętrznych źródeł finansowania;
- ułatwienie rolnikom sprzedaży ekologicznych produktów pochodzących z prowadzonej działalności poprzez odpowiednią organizację rynku zbytu np. przez tworzenie giełd rolno-spożywczych.

Z kolei sfera pozafinansowa powinna dotyczyć m.in.:

- edukacji rolników w zakresie ekoagroturystyki, która miałaby przekonać ich o zaletach tego typu działalności. Edukacja mogłaby obejmować cykle szkoleń dotyczących sposobów przedstawiania się z rolnictwa konwencjonalnego na ekologiczne, a także podnoszenie wiedzy i umiejętności rolników w zakresie obsługi ruchu turystycznego;
- lepszej promocji powiatu jako regionu o unikatowych walorach ekologicznych. Promocja powinna skupić się w szczególności na poszczególnych gminach i gospodarstwach, tak aby potencjalny turysta miał wiedzę na temat aktualnej oferty ekoagroturystycznej;
- rozbudowy infrastruktury turystycznej i paraturystycznej w celu poprawy dostępności informacji turystycznej i oznakowania poszczególnych obiektów, tak aby turyści nie mieli problemu z dotarciem do nich.

Przedstawione sugestie w zakresie zdynamizowania rozwoju gospodarstw ekoagroturystycznych, powinny leżeć w sferze zadań samorządów lokalnych. Rozwój formy turystyki wiejskiej, jaką jest ekoagroturystyka jest szansą rozwoju dla całej

go regionu. Przyczynić się to może nie tylko do spadku bezrobocia i rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, ale także poprawy ochrony środowiska oraz budowy produktów regionalnych.

Piśmiennictwo

1. Sokół J., 2009. *Ekologiczne produkty zwierzęce jedną z ofert gospodarstw agroturystycznych*. Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej, Białystok.
2. Sokół J., 2009. *Wybrane zwierzęta egzotyczne w agroturystyce*. Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej, Białystok.
3. Sołtysiak U., 1993. *Rolnictwo ekologiczne- historyczny przegląd metod*. (w:) Rolnictwo ekologiczne od teorii do praktyki (pr. pod red. U. Sołtysiak), Wydawnictwo Ekoland, Warszawa.
4. Starostwo Powiatowe w Białymstoku. *Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu białostockiego do roku 2010*. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: www.powiatbialostocki.pl/uploads/media/Strategia_zrownowazonego_rozwoju_Powiatu_Bialostockiego_do_roku_2010.pdf
5. Stepaniuk K., Łagowska B., 2006. *Rola zwierząt w podnoszeniu atrakcyjności turystyki wiejskiej w województwie podlaskim*. (w:) R. Ziółkowski (red.). *Praktyczne aspekty rozwoju turystyki i rekreacji na obszarach przyrodniczo cennych*. Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok.

Hotele i pensjonaty dla psów i kotów w świetle literatury

Hotels and guest houses for dogs and cats - a review

Janusz Leszek Sokół,

Katedra Zarządzania Produkcją, Wydział Zarządzania, Politechnika Białostocka

Magda Anna Stasińska, Kazimierz Ściesiński

Katedra Szczegółowej Hodowli Zwierząt, Wydział Nauk o Zwierzętach, SGGW

Abstract

The paper presents issues relating to the maintenance of dogs and cats in hotels and guest houses for animals. Attention is paid to ensuring adequate space tailored to the requirements of a specific species of animals, care, nutrition, and prevent the most common diseases of animals. Review of knowledge was based on Polish and foreign literature.

Keywords: animal hotels, dogs, cats, maintenance

Wstęp

W ostatnim czasie rynek świadczonych usług na rzecz opieki nad zwierzętami domowymi oraz amatorskimi (ang. „pets”), na czas ich opuszczania przez właścicieli (wyjazdy służbowe, urlopy poza miejscem zamieszkania) bardzo się zdynamizował. Powstają kolejne hotele i pensjonaty, do których przyjmowane są różne gatunki zwierząt, w tym głównie psy i koty. Zdarzają się jednak i takie hotele, które gwarantują opiekę nad innymi zwierzętami, na przykład małymi gryzoniami, królikami oraz tchórzofretkami.

W pracy dokonano gruntownego przeglądu literatury na temat warunków i sposobów utrzymania, pielęgnacji i żywienia psów i kotów przebywających w hotelach/pensjonatach.

1. Sposoby utrzymania zwierząt w hotelach i pensjonatach

1.1. Utrzymanie psów

W hotelach dla zwierząt można się spotkać z dwoma sposobami utrzymania psów. Pierwszym z nich jest utrzymanie zwierząt w pomieszczeniach zamkniętych w budynku, drugim utrzymanie na zewnątrz w kojcach.

Pomieszczenia w budynkach. Pomieszczenia, w których przebywają psy w hotelach możemy podzielić na dwa typy. Jedne przypominają hotelowe pokoje, drugie to kojce – przypominające warunki panujące w wielkich hodowlach, psiarniach.

Niezależnie od typu pomieszczenia, wszystkie powinny być wyposażone zgodnie z potrzebami gatunku. Dla psów niezbędne jest legowisko oraz miski na pokarm i wodę.

Rolę legowiska może odgrywać ciepły koc, poduszka, materacyk lub drewniana rama obciągnięta materiałem obiciowym¹. Najważniejsze, aby rozmiar posłania był dostosowany do wielkości zwierzęcia. Według Szymankiewicza (1991)² foksterier potrzebuje legowiska o wymiarach 45x45 cm, a owczarek niemiecki minimum 80x100 cm. Niezależnie od rodzaju legowiska, należy pamiętać o częstym jego czyszczeniu: praniu, trzepaniu, wietrzeniu. Ważne jest również właściwe ustawienie posłania. Nie może znajdować się ono w pobliżu kaloryfera, pieca ani bezpośrednio przy oknie. Powinno być to miejsce o stałej temperaturze.

Na rynku dostępnych jest wiele rodzajów misek dla psów, są one wykonane z metalu, plastiku lub ceramiczne. Dobra miska ma szeroką podstawę oraz nie ślizga się. Miski na wodę powinny być głębokie, co zapobiega rozchłapywaniu wody przez psa w trakcie picia³.

Psy przebywające w hotelu często się nudzą, gdyż przez dłuższy czas przebywają w kojcach. Kości ze sprasowanej skóry bawolej zapewniają zajęcie na wiele godzin, a oprócz tego czyszczą zęby psa. Inną bezpieczną zabawką jest plastikowa piłka, do której wkłada się suchą karmę, a pies turlając stara się wydobyć z niej pokarm⁴.

Kojce zewnętrzne. Niektórzy właściciele psów trzymają swoje zwierzęta w kojcach na dworze, dlatego w większości hoteli, oprócz pomieszczeń w budynkach, znajdują się również zagrody zewnętrzne. Od liczby i wielkości psów zależy

¹ Ściesiński K., 2004. *Hodowla psów*. Wydawnictwo SGGW, s. 48.

² Szymankiewicz M., 1991. *Zasady chowu i hodowli psów rasowych*. PWRiL, s. 30-33.

³ Chwalibóg E., 1996. *Teriery*. Egros, s. 112-115.

⁴ Gorazdowski M., Łaski W., Redlicka A., Szroeder-Dowajt K., Żbikowska E., 1999. *Pozwólmy im się bawić!* Przyjaciel Pies 12, EDIPRESS, s. 34-35.

powierzchnia kojca. Wegmann (1995)⁵ podaje, że minimalna szerokość zagrody musi równać się co najmniej długości psa. Dla psa ważącego ponad 20 kg kojec nie może być mniejszy niż 6 m². Jeśli w kojcu zamierza się trzymać większą liczbę psów, to należy zwiększyć powierzchnię o 3 m² dla każdego psa.

Zagroda oraz jej wyposażenie muszą być wykonane z materiałów bezpiecznych dla psa. W przypadku kojców zadaszonych jako podłogę wykorzystuje się drewnianą podłogę lub żwir. W kojcach bez dachu najlepiej stosować wylewkę betonową z lekkim spadem. „Wówczas koniecznie trzeba tam umieścić drewniany duży podest, aby pies nie musiał stałe przebywać na betonie⁶”. „Ściany” kojca można wykonać z siatki ocynkowanej o wysokości co najmniej 1,5 m. Drzwi powinny otwierać się do środka zagrody.

Jeśli ktoś nie chce sam budować zagrody może kupić gotowy kojec. Na polskim rynku pojawia się coraz więcej firm oferujących gotowe rozwiązania do utrzymywania psów. Jedną z nich jest firma DRU-MAR zajmująca się produkcją nowoczesnych systemów ogrodzeniowych. Wymiary standardowego kojca to: wysokość 2,1 m, szerokość 2,5 m i długość 4 m⁷.

B u d a. Wielkość budy również zależy od wielkości psa, jaki będzie w niej przebywał. W dobrze dobranej budzie pies może stanąć i swobodnie się obrócić⁸. Ścianki oraz podłoga powinny być podwójne, wykonane z heblowanych desek. W środku, między deskami należy umieścić styropian, trociny lub inne ocieplenie. Zdejmowany lub podnoszony dach ułatwia czyszczenie. Dobrze, gdy w budzie znajduje się przedsionek – chroni on psa przed wiatrem⁹. Jako wyściółki warto użyć słomy, ponieważ nie chłonie wilgoci¹⁰. Buda nie powinna stać bezpośrednio na ziemi, warto postawić ją na betonie lub drewnianych belkach¹¹.

W y b i e g. „Wybieg według Borkowskiego i wsp. (1989)¹² to ogrodzony, możliwie duży teren, częściowo zacieniony, zapewniający izolację zwierzęcia od otoczenia”. Wysokość ogrodzenia powinna wynosić od 1,7 do 2,0 m. W celu uniknięcia przechodzenia psa pod siatką, należy wkopać ją na głębokość 15-20 cm. Innym rozwiązaniem jest wykonanie podmurówki¹³. Powierzchnia wybiegu dla

⁵ Wegmann A., 1995. *Pies: wychowanie i żywienie*. PWRiL, s. 37-38.

⁶ Szymankiewicz M., 1991. *Zasady chowu...* op. cit., s. 30-33.

⁷ Witryna internetowa, Tryb dostępu: http://www.dru-mar.pl/kojce_dla_psov, stan z dn. 17.12.2010 r.

⁸ Nagórska M., 1999. *Na zimę ciepły kąt*. Mój Pies 11, AWR Wprost, s. 10-11.

⁹ Szymankiewicz M., 1991. *Zasady chowu...* op. cit., s. 32-33.

¹⁰ Klever U., Wegler M., 1997. *Psy: ekspert radzi jak pielęgnować i wychować*. MUZA, s. 38-39.

¹¹ Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit., s. 48-50.

¹² Borkowski T., Frankiewicz E., Kryspin R., Lutyński W., Ratajczak G., Rozłubirski E., Staniszweska-Borkowska J., Szymankiewicz M., 1989. *Psy rasowe w Polsce*. Wydawnictwa Akcydensowe, s. 52.

¹³ Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit., s. 48-51.

średniej wielkości psa powinna wynosić od 15 do 20 m². Co najmniej raz dziennie należy sprzątać wybieg¹⁴.

Na terenie wybiegu nie powinny znajdować się rośliny niebezpieczne dla psów. Możemy do nich zaliczyć robinie akacjową (posiada ostre kolce) oraz rośliny trujące, takie jak: cis pospolity, rododendron, ziemowit jesienny, złotokap, azalie, konwalie majowe¹⁵.

1.2. Utrzymanie kotów

Koty utrzymywane są w hotelach w specjalnie przystosowanych pomieszczeniach w budynku. Można spotkać również pomieszczenia z bezpośrednim wyjściem na dwór do woliery. Innym sposobem jest utrzymanie kotów w kojach zewnętrznych, mogą tam „mieszkać” zwierzęta przyzwyczajone do przebywania poza domem. Koty są zwierzętami terytorialnymi i ze względu na dobrostan, nie należy trzymać ich w klatkach, bez możliwości wybiegania się¹⁶.

Pomieszczenia w budynkach

Pomieszczenia dla kotów w hotelach przypominają te dla psów. Obiekt zwykle podzielony jest na boksy, często dodatkowo posiada część zwaną bawialnią. Do bawialni wypuszcza się koty, aby pomogły pobiegać, wspólnie się pobawić.

Ważne jest odpowiednie wyposażenie boksów. Muszą się w nich znaleźć: kuweta, miski na pokarm i wodę, legowisko¹⁷. Dobrze, gdy oprócz tego na wyposażeniu są zabawki, drapaki oraz tak zwane „bocianie gniazda”¹⁸.

Kuwetę należy umieścić w spokojnym miejscu, najlepiej jak najdalej od misek i legowiska¹⁹. Powinna być ona wykonana z materiału łatwego do czyszczenia (na przykład z plastiku). Istnieją różne metody urządzania kociej kuwety. Można użyć piasku, lecz podczas oddawania moczu kot zwilża sobie moczem łapy, do których przyczepia się podłoże. Innym rozwiązaniem jest zastosowanie popiołu, który lepiej pochłania zapach oraz wilgoć, jednak i on przyczepia się do kocich łap. Według Stromenger (2000)²⁰ najkorzystniejszym rozwiązaniem jest umieszczenie na dnie kuwety plastikowej kratki (musi być na nóżkach). „Kratka taka nie dopuszcza,

¹⁴ Borkowski T., Frankiewicz E., Kryspin R., Lutyński W., Ratajczak G., Rozlubirski E., Staniszevska-Borkowska J., Szymankiewicz M., 1989. *Psy rasowe...* op. cit., s. 52.

¹⁵ Gorazdowski M., Mann A., Redlicka A., Zioło J., Żbikowska E., 2000. *Pies w ogrodzie*. Przyjaciel Pies 5, EDIPRESS, s. 34-35.

¹⁶ Stromenger Z., 2000. *Koty i kotki*. Wydawnictwo Książka i Wiedza, 204-206.

¹⁷ Alderton D., 1993. *Koty i kocięta*. Wydawnictwo TENTEN, s. 32-33, s. 58-64.

¹⁸ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 199-200.

¹⁹ Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik opiekuna – kot*. Wydawnictwo RM, s. 34.

²⁰ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 204-206.

aby nogi kota stykały się bezpośrednio z dnem kuwety i ulegały zamoczeniu²¹. Na kratce można umieścić kawałki papieru toaletowego, dzięki któremu zwierze zaspokoi swoją potrzebę zagrzebywania odchodów. Z jednej strony pod kocią toaletą dobrze jest umieścić nóżki, aby dno stało się pochyłe. W ten sposób mocz od razu jest usuwany spod łap²².

Obecnie na rynku produktów zoologicznych jest bardzo duży wybór misek dla kotów. Najprostsze są pojedyncze miski na karmę lub wodę, wykonane z plastiku, ceramiki lub metalu. Spotkać można również podwójne miski, szczególnie przydatne, gdy karmimy kota suchą karmą²³. Nowością są automaty dla zwierząt do podawania pokarmu lub wody. Automat firmy Trixie wyposażony jest w wyświetlacz LCD, a także programowany zegar. Kot może z niego zjeść maksymalnie cztery posiłki po 500 ml każdy, w ciągu 96 godzin. Dodatkową funkcją jest możliwość nagrania kilkusekundowego nawoływania do posiłku²⁴.

Należy pamiętać, aby regularnie myć miski, co najmniej raz dziennie. Nie należy ich zmywać razem z naczyniami, z których korzystają ludzie²⁵.

Wybór legowisk dla kotów jest równie duży, jak i misek. Wykonane są z różnych materiałów: plastikowe, drewniane, wiklinowe, kartonowe lub z tkaniny wypełnionej gąbką²⁶. Poślanie powinno być ciepłe, przytulne i łatwe w czyszczeniu. Za wyściółkę może posłużyć koc lub stary sweter²⁷. Ważne, aby legowisko znajdowało się w miejscu, w którym nikt nie będzie niepokoił kota²⁸.

Często dodatkowym wyposażeniem w hotelach dla zwierząt są zabawki. Koty lubią miękkie zabawki, może to być na przykład kłębek wełny lub kawałek futerka²⁹. Wybierając piłkę dla kota należy zwrócić uwagę na jej wielkość. Musi być ona odpowiednio duża, aby zwierzę nie mogło jej połknąć. W sklepach zoologicznych można nabyć zabawki o woni kocimiętki, koty uwielbiają jej zapach³⁰. W większych boksach można umieścić kilka kartonów. Kot będzie je w zabawie przewracał, rozdzierał udając polowanie³¹.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot*. MUZA, s. 164-165.

²⁴ Witryna internetowa. Tryb dostępu:

http://animalia.pl/produkt,11360,48,Trixie_TX4_karmnik_automatyczny.html, stan z dn. 17.12.2010 r.

²⁵ Alderton D., 1999. *Koty i kocięta*. SOLIS, s. 32.

²⁶ Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik...* op. cit., s. 33-34.

²⁷ Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot...* op. cit., s. 140.

²⁸ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 200.

²⁹ Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik...* op. cit., s., 35.

³⁰ Alderton D., 1999. *Koty i kocięta*. SOLIS, s. 33.

³¹ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 206-207.

Wszystkie kotowate znaczą swoje terytorium poprzez drapanie. Podczas tego zabiegu z gruczołów umieszczonych na poduszkach wydziela się zapach. Drugą funkcją drapania jest usuwanie przez kota martwej warstwy keratyny. Drapak można zrobić samemu z kawałka pnia drzewa lub kupić gotowy w sklepie z artykułami dla zwierząt³².

„Bocianie gniazda” służą kotom jako punkty obserwacyjne. Są to „sztuczne drzewa sięgające sufitu, z umieszczonymi na „konarach” półeczkami, na których koty mogą siedzieć, a nawet drzemać”³³. Często służą też jako drapaki.

Kojce zewnętrzne

Kojec zewnętrzny jest bardzo przydatny, w przypadku, gdy ktoś oddaje do hotelu niewykastrowanego kocura. Zwierzęta te znaczą teren moczem o bardzo intensywnym i nieprzyjemnym zapachu. Kojec taki może być wykonany z drewnianej konstrukcji z przymocowaną do niej siatką o małych oczkach. W przypadku kotów kojec taki musi być koniecznie zadaszony lub musi mieć „sufit” wykonany z siatki. Wyposażenie takiego kojca powinno być identyczne, jak boks w pomieszczeniu zamkniętym. Z tą różnicą, że legowisko musi znajdować się w budce, chroniącej przed warunkami atmosferycznymi³⁴.

Klatki dla kotów. Czasami właściciele oddają zwierzęta do hotelu tylko na parę godzin lub na przykład na noc. W takim wypadku, koty przynoszone są często w klatkach, w których pozostają na czas pobytu w hotelu/pensjonacie. W przypadku krótkiej wizyty, kot trzymany może być w niewielkiej klatce. Jeśli pobyt ma potrwać kilka lub kilkanaście godzin, klatka musi być na tyle duża, aby pomieściła kuwetę, legowisko i miski. Klatki wykonane są najczęściej z metalu lub plastiku, oby dwa rodzaje są łatwe w utrzymaniu czystości³⁵.

2. Pielęgnacja zwierząt w hotelach i pensjonatach

Opiekując się zwierzętami, należy pamiętać o ich pielęgnacji. Zabiegi pielęgnacyjne mają na celu dbanie o zdrowie, gdyż na przykład podczas szczotkowania wraz z martwą sierścią usuwa się pasożyty. Czynności te pozwolą również utrzymać wzajemne relacje, pomiędzy zwierzęciem a właścicielem bądź czasowym opiekunem³⁶.

Do najważniejszych zabiegów higienicznych wykonywanych u psów należą: pielęgnacja sierści i skóry, czyszczenie uszu, skracanie pazurów, dbanie o właści-

³² Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik...* op.cit., s. 36.

³³ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit, s. 199-200.

³⁴ Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot...* op. cit. s. 142-143.

³⁵ Ibidem, s. 149.

³⁶ Schneck M., Caravan J., 1997. *Koty od A do Z*, Wydawnictwo Oficyna Panda, s. 52-53.

wy stan użębienia oraz usuwanie zalegającej wydzieliny z gruczołów okołodbytowych³⁷. Koty natomiast same doskonale dbają o swoje futro. Jednak kilka razy w tygodniu powinno się poświęcić parę minut na ich pielęgnację. Przede wszystkim trzeba obejrzeć pazury, oczy oraz uszy³⁸.

Pielęgnacja skóry i sierści. Do codziennych zabiegów pielęgnacyjnych, jakie należy wykonywać u psów z mocno owłosioną kufą jest mycie sierści na pysku po każdym „mokrym” posiłku. Najlepsza do tego jest ciepła woda, która skutecznie usuwa tłuszcz. Na koniec wystarczy wytrzeć pysk do sucha ręcznikiem. Gdy pies mieszka w domu, to po każdym spacerze w deszczowe dni powinno się wytrzeć mu łapy oraz podbrzusze³⁹. Bardzo ważnym zabiegiem pielęgnacyjnym jest szczotkowanie. „Służy ono do wyczesania martwych włosów, pozabawiania skóry pasożytów oraz pobudzenia krążenia w organizmie. Sierść psa należy czesać w kierunku zgodnym z jej układaniem”⁴⁰. Do czesania służą grzebienie z szeroko lub wąsko rozstawionymi zębami, szczotki, które mogą być miękkie albo twarde, a także rękawice, których zadaniem jest zebranie martwego włosa oraz kurzu. Rodzaj przyrządu do czesania zależy od rodzaju włosa i jego długości. Grzebień o gęsto rozstawionych zębach najlepiej sprawdzi się do wyczesywania podszerstka u psów krótkowłosych w okresie linienia. Natomiast taki, o zębach ustawionych rzadko, przydatny jest, gdy trzeba rozczesać skottunioną sierść psa długowłosego⁴¹. Oprócz rozczesywania, sierść niektórych psów należy przystryżać lub wytrymować. Są to zabiegi bardzo skomplikowane i wykonywane wyłącznie w profesjonalnych salonach zajmujących się groomingiem⁴².

Kąpiel jest następnym zabiegiem pielęgnującym, zarówno sierść, jak i skórę psa. W brodziku lub wannie trzeba położyć matę antypoślizgową. Temperatura wody powinna być zbliżona do temperatury ciała zwierzęcia. Dla psa będzie to około 40 stopni Celsjusza. Uszy psa należy zatkać watą, aby do kanałów słuchowych nie dostała się woda. Przed nałożeniem szamponu należy psa dokładnie zmoczyć. Do kąpieli psa stosuje się wyłącznie szampony przeznaczone dla zwierząt, nigdy nie wolno używać tych przeznaczonych dla ludzi. W zależności od potrzeby, psa kąpie się jedno- lub dwukrotnie. Ważne jest, aby dokładnie wypłukać szampon z psiej sierści. Na koniec można użyć odżywki, która ułatwia rozczesy-

³⁷ Fogle B., 1997. *Rasy psów – Labrador Retriever*. MUZA, s. 46-49.

³⁸ Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot...* op. cit., s. 168-169.

³⁹ Mazurek A., Mazurek J., 1992. *Mój przyjaciel pies*. Wydawnictwo Alfa, 231.

⁴⁰ Stasińska M., 2008. *Profesjonalne warunki utrzymania zwierząt w hotelach i pensjonatach w Polsce*. Praca inżynierska, SGGW Warszawa, s. 34.

⁴¹ Mann A., 2000. *Sierść i skóra*. Przyjaciel Pies 11, EDIPRESS, s. 32-33.

⁴² Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit. s. 82.

wanie. Psa wycieramy ręcznikiem, rozczesujemy sierść, a następnie albo suszymy suszarką albo pozostawiamy w ciepłym, wolnym od przeciągów miejscu⁴³.

Do pielęgnacji szaty kotów używamy tych samych przyrządów co dla psów. Koty krótkowłose nie wymagają codziennego czesania, same doskonale oczyszczają sobie futro. Lizanie sierści przez kota jest nie tylko zabiegiem pielęgnacyjnym. Ślina, która wyparowuje z futra ochładza temperaturę ciała kota. Jest to ważne, ponieważ gruczoły potowe kota nie są w stanie szybko zmniejszyć temperatury ciała. Koty dokładnie wylizują futro, gdy temperatura na zewnątrz jest wysoka, gdy zwierzę jest zmęczone po wysiłku fizycznym. Trzecią przyczyną „mycia” u kotów jest stymulacja gruczołów łojowych, które natłuszczają sierść. W wydzielinie tej znajdują się też niewielkie ilości witaminy D⁴⁴. Natomiast koty długowłose trzeba codziennie czesać przy pomocy grzebieni i szczotek. Jeśli trzymane są w domu, linieją przez cały rok, a ich futro łatwo ulega filcowaniu. Do rozczesania sierści na pysku doskonale nadaje się szczoteczka do zębów⁴⁵.

Kota należy wykąpać, gdy mocno się wybrudzi (na przykład smarem), na jego skórze i sierści znajdują się pasożyty, albo kiedy kąpiel ma zadanie lecznicze (grzybica skóry). Zabieg ten przeprowadzamy identycznie jak w przypadku psów⁴⁶.

Pielęgnacja uszu. Zewnętrzny kanał słuchowy psa zbudowany jest w kształcie litery L. Z tego powodu raz na jakiś czas należy usunąć z niego nadmiar woskowiny. Szczególną uwagę trzeba poświęcić psom o uszach zwisających. Z powodu zbyt małej wentylacji ucha często dochodzi u nich do stanów zapalnych o podłożu grzybiczym. Również zbyt długa sierść rosnąca w pobliżu kanału słuchowego zmniejsza wentylację ucha i utrzymuje w nim wilgoć. W celu wyczyszczenia uszu należy posłużyć się specjalistycznym płynem, który można kupić w lecznicy weterynaryjnej lub w sklepie zoologicznym. Niewielką ilość płynu wlewa się do kanału słuchowego, a następnie masuje – zabieg ten rozprowadza płyn wewnątrz ucha. Na koniec trzeba wytrzeć wacikiem fałdy małżowiny usznej⁴⁷.

Uszy kotów na ogół nie wymagają czyszczenia. Jeśli jednak u kota występuje zwiększone wydzielanie woskowiny, należy ją usunąć, na przykład przy pomocy patyczków do uszu zwilżonych specjalistycznym płynem. Jeżeli kot broni się przed takim zabiegiem, potrząsa głową i drapie się po uszach trzeba zgłosić się do lekarza weterynarii⁴⁸.

Pielęgnacja oczu. Pielęgnacja oczu u psów i kotów polega na ich codziennej obserwacji. Zdrowe i czyste oczy nie wymagają żadnych zabiegów pielęgnacyj-

⁴³ Mann A., 2000. *Wielkie mycie*. Przyjacieli Pies 12, EDIPRESS, s. 34-35.

⁴⁴ Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik...* op. cit., s. 44.

⁴⁵ Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot...* op. cit., s. 170-171.

⁴⁶ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 280.

⁴⁷ Szmurło I., Szmurło M., 2001. *Jak dbać o uszy?* Przyjacieli Pies 3, EDIPRESS, s. 34-35.

⁴⁸ Stromenger Z., 2000. *Koty...* op. cit., s. 284.

nych. Jeśli po nocy w kącikach znajduje się ropa, należy ją delikatnie zetrzeć płatkami ligniny namoczonym płynem do pielęgnacji oczu⁴⁹.

Pielęgnacja pazurów. Psom należy regularnie przycinać pazury, ponieważ zbyt długie powodują problemy z chodzeniem, a nawet mogą być przyczyną poranienia opuszek⁵⁰. Koty używają pazurów do wspinania się na drzewa oraz podczas polowania, dlatego nie powinno się im skracać pazurów. Jeśli kot przebywa tylko w domu, można lekko spiłować pazurki lub delikatnie przyciąć⁵¹.

Na rynku zoologicznym dostępnych jest wiele przyrządów do obcinania pazurów. Mogą to być specjalne obcinacze, gilotyńki albo nożyczki. Skrząc pazury psom i kotom należy uważać, aby nie naruszyć tkanki żywej⁵².

Pielęgnacja zębów. Psom i kotom należy czyścić zęby, ponieważ bakterie oraz sole mineralne obecne w ślinie przyczyniają się do powstania kamienia nazębnego. Kamień natomiast odsłania szyjki zębowe, co doprowadza do stanów zapalnych i w późniejszym okresie do wypadania zębów.

Najlepszym sposobem zapobiegającym osadzaniu się płytki nazębnej jest mechaniczne ścieranie przy użyciu szczoteczki do zębów i pasty. W sklepach zoologicznych można nabyć specjalne artykuły do czyszczenia zębów u zwierząt.

Innym rozwiązaniem jest podawanie psom i kotom suchej karmy o dużych granulach lub specjalnych gryzaków, które podczas gryzienia ścierają kamień nazębny⁵³.

3. Żywnienie zwierząt w hotelach i pensjonatach

Zarówno psy, jak i koty należą do rzędu mięsożernych (*Carnivora*). Oba te gatunki od kilku tysięcy lat związane są z człowiekiem, lecz dopiero w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku rozpoczęły się badania nad ich potrzebami żywieniowymi⁵⁴. Te potrzeby, a tym samym żywienie są różne. Wynikają one z odrębnych dróg ewolucyjnych tych zwierząt. Dzikie kotowate (*Felidae*) polują samotnie i odżywiają się wyłącznie mięsem upolowanych przez siebie niewielkich zwierząt. Pokarm pobierają powoli, a po skończonym posiłku wybierają się na kolejne łowy. Konsekwencją tego jest częste pobieranie małych ilości pokarmu u kotów domo-

⁴⁹ Mann A., 2001. *Spójrz prosto w oczy*. Przyjaciel Pies 2, EDIPRESS, s. 36-37.

⁵⁰ Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit., s. 85.

⁵¹ Kośla T., 2003. *Higiena utrzymania zwierząt amatorskich*. Wydawnictwo SGGW, s. 204.

⁵² Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit., s. 85.

⁵³ Gorazdowski M., Łaski W., Redlicka A., Szroeder-Dowajt K., Żbikowska E., 1999. *Pozwólmy...* op. cit., s. 34-35.

⁵⁴ Ostaszewski P., Jank M., 2000. *Różnice w metabolizmie psów i kotów – wymagania żywieniowe*, Magazyn Weterynaryjny 5, Medical Tribune Polska Sp. z o.o., s. 30-32.

wych. Z kolei psowate (*Canidae*) mają bardziej zróżnicowaną dietę. Ofiarami wilków padają zwierzęta roślinożerne, których długi przewód pokarmowy dostarcza psowatym włókna, witamin i białek roślinnych⁵⁵. Tak więc, koty są bezwzględny mi mięsożercami, natomiast psy mogą przeżyć na odpowiednio zbilansowanej diecie wegetariańskiej. Kolejną różnicą jest długość przewodu pokarmowego u psów i kotów. Pies ze względu na dłuższy przewód pokarmowy ma bardziej efektywny system trawienny. Procesy fizjologiczne u tych gatunków, również nie są takie same⁵⁶. Po pierwsze, „organizm kota wykazuje ograniczoną aktywność enzymów katabolicznych zaangażowanych w przemiany aminokwasów, dlatego zwierzę potrzebuje więcej białka⁵⁷. Witamina A musi być dostarczona w pożywieniu (bogata jest w nią wątroba), ponieważ organizm kota nie wytwarza enzymu dioksygenazy karotenowej potrzebnej do przekształcenia karotenu w retinol. Koty mają wyższe zapotrzebowanie na taurynę, a nie są w stanie same syntetyzować wystarczającej ilości tego aminokwasu. W przeciwieństwie do psów, jedynym źródłem glukozy dla tkanek kotów jest proces glukogenezy, zwierzęta te nie mogą wykorzystywać gotowych węglowodanów zawartych w pożywieniu. Układając dawkę pokarmową dla kota, należy pamiętać, że potrzebuje on większej ilości kwasu nikotynowego niż psy. Enzym karboksylaza pikolinowa przekształca u kotów większość tryptofanu w kwas glutaminowy, a witamina B₃ pozostaje w organizmie w nieznacznych ilościach. Biorąc pod uwagę tłuszcze, to tylko tłuszcz zwierzęcy może pokryć zapotrzebowanie kotowatych na kwas arachidonowy. Dzieje się tak, ponieważ organizm kota nie potrafi syntetyzować kwasu gamma-linolenowego z linolowego oraz kwasu arachidonowego z dihomogammalinolenowego⁵⁸.

Psy i koty mają też odmienne preferencje smakowe. Zwierzęta te odbierają różne bodźce smakowe, na przykład nukleotydoty odczuwają koty, słodki, który jest nabyty tylko psy, a kwaśny i aminokwasowy występuje u obu gatunków. Koty doskonale wyczuwają gorzki smak, z tego powodu u nich rzadziej dochodzi do zatruc spowodowanych zjedzeniem substancji toksycznych. Najlepiej preferowany jest przez nie smak kwaśny, co wykorzystują producenci diet pełnoporcjowych. Psy natomiast najchętniej jedzą pożywienie słodkie lub słone. Oba gatunki różnią się też ilością kubków smakowych: kot ma ich 473, natomiast pies 1706⁵⁹.

⁵⁵ Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., Janowicz P., 2005. *Preferencje smakowe u psów i kotów* Magazyn Weterynaryjny 12, Medical Tribune Polska Sp. z o.o., s. 59-60.

⁵⁶ Edney A., 1992. *Żywnie psów i kotów*. Centrum Żywnienia Zwierząt Domowych, Waltham, Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, s. 19-21.

⁵⁷ Ostaszewski P., Jank M., 2000. *Różnice...* op. cit., s. 30-32.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., Janowicz P., 2005. *Preferencje...* op. cit., s. 59-60.

3.1. Żywnienie tradycyjne psów i kotów

Żeby właściwie żywić zwierzęta, trzeba wziąć pod uwagę stan ich organizmu, gatunek, płeć, wiek, stan fizjologiczny⁶⁰. W pożywieniu powinny się znaleźć: substancje energetyczne (węglowodany i tłuszcze), białkowe, a także witaminy i związki mineralne. Niezbędnym składnikiem jest również woda⁶¹.

Białko. Dla psów i kotów białko jest niezastąpionym źródłem aminokwasów. Można je podzielić na roślinne i zwierzęce. Zwierzęce charakteryzują się pełnym składem aminokwasowym i mają wyższą wartość biologiczną. Do produktów bogatych w białko roślinne należą: soja, groch oraz fasola, jednak nie powinny one stanowić więcej niż 10% diety. Natomiast mięso, jaja, produkty mleczne są cennymi produktami żywieniowymi zasobnymi w białko zwierzęce⁶².

Węglowodany. Do produktów węglowodanowych najczęściej stosowanych w żywieniu psów i kotów zaliczamy kasze, ryż i makaron⁶³. Doświadczenia przeprowadzone na zwierzętach domowych pokazują, że zarówno psy, jak i koty mogą być utrzymywane na diecie bezwęglowodanowej, jeśli zapewni się im odpowiednią ilość białka i tłuszczu⁶⁴. Według Sawosz⁶⁵ węglowodany są niechętnie akceptowane przez koty.

Tłuszcze. Główną rolą tłuszczu jest dostarczenie energii. Oprócz tego jest on bogaty w witaminy A, D, E, K oraz wielonienasycone kwasy tłuszczowe. Kolejną zaletą tłuszczu jest poprawienie smakowitości i konsystencji karmy. Tłuszcze możemy podzielić na roślinne i zwierzęce. Oba rodzaje wskazane są w przypadku żywienia psów, natomiast dla kotów ważniejszy jest tłuszcz zwierzęcy dostarczający niezbędnego dla tego gatunku kwasu arachidonowego⁶⁶.

Witaminy. Witaminy są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania organizmu, tak samo jak tłuszcze i białka. Można je podzielić na rozpuszczalne w wodzie (B₁, B₂, B₃, B₄, B₅, B₆, B₁₂, PP, witamina C, H oraz kwas foliowy) i rozpuszczalne w tłuszczach. Narządy takie jak nerki, wątroba, gruczoły dokrewne oraz mózg są najbardziej zasobne w witaminy⁶⁷.

⁶⁰ Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., 2003: Magazyn Weterynaryjny 05/2003 - Diety domowe przeznaczone dla psów, Medical Tribune Polska Sp. z o.o., 58-61.

⁶¹ Edney A., 1992: Centrum Żywienia... op. cit., s. 23-24.

⁶² Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., 2003: Magazyn Weterynaryjny 05/2003 – Diety... op. cit., s. 58-61.

⁶³ Jaśkiewicz A., 1999: Przyjaciel Pies 12/1999 - Co do psiej miski?, EDIPRESS, 32-33.

⁶⁴ Edney A., 1992: Centrum Żywienia... op. cit., s. 27-28.

⁶⁵ Sawosz E., 2004: Żywnienie zwierząt i paszoznawstwo tom 2 - Żywnienie kotów, PWN, 462.

⁶⁶ Kurosad A., Nicpoń J., 2002: Magazyn Weterynaryjny 11/2002 – Diety... op. cit., s. 836-839.

⁶⁷ Kulasek G., Krzeźmiński R., 1997: Magazyn Weterynaryjny 06/1997 - witaminy w żywieniu psów i kotów, Medical Tribune Polska Sp. z o.o., s. 411-417.

Składniki mineralne. Związki mineralne dzieli się na makro (Ca, P, K, Na, Cl, Mg) i mikroelementy (Fe, Cu, Mn, Zn, I, Se)⁶⁸. Najważniejsze z makroelementów to wapń i fosfor, które razem odpowiedzialne są za strukturę kości. Odpowiedni stosunek Ca do P wynosi dla psów 1,2-1,4:1, a dla kotów 0,9-1,1:1.

Woda. Woda jest również niezbędnym składnikiem domowej diety. Powinna być ona podawana w ilości nieograniczonej⁶⁹.

Dieta tradycyjna winna uwzględniać różnice w wymaganiach pokarmowych psów i kotów. Powinna być zgodna z zapotrzebowaniem na energię i poszczególne składniki pokarmowe, musi być przy tym smaczna. Jej wielkość zależy od masy ciała zwierzęcia, jego aktywności, a nierzadko od rasy. Dieta przygotowywana w domu powinna być zwykle uzupełniona preparatami witaminowo-mineralnymi. Na opakowaniu takiego preparatu znajduje się dawkowanie.

3.2. Karmy przemysłowe

Karmy przemysłowe w Polsce są w dalszym ciągu rzadziej stosowane niż diety domowe. W 2006 roku zaledwie od 10 do 15% zwierząt domowych żywionych było dietami pełnoporcjowymi. Największy udział w produkcji karm dla zwierząt towarzyszących ma koncern Masterfoods, który posiada takie marki, jak: Pedigree, Chappi, Frolic, Whiskas, Kitekat. Na drugim miejscu jest Nestle Purina, produkująca Frieskies, Darling, Gourmet, Pro Plan, Dog Chow i Cat Chow⁷⁰. W tabelach 1 i 2 porównano składy najbardziej popularnych suchych karm dla psów i mokrych dla kotów.

Tabela 1. Skład chemiczny suchych karm dla psów dorosłych o normalnej aktywności

Marka		Chappi	Pedigree	Dog Chow	Eukanuba	Royal Canin
Składnik	Jednostka miary					
Białko	%	16	20	25	26	25
Tłuszcz	%	8	13	12	15	14
Popiół	%	7	8	7	7,5	5,8
Włókno	%	3	3	2,5	2,5	6,5
Wapń	%	1	-	1,2	1,0	1,1
Fosfor	%	-	-	0,9	0,8	0,8
Witamina A	j.m./kg	4000	6000	13000	12000	13000

⁶⁸ Dobrzyński A., 2001: Mój pies 01/2001 – Miska z pełnym bilansem, AWR Wprost, s. 41-43.

⁶⁹ Barteczko J., 2004: Żywnienie zwierząt i paszoznawstwo – Żywnienie psów, PWN, s. 441.

⁷⁰ <http://poradnikhandlowca.com.pl/bezcms/archiwum/2006/03/raporty-psy.html>.

cd. Tabeli 1.

Witamina D ₃	j.m. /kg	400	600	860	750	1000
Witamina E	mg/kg	40	160	65	200	500
Witamina B ₁	mg/kg	-	-	-	-	8
Witamina B ₂	mg/kg	-	-	-	-	6
Witamina B ₄	mg/kg	-	-	-	-	2000
Witamina B ₅	mg/kg	-	-	-	-	20
Witamina B ₆	mg/kg	-	-	-	-	4,3
Witamina B ₁₂	mg/kg	-	-	-	-	0,2
Witamina C	mg/kg	-	-	-	-	200
Witamina H	mg/kg	-	-	-	-	0,82
Kwas foliowy	mg/kg	-	-	-	-	0,9
Siarczan miedzi	mg/kg	0,9	10	10	25	25
Konserwanty		+	+	+	-	-
Barwniki		+	+	-	-	-

Źródło: receptury podane na opakowaniach.

Wszystkie karmy przedstawione w tabeli 1 są pełnodawkowe. Jednak ich skład znacznie się różni, widać to na przykład po zawartości białka lub poszczególnych witamin. Suche karmy dobrej jakości zawierają w swoim składzie wapń i fosfor (w odpowiednim stosunku) oraz witaminy i składniki mineralne. Karmy z „niższej półki” często nie posiadają tych dodatków. Diety pełnoporcjowe przygotowywane są z koncentratów białkowych (zwierzęcych i roślinnych), tłuszczu, śrut zbożowych i odpadów przemysłowych oraz premiksów mineralno-witaminowych⁷¹.

Tabela 2. Skład chemiczny mokrych karm dla kociąt

Marka		Whiskas junior	Miamor kitten	Hill's kitten	Felix dla kociąt	Iams kitten	Animonda Carny Kitten
Składnik	Jednostka miary						
Białko	%	8	10	15,7	10	16	11
Tłuszcz	%	8	7	8,9	4,5	10,4	5,5
Popiół	%	2,5	2,5	2,6	2,5	2,0	1,5
Włókno	%	0,3	0,4	0,2	0,5	0,4	0,3
Wapń	%	-	-	0,38	-	0,46	-
Fosfor	%	-	-	0,32	-	0,34	-
Witamina A	j.m./kg	-	-	24000	1180	2350	-

⁷¹ Edney A., 1992. *Centrum Żywienia...* op. cit., s. 83-84.

cd. Tabeli 2.

Witamina D ₃	j.m. /kg	240	-	375	145	100	200
Witamina E	mg/kg	20	20	230	10	23	60
Tauryna	mg/kg	450	-	187	11,5	jest	-
Miedź	mg/kg	0,9	-	10	1,15	-	-
Magnez	mg/kg	115	-	55	-	-	-
Wilgotność	%	80	80	67,6	82	67	80

Źródło: (<http://artykuly.animalia.pl/artykuly.php?id=102>)

Z tabeli 2 również widać zróżnicowanie składu w poszczególnych markach karm. Zawartość wody także ulega zmianie. Nie powinna być ona wyższa niż 80%⁷².

Konserwy dla kotów są bezpiecznym pożywieniem, które można długo przechowywać. Podczas procesu technologicznego niszczone są bakterie, natomiast większość składników pokarmowych zachowuje swoją wartość. Wilgotna karma jest chętnie spożywana przez koty i stanowi właściwy sposób żywienia⁷³.

4. Opieka zdrowotna w hotelach i pensjonatach dla zwierząt

Zwierzęta pozostawione w hotelu z powodu stresu związanego z rozłąką z właścicielem oraz zmiany żywienia i miejsca, łatwiej niż zwykle zapadają na różne choroby. Również duże zagęszczenie zwierząt sprzyja rozwojowi chorób. Dlatego bardzo ważne jest szczepienie, odrobaczenie oraz zabezpieczenie przed pasożytami zewnętrznymi „podopiecznego” przed umieszczeniem go w hotelu.

Istnieją hotele i pensjonaty, w których sprawowana jest opieka zdrowotna. Niektóre prowadzone są przez lekarzy weterynarii lub lekarz jest w nich zatrudniony. Jednak często właściciel hotelu jest jedyną osobą, która ma kontakt ze zwierzęciem i to on powinien umieć ocenić stan zdrowia „podopiecznych”, a w przypadku choroby zgłosić się do lecznicy.

Zazwyczaj do hoteli/pensjonatów przyjmowane są tylko psy z aktualną książeczką szczepień. Istnieje obowiązek corocznego szczepienia przeciwko wirusowi wścieklizny, warto też zaszczepić swojego „pupila” na inne choroby zakaźne, takie jak: nosówka, parwowiroza, coronawiroza, kaszel kennelowy, leptospiroza, choroba Rubartha.

⁷² Szmurło I., Szmurło M., 2001. *Jaka karma: sucha, z puszki czy domowa?* EDIPRESS, Przyjaciel Pies, s. 37-38.

⁷³ Edney A., 1992. *Centrum Żywienia...* op. cit., s. 83-84.

Koty również powinny być zaszczepione przeciwko wściekliznie, chociaż ustawa nie narzuca na właścicieli takiego obowiązku. Istnieją również inne choroby groźne dla tego gatunku, na przykład panleukopenia i katar koci.

4.1. Choroby psów

Właściciel psa lub jego hotelowy opiekun powinni umieć rozpoznawać stan zdrowia zwierzęcia. Czym szybciej zostanie zdiagnozowana choroba, tym szybciej i łatwiej będzie można ją wyleczyć. Często pierwszym objawem choroby jest brak apetytu i osowienie, jednak w przypadku pobytu w hotelu/pensjonacie, oznacza to częściej tęsknotę za właścicielem i stres z powodu przebywania w nieznanym otoczeniu niż chorobę. Jednak nigdy nie należy lekceważyć tych sygnałów. Właścicielowi hotelu trudniej jest rozpoznać pierwsze symptomy choroby, gdyż nie ma na co dzień kontaktu z danym zwierzęciem. Wskaźnikiem diagnostycznym jest ciepota ciała, w przypadku psów zdrowych powinna ona wynosić 37,5-38,5°C. O chorobie może świadczyć temperatura powyżej 39°C. Najlepszym urządzeniem do pomiaru tego parametru jest elektroniczny termometr, dzięki któremu w krótkim czasie dokonuje się pomiaru. Można również zbadać tętno, wynosi ono od 70 do 120 uderzeń na minutę u zdrowego, wypoczętego psa. Każdy opiekun powinien też potrafić zmierzyć liczbę oddechów – oscyluje ona w granicach od 10 do 30 w ciągu minuty.

Jeśli zaobserwujemy u psa któryś z poniżej wymienionych objawów powinniśmy zgłosić się do lekarza weterynarii. Są to: duszności, obrzęk i zaczerwienienie otworów nosowych, kaszel, nadmierne powiększenie powłok brzusznych, podciągnięcie powłok brzusznych, uporczywe wymioty i biegunka, zaparcia, brak wydalania kału, wypływ ropnej wydzieliny z worka napletkowego, zatrzymanie wydalania moczu, wypływ z narządów rodnych suki, zaburzenia świadomości, porażenia⁷⁴.

4.2. Choroby kotów

Większość kotów dość szybko przyzwyczajają się do pobytu w pensjonacie. Gdy musimy oddać naszego „pupila” do hotelu lub pensjonatu, najlepiej wybrać taki, do którego przyjmowane są tylko zwierzęta z aktualną książeczką zdrowia, czyli zaszczepione i odrobaczone. Niestety właściciele kotów często nie szczerpią swoich

---

⁷⁴ Ściesiński K., 2004. *Hodowla...* op. cit., s. 87.

podopiecznych, a więc istnieje ryzyko zachorowania zwierzęcia podczas wizyty w takim miejscu.

Temperatura ciała u zdrowego kota wynosi 38-39,5°C, tętno u dorosłego osobnika waha się w granicach od 100 do 240 uderzeń na minutę, a liczba oddechów na minutę mieści się w przedziale od 20 do 60⁷⁵. Chory kot niechętnie się porusza i nie wykazuje chęci do zabawy. Często jego sierść jest nastroszona i matowa, oczy ropięją, łzawią. Nos u zdrowego osobnika jest zimny i wilgotny, ciepły, suchy, a także z wodnistym lub ropnym wyciekami może świadczyć o infekcji⁷⁶.

Podsumowanie

Prowadzenie hotelu/pensjonatu dla zwierząt wymaga dużej wiedzy dotyczącej ogólnych zasad utrzymania poszczególnych gatunków. Kubatura i wyposażenie pomieszczeń, rodzaj żywienia oraz sposoby pielęgnacji muszą być dostosowane do potrzeb zwierzęcia. Od personelu opiekującego się zwierzętami domowymi w tych obiektach, wymaga się również znajomości fizjologii zwierząt towarzyszących, tak aby w razie choroby umieli odpowiednio zareagować.

Na dzień dzisiejszy przepisy prawne w naszym kraju nie zmuszają właścicieli hoteli i pensjonatów do zapewnienia właściwej opieki zwierzętom pozostawionym w wyżej wymienionych obiektach. Z tego powodu właściciel chcący oddać psa, kota czy inne zwierzę, powinien sprawdzić warunki, w jakich będzie ono przebywało. Najlepszą metodą jest opinia osób, które wcześniej oddawały swoje „pupile” do danego hotelu.

Piśmiennictwo

1. Alderton D., 1993. *Koty i kocięta*. Wydawnictwo TENTEN, 32-33, 58-64.
2. Alderton D., 1999. *Koty i kocięta*. SOLIS, s. 32.
3. Barteczko J., 2004. *Żywnienie zwierząt i paszoznawstwo – Żywnienie psów*. PWN, s.441.
4. Borkowski T., Frankiewicz E., Kryspin R., Lutyński W., Ratajczak G., Rozłubirski E., Staniszevska- Borkowska J., Szymankiewicz M., 1989. *Psy rasowe w Polsce*. Wydawnictwa Akcydensowe, s. 52.
5. Chwalibóg E., 1996. *Teriery*. Egros, s. 112-115.
6. Dobrzyński A., 2001. *Miska z pełnym bilansem*. AWR Wprost, 41-43.

---

⁷⁵ Frymus T., 1997. *Choroby zakaźne kotów*. Wydawnictwo Medyczne SANMEDIA, s. 142.

⁷⁶ Kośla T., 2003. *Higiena...* op. cit., s. 204.

7. Edney A., 1992. *Centrum Żywienia Zwierząt Domowych, Waltham - Żywienie psów i kotów*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, s. 19-21.
8. Flint E., Meadows G., 2005. *Poradnik opiekuna – kot*. Wydawnictwo RM, s. 34.
9. Fogle B., 1997. *Rasy psów – Labrador Retriever*. MUZA, s. 46-49.
10. Frymus T., 1997. *Choroby zakaźne kotów*. Wydawnictwo Medyczne SANMEDIA.
11. Gorazdowski M., Łaski W., Redlicka A., Szroeder-Dowajt K., Żbikowska E., 1999.– *Pozwólmy im się bawić!* EDIPRESS, Przyjaciół Pies 12, s. 34-35.
12. Gorazdowski M., Mann A., Redlicka A., Zioło J., Żbikowska E., 2000. *Pies w ogrodzie*. EDIPRESS, Przyjaciół Pies 5, s. 34-35.
13. Jaśkiewicz A., 1999. *Co do psiej miski?*, EDIPRESS, Przyjaciół Pies 12, s. 32-33.
14. Klever U., Wegler M., 1997. *Psy: ekspert radzi jak pielęgnować i wychować*. MUZA, s. 38-39.
15. Kośla T., 2003. *Higiena utrzymania zwierząt amatorskich*. Wydawnictwo SGGW, s. 204.
16. Kulasek G., Krzemiński R., 1997. *Witaminy w żywieniu psów i kotów*. Medical Tribune Polska Sp. z o.o., Magazyn Weterynaryjny 6, s. 411-417.
17. Kurosad A., Nicpoń J., 2002. *Diety domowe w żywieniu kotów*. Medical Tribune Polska Sp. z o.o., Magazyn Weterynaryjny 11, s. 836-839.
18. Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., 2003. *Diety domowe przeznaczone dla psów*. Medical Tribune Polska Sp. z o.o., Magazyn Weterynaryjny 5, s. 58-61.
19. Kurosad A., Nicpoń J., Kungl K., Janowicz P., 2005.– *Preferencje smakowe u psów i kotów*. Medical Tribune Polska Sp. z o.o., Magazyn Weterynaryjny 12, s. 59-60.
20. Mann A., 2000. *Sierść i skóra*. EDIPRESS, Przyjaciół Pies 11, s. 32-33.
21. Mann A., 2000. *Wielkie mycie*. EDIPRESS, Przyjaciół Pies 12, s. 34-35.
22. Mann A., 2001. *Spójrz prosto w oczy*. EDIPRESS, Przyjaciół Pies 2, s. 36-37.
23. Mazurek A., Mazurek J., 1992. *Mój przyjaciel pies*. Wydawnictwo Alfa, s.231.
24. Meadows G. i Flint E., 2005. *Poradnik opiekuna – KOT*. Wydawnictwo RM.
25. Nagórska M., 1999. *Na zimę ciepły kąt*. AWR Wprost, Mój Pies, s. 10-11.
26. Ostaszewski P., Jank M., 2000. *Różnice w metabolizmie psów i kotów – wymagania żywieniowe*. Medical Tribune Polska Sp. z o.o., Magazyn Weterynaryjny 5, s. 30-32.
27. Sawosz E., 2004. *Żywienie zwierząt i paszoznawstwo tom 2 - Żywienie kotów*. PWN, s. 462.
28. Schneck M., Caravan J., 1997. *Koty od A do Z*. Wydawnictwo Oficyna Panda, s. 52-53.
29. Stasińska M., 2008. *Profesjonalne warunki utrzymania zwierząt w hotelach i pensjonatach w Polsce*. Praca inżynierska, s. 34.
30. Stromenger Z., 2000. *Koty i kotki*. Wydawnictwo Książka i Wiedza, s. 204-206.
31. Szmurło I., Szmurło M., 2001. *Jak dbać o uszy?* EDIPRESS, Przyjaciół Pies 3, s. 34-35.
32. Szmurło I., Szmurło M., 2001. *Jaka karma: sucha, z puszek czy domowa?* EDIPRESS, Przyjaciół Pies 3, s. 37-38.
33. Szymankiewicz M., 1991. *Zasady chowu i hodowli psów rasowych*. PWRiL, s. 30-33.

34. Ściesiński K., 2004. *Hodowla psów*. Wydawnictwo SGGW, s. 48.
35. Taylor D., 1996. *Ty i Twój kot*. MUZA, s. 164-165.
36. Wegmann A., 1995. *Pies: wychowanie i żywienie*. PWRiL, s. 37-38.
37. Witryna internetowa. Tryb dostępu: http://animalia.pl/produkt,11360,48,Trixie_TX4_karmnik_automatyczny.html, stan z dn. 22.11.2010 r.
38. Witryna internetowa. Tryb dostępu: <http://artykuly.animalia.pl/artykuly.php?id=102>, stan z dn. 22.11.2010 r.
39. Witryna internetowa. Tryb dostępu: <http://poradnikhandlowca.com.pl/bezcms/archiwum/2006/03/raporty-psy.html>, stan z dn. 22.11.2010 r.
40. Witryna internetowa, Tryb dostępu: http://www.dru-mar.pl/kojce_dla_psow, stan z dn. 22.11.2010 r.

Działalność gospodarcza w zakresie usług hotelarskich dla zwierząt towarzyszących

Business activity in the field of hotel services for pets

Magda Anna Stasińska¹, Kazimierz Ściesiński

Katedra Szczegółowej Hodowli Zwierząt, Wydział Nauk o Zwierzętach, SGGW

Janusz Leszek Sokół

Katedra Zarządzania Produkcją, Wydział Zarządzania, Politechnika Białostocka

Abstract

This section discusses issues relating to taking the first steps towards business start-up, focusing on the provision of hotel services for pets. Attention was also drawn to the administrative requirements concerning the operation of the hotel/guest house for animals and how to raise funds for investments related to its functioning. In the paper used both the Polish literature and foreign, as well as some legislative acts, and electronic documents.

Keywords: Pet hotels, start a business, administrative requirements

Wstęp

Na przestrzeni ostatnich lat rynek usług świadczonych na rzecz amatorskiej hodowli zwierząt towarzyszących (ang. „pets”) bardzo się rozwinął. Powstają kolejne rodzaje świadczeń, między innymi takie, które zapewniają naszym zwierzętom okresową opiekę, w czasie, kiedy na przykład udajemy się w dłuższą podróż lub na urlop poza swoje miejsce zamieszkania, nie mogąc ze sobą zabrać towarzyszących nam na co dzień zwierząt.

W Polsce z każdym rokiem przybywa hoteli i pensjonatów dla zwierząt. Najwięcej hoteli/pensjonatów dla zwierząt powstaje w bardziej zamożnych rejonach

naszego kraju. Są to województwa: mazowieckie, dolnośląskie i małopolskie. Najmniej hoteli znajduje się na Lubelszczyźnie, Podlasiu i w województwie świętokrzyskim.

Do hoteli i pensjonatów przyjmowane są różne gatunki zwierząt, głównie psy i koty. Zdarzają się właściciele hoteli, którzy opiekują się również małymi gryzoniami, królikami oraz tchórzofretkami.

Rynek hoteli dla zwierząt prężnie się rozwija, pomimo braku w tym zakresie uregulowań prawnych. Wynikiem tego jest duże zróżnicowanie pomiędzy obiektami, ich standardem, wykonywanymi usługami oraz cenami.

1. Zakładanie działalności gospodarczej

Z dniem 31 marca 2009 roku zaczęły obowiązywać nowe przepisy ułatwiające zakładanie działalności gospodarczej. Wprowadzono tak zwaną zasadę „jednego okienka”. Dzięki niej należy tylko wypełnić wniosek o wpis do ewidencji działalności gospodarczej (formularz EDG) i dostarczyć go osobiście lub za pośrednictwem pełnomocnika, listownie lub korzystając z poczty e-mail do Urzędu Miasta lub Gminy¹.

Następnie kopia wniosku przesyłana jest do Urzędu Statystycznego, który przesyła do osoby zakładającej działalność gospodarczą zaświadczenie o nadaniu nr REGON².

Trzecim krokiem jest założenie firmowego konta bankowego. Można to zrobić w dowolnie wybranym banku. Niezbędne w tym celu jest posiadanie: wyżej wspomnianego numeru REGON, zaświadczenia o wpisie do ewidencji przedsiębiorców, wzorów podpisów osób, które będą mogły dysponować pieniędzmi, do wodu osobistego oraz pieczętki³.

Kolejny etap to rejestracja NIP czyli Numeru Identyfikacji Podatkowej w Urzędzie Skarbowym. Jeśli osoba prywatna posiada już ten numer to staje się on automatycznie NIP'em firmy. W urzędzie należy jeszcze określić sposób opodatkowania firmy, zdecydować kto będzie prowadził księgowość.

---

¹ Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.twoja-firma.pl/artykuly/1,zakladanie-dzialalnoscigospodarczej.html>, stan z dn. 12.01.2011 r.

² Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.prawnik-online.eu/porady-prawne/czym-jest-regon--cz2->, stan z dn.

³ Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: http://www.eioba.pl/a1154/jak_zao_y_w_asn_firm_krok_po_kroku, stan z dn. 12.12.2010 r.

Przedostatnim miejscem, do którego powinno się udać jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych lub Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. Należy się tam zgłosić w ciągu siedmiu dni od rozpoczęcia działalności gospodarczej. Osoba rozpoczynająca działalność gospodarczą podlega obowiązkowym ubezpieczeniom, należą do nich ubezpieczenie emerytalne, rentowe, wypadkowe, zdrowotne, dodatkowo opłacenie składki na Fundusz Pracy. Oprócz tego istnieje dobrowolne ubezpieczenie chorobowe. Od 24 sierpnia 2005 roku istnieje możliwość skorzystania z ulgi przy odprowadzaniu składek ZUS. Z preferencji tych mogą skorzystać osoby, które przez ostatnie 5 lat nie prowadziły działalności gospodarczej. Bonifikata obowiązuje przez pierwsze 24 miesiące prowadzenia firmy⁴. Jeżeli w hotelu dla zwierząt będzie zatrudniony pracownik, to należy zgłosić ten fakt do Państwowej Inspekcji Pracy w ciągu 30 dni od daty zatrudnienia. Dodatkowo trzeba opłacać kolejne składki, między innymi składki ZUS dla pracowników, składki na Fundusz Pracy oraz składki na Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych⁵.

2. Wymogi administracyjne przy prowadzeniu hotelu/pensjonatu dla zwierząt

Na dzień dzisiejszy, polskie prawo nie reguluje funkcjonowania hoteli i pensjonatów dla zwierząt. Zwierzęta utrzymywane w hotelu lub pensjonacie chronione są jedynie przez ogólne przepisy Ustawy o ochronie zwierząt z 21 sierpnia 1997 roku (Dz.U. z 1997 r. Nr 111, poz. 724). Rozdział drugi tej ustawy poświęcony jest zwierzętom domowym⁶. W artykule 9 czytamy:

- w pkt. 1. „*Kto utrzymuje zwierzę domowe, ma obowiązek zapewnić mu pomieszczenie chroniące je przed zimnem, upałami i opadami atmosferycznymi, z dostępem do światła dziennego, umożliwiające swobodną zmianę pozycji ciała, odpowiednią karmę i stały dostęp do wody*”;

- w pkt. 2. „*Uwięź, na której jest trzymane zwierzę, nie może powodować u niego urazów ani cierpień oraz musi mu zapewnić możliwość niezbędnego ruchu*”.

Ustawa ta niestety nie określa warunków, jakie powinien spełniać hotel/pensjonat, a Inspekcja Weterynaryjna nie ma możliwości prawnych do nadzo-

⁴ Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.twoja-firma.pl/artykuly/1,zakladanie-dzialalnosci-gospodarczej,5.html>, stan z dn. 12.01.2011 r.

⁵ Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: http://www.eioba.pl/a1154/jak_za_o_y_w_asn_firm_krok_po_kroku, stan z dn. 12.12.2010 r.

⁶ Orgelbrand K., 2007. *Hotele dla psów*. Przyjacieli Pies 8. EDIPRESS, s. 18-19.

rowania takich obiektów. Na początku 2005 roku do Głównego Inspektoratu Weterynarii wpłynęły sygnały o konieczności wprowadzenia odpowiednich uregulowań prawnych. Następnie w kwietniu tego samego roku, zostało skierowane pismo do Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi z wnioskiem o rozważenie wydania odpowiednich przepisów, które szczegółowo ustalałyby minimalne wymagania dla prowadzenia hoteli dla zwierząt. Jednak do tej pory nie wydano odpowiednich przepisów. Z tego względu trudno wskazać określony organ administracji publicznej, któremu należy zgłaszać nieprawidłowości w funkcjonowaniu hotelu. W sytuacji, gdy zostaną naruszone przepisy, o których jest mowa w Ustawie o ochronie zwierząt, to zgodnie z Art. 40 tej ustawy należy zawiadomić Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami⁷.

W Art. 40 czytamy „*Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami w Polsce oraz inne organizacje społeczne, których statutowym celem działania jest ochrona zwierząt, mogą współdziałać z właściwymi instytucjami państwowymi i samorządowymi w ujawnianiu oraz ściganiu przestępstw i wykroczeń określonych w ustawie*”.

Również straż dla zwierząt posiada uprawnienia do interwencji. Może ona kontrolować miejsca przeznaczone dla zwierząt⁸.

W 2002 roku zostało wydane *Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych warunków weterynaryjnych wymaganych przy prowadzeniu schronisk dla zwierząt*. W rozporządzeniu tym dokładnie opisano, w jakim miejscu może być zlokalizowane schronisko, jakie pomieszczenia powinny być wyodrębnione oraz do czego zobowiązana jest osoba prowadząca schronisko. Wypisano osiem rodzajów pomieszczeń, które powinny znajdować się na terenie schroniska. Są to: pomieszczenie do wykonywania zabiegów leczniczych i chirurgicznych, kolejne do izolowania zwierząt chorych lub podejrzanych o chorobę, a także do utrzymywania zwierząt zdrowych (w tym osobne dla samców, samic, samic z oseskami, młodych oddzielonych od matek). Na terenie schroniska potrzebny jest również pokój do przechowywania produktów leczniczych weterynaryjnych i wyrobów medycznych, inne pokoje w których będzie przechowywana karma oraz przechowalnia środków dezynfekcyjnych. Niezbędny jest też pokój, gdzie prowadzone będą prace administracyjno-biurowe oraz miejsce przeznaczone do celów socjalnych.

20 stycznia 2004 roku zostało opublikowane *Rozporządzenie Ministra Środowiska dotyczące minimalnych warunków utrzymania poszczególnych gatunków zwierząt wykorzystywanych do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych,*

---

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

sportowych i specjalnych. Do rozporządzenia dodano w formie załącznika szczegółowe warunki utrzymania psa domowego (*Canis familiaris*) – tab. 3.

W punkcie 2 § 2 zostały wymienione przestrzenne warunki utrzymania zwierząt w oparciu o pojęcie dobrostanu. Poniżej zamieszczono tekst § 2.

„§2. Zwierzęta stosownie do potrzeb biologii utrzymuje się w warunkach:

- 1) uwzględniających ich zachowania;
- 2) zapewniających:
  - a) eliminację sąsiedztwa gatunków tworzących układ drapieżnik - ofiara,
  - b) separację samców od samic nie przeznaczonych do reprodukcji w okresie ich rui,
  - c) separację ciężarnych samic lub samic z młodymi od pozostałych osobników,
  - d) separację osobników agresywnych,
  - e) separację osobników chorych lub podejrzanych o zakażenie;
- 3) zapewniających swobodę ruchu;
- 4) zapewniających wypoczynek w czasie zgodnym z ich aktywnością życiową;
- 5) nie zagrażających bezpieczeństwu ludzi i innych zwierząt;
- 6) nieszkodliwych dla zdrowia zwierząt oraz nie powodujących urazów i uszkodzeń ciała lub cierpień”.

Z kolei w § 5 tego Rozporządzenia opisane są warunki sanitarne, sposób podawania karmy i dostępu do wody. Czytamy w nim: „Minimalne warunki, o których mowa w § 1 pkt 3 obejmują:

- 1) utrzymywanie w czystości zwierząt i ich wyposażenia w miejscu przebywania;
- 2) bieżącą obserwację kondycji zwierząt, polegającą na doglądaniu ich przez posiadacza nie mniej niż raz dziennie;
- 3) okresową dezynfekcję, dezynsekcję i deratyzację pomieszczeń i ich wyposażenia;
- 4) wyposażenie miejsc przebywania w drenaż lub urządzenia umożliwiające odprowadzanie odchodów i nadmiaru wody;
- 5) regularne usuwanie zużytej podściółki;
- 6) regularną kontrolę jakości wody w akwariach i w basenach;
- 7) całodobowy i nieograniczony dostęp zwierząt do czystej i świeżej wody oraz podawanie karmy w ilości i o zawartości składników odżywczych odpowiednich do wymagań poszczególnych gatunków lub ras, z uwzględnieniem kondycji, wieku, wagi, stanu fizjologicznego, stadium rozwoju, stanu uzębienia osobników;
- 8) zaspokojenie potrzeb żywieniowych wszystkich osobników w stadzie przez umożliwienie jednoczesnego swobodnego dostępu do karmy i wody;
- 9) podawanie karmy w sposób nie zagrażający zdrowiu i życiu zwierząt;
- 10) uwzględnienie naturalnych zachowań zwierząt przy ich karmieniu”.**

W Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 marca 2006 roku w sprawie szczegółowych warunków utrzymania zwierząt laboratoryjnych w jednostkach doświadczalnych, jednostkach hodowlanych i u dostawców znajduje się załącznik 2, w którym jest mowa o minimalnej powierzchni podłogi oraz wysokości klatki dla kotów (tab.1) oraz minimalnej powierzchni podłogi w klatce oraz minimalnej wysokości klatki dla psów (tab. 2).

Dotychczasowe przepisy nie zmuszają jednak właścicieli hoteli lub pensjonatów dla zwierząt do zapewnienia przetrzymywanym zwierzętom opisanych powyżej warunków. Brak jest, jak dotąd odpowiednich w kraju jednostek egzekwujących stosowane zalecenia. Tym niemniej wydaje się, że i w obecnym stanie rzeczy, każda odpowiedzialna osoba prowadząca ten rodzaj działalności gospodarczej, powinna znać dotychczasowe rozporządzenia i stosować się do nich. W przyszłości, w oparciu o Ustawę o ochronie zwierząt oraz dotychczasowe rozporządzenia, mogłyby powstać nowe uregulowania prawne, odnoszące się szczegółowo do warunków utrzymania poszczególnych gatunków zwierząt w hotelach/pensjonatach.

Tabela 1. Minimalna powierzchnia podłogi w klatce oraz minimalna wysokość klatki dla kotów utrzymywanych w jednostkach doświadczalnych podczas przeprowadzania doświadczeń

Masa ciała kota [kg]	Minimalna powierzchnia podłogi w klatce dla kota [m ²]	Minimalna wysokość klatki [cm]
0,5 – 1,0	0,2	50
1,0 – 3,0	0,3	50
3,0 – 4,0	0,4	50
4,0 – 5,0	0,6	50

Źródło: Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 marca 2006 roku w sprawie szczegółowych warunków utrzymania zwierząt laboratoryjnych w jednostkach doświadczalnych, jednostkach hodowlanych i u dostawców.

Tabela 2. Minimalna powierzchnia podłogi w klatce oraz minimalna wysokość klatki dla psów utrzymywanych w jednostkach doświadczalnych podczas przeprowadzania doświadczeń

Wysokość psa w kłębie [cm]	Minimalna powierzchnia podłogi w klatce dla psa [m ²]	Minimalna wysokość klatki [cm]
30	0,75	60
40	1,00	80
70	1,75	140

Źródło: Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 marca 2006 roku w sprawie szczegółowych warunków utrzymania zwierząt laboratoryjnych w jednostkach doświadczalnych, jednostkach hodowlanych i u dostawców.

Tabela 3. Minimalne warunki przestrzenne i niezbędne wyposażenie miejsc utrzymania poszczególnych ras psa domowego wykorzystywanych do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych, sportowych i specjalnych (na podst. Rozporządzenie MRiRW z dnia 10 marca 2006)

Rodzaj pomieszczenia	Sposób utrzymania	Parametry pomieszczenia dla jednego osobnika		Uwarunkowania socjalne
		wewnętrznego	zewnątrznego	
1	2	3	4	5
legowisko	luzem	2m ²	-	pojedynczo lub suka z młodymi
buda	na uwięzi	podstawa 2,5 m ²	-	pojedynczo lub suka z młodymi
kojec z budą	luzem	podstawa 2,5 m ²	-	dł.2,5 m, szer. 2,5 m wys. 2,5m
wybieg z budą	luzem	podstawa 2,5 m ²	-	powierzchnia 15m ²
Temperatura w pomieszczeniu	Niezbędne wyposażenie	Uwagi		
6	7	8		
powyżej 0 ⁰ C	pojemnik na wodę i karmę	wilgotność powietrza nie powinna przekraczać 85 %		
powyżej 0 ⁰ C	pojemnik na wodę i karmę	konstrukcja i materiały użyte do wykonania budy powinny zapewniać utrzymanie w jej wnętrzu temperatury powyżej 0 °C; ściany powinny być pełne, stanowiące osłonę przed silnym wiatrem; przedsionek powinien stanowić 30 % powierzchni budy, a wydzielone miejsca do spania — 70 %; otwór wejściowy do miejsca do spania w okresie zimowym powinien być zastonięty materiałem izolacyjnym; dach powinien być zbudowany w sposób umożliwiający zdejmowanie go w celu porządkowania, dezynfekcji i wietrzenia budy.		
powyżej 0 ⁰ C	pojemnik na wodę i karmę, kratki ściekowe	konstrukcja i materiały użyte do wykonania budy powinny zapewniać utrzymanie w jej wnętrzu temperatury powyżej 0 °C; ściany powinny być pełne, stanowiące osłonę przed silnym wiatrem; przedsionek powinien stanowić 30 % powierzchni budy, a wydzielone miejsca do spania — 70 %; otwór wejściowy do miejsca do spania w okresie zimowym powinien być zastonięty materiałem izolacyjnym; dach powinien być zbudowany w sposób umożliwiający zdejmowanie go w celu porządkowania, dezynfekcji i wietrzenia budy;		
powyżej 0 ⁰ C	pojemnik na wodę i karmę, kratki ściekowe	buda znajduje się na terenie kojca; kojec powinien być zbudowany z materiałów z wieloletnim zabezpieczeniem antykorozyjnym; konstrukcja powinna być trwała, o wysokiej stabilności i odporności mechanicznej; kojec powinien mieć furtkę wejściową otwieraną do środka oraz drzwiczki do podawania karmy; kratki ściekowe umieszczone w sposób uniemożliwiający dostęp do nich przez psa.		

3. Pozyskiwanie środków finansowych na inwestycje

Założenie działalności gospodarczej w formie hotelu dla zwierząt wymaga dość dużych środków finansowych. Na początku trzeba posiadać kojce i wybiegi, potrzebne jest biuro z komputerem, kuchnia, w której będzie przygotowywana i przechowywana karma dla zwierząt. Należy również wyposażyć boksy dla psów i kotów. Warto więc skorzystać z wsparcia, jakie oferuje nam Urząd Pracy, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz banki.

3.1. Pozyskiwanie środków finansowych z ARiMR

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 jest wdrażany przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Jednym z projektów tego programu jest *Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej*.

O wsparcie finansowe może ubiegać się rolnik, jego domownik lub małżonek tego rolnika⁹. Za rolnika rozumiemy „pełnoletnią osobą fizyczną zamieszkującą i prowadzącą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w pozostającym w jej posiadaniu gospodarstwie rolnym, w tym również w ramach grupy producentów rolnych, a także osoba, która przeznaczyla grunty prowadzonego przez siebie gospodarstwa rolnego do zalesienia. Domownik natomiast jest to osoba bliska rolnikowi, która:

- pozostaje z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym lub zamieszkuje na terenie jego gospodarstwa rolnego albo w bliskim sąsiedztwie,
- stale pracuje w tym gospodarstwie rolnym i nie jest związana z rolnikiem stosunkiem pracy (Poradnik dla beneficjentów, PROW 2007-2013, Działanie 311 – Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej)”

Lista działalności nierolniczych, na które może być przyznana pomoc jest bardzo długa. W punkcie 01.42 Z jest mowa o działalności usługowej, związanej z chowem i hodowlą zwierząt, z wyłączeniem działalności weterynaryjnej. Hotel lub pensjonat dla zwierząt spełnia te wymagania.

Pomoc przyznawana jest w formie refundacji poniesionych kosztów (do 50%) jednak nie może ona przekraczać sumy 100 000 PLN na jednego beneficjenta.

W celu skorzystania z tego programu należy złożyć *Wniosek o przyznanie pomocy* wraz z kompletem załączników w terminie podanym do publicznej wiadomości przez Prezesa ARiMR. Wzory wniosków znajdują się na stronach internetowych.

---

⁹ Poradnik dla beneficjentów, PROW 2007-2013, Działanie 311 – Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej.

towych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (www.arimr.gov.pl) i Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.minrol.gov.pl). Więcej informacji na ten temat znajduje się w Poradniku dla beneficjentów, PROW 2007-2013, Działanie 311 – Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej.

3.2. Pozyskiwanie środków finansowych z Urzędu Pracy

W ramach Europejskiego Funduszu Społecznego można ubiegać się o dofinansowanie działalności gospodarczej. W tym celu należy udać się do Powiatowego Urzędu Pracy i tam złożyć wniosek o przyznanie bezrobotnemu jednorazowo środków na podjęcie działalności gospodarczej oraz refundacji kosztów pomocy prawnej, konsultacji i doradztwa dotyczących podjęcia ww. działalności gospodarczej¹⁰. Dofinansowania udzielane są na zakup maszyn, urządzeń oraz wyposażenia.

3.3. Kredyty

Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej oferuje „mikrokredyty na pozarolniczą działalność gospodarczą na terenach wiejskich”. Pieniądze można przeznaczyć na uruchomienie nowej lub rozwój istniejącej już firmy.

O kredyt mogą się ubiegać: rolnicy i członkowie ich rodzin, bezrobotni i inne osoby fizyczne rozpoczynające lub wykonujące działalność gospodarczą oraz spółki osobowe, o których mowa w art. 4 par. 1 ust. 1 ustawy z 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych. Przedsięwzięcie musi być zrealizowane na wsi lub w mieście do 20 tys. mieszkańców¹¹.

Fundusz Mikro wspiera nowo powstałe oraz małe firmy. Warunki cenowe zbliżone są do tych, jakie oferują banki, jednak sama procedura uzyskania pożyczki jest dużo szybsza i łatwiejsza. Osoby rozpoczynające działalność gospodarczą mogą liczyć na kredyt wysokości 7000 PLN. W celu uzyskania kredytu należy złożyć wniosek oraz przedstawić doradcy klienta dokumenty finansowe, REGON, NIP oraz wpis do ewidencji działalności gospodarczej.

W niektórych bankach, można również otrzymać kredyt na rozpoczęcie działalności firmy. Przykładowo Kredyt Bank proponuje Program Start. Warunkiem

---

¹⁰ Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.pupradom.pl/?id=326>, stan z dn. 12.11.2010 r.

¹¹ Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.efrwp.com.pl/polish/kredyty/mikrokredyty/>, stan z dn. 12.01.2011 r.

otrzymania kredytu jest założenie konta w tym banku. Można otrzymać do 15000 PLN na okres kredytowania nie dłuższy niż 12 miesięcy¹².

Podsumowanie

W Polsce z każdym rokiem przybywa hoteli i pensjonatów dla zwierząt. Do hoteli i pensjonatów przyjmowane są różne gatunki zwierząt, głównie psy i koty. Rynek tych usług rozwija się dość dynamicznie, pomimo braku w tym zakresie uregulowań prawnych. Co prawda, z dniem 31 marca 2009 roku zaczęły obowiązywać nowe przepisy, które upraszczają zakładanie działalności gospodarczej, ale jak dotąd polskie prawo nie reguluje funkcjonowania hoteli i pensjonatów dla zwierząt. Zwierzęta utrzymywane w hotelu lub pensjonacie chronione są jedynie przez ogólne przepisy, wynikające z Ustawy o ochronie zwierząt z 21 sierpnia 1997. Ustawa ta nie określa warunków, jakie powinien spełniać hotel/pensjonat, a Inspekcja Weterynaryjna nie ma możliwości prawnych do nadzorowania takich obiektów. Z tego względu, trudno wskazać określony organ administracji publicznej, któremu należy zgłaszać nieprawidłowości w funkcjonowaniu hotelu. Tak więc dotychczasowe przepisy nie zmuszają właścicieli hoteli lub pensjonatów dla zwierząt do zapewnienia przetrzymywanym zwierzętom wymaganych warunków. Brak jest, jak dotąd odpowiednich w kraju jednostek egzekwujących stosowane zalecenia. Tym niemniej wydaje się, że i w obecnym stanie rzeczy, każda odpowiedzialna osoba prowadząca ten rodzaj działalności gospodarczej powinna znać dotychczasowe rozporządzenia i stosować się do nich. W przyszłości, w oparciu o Ustawę o ochronie zwierząt oraz dotychczasowe rozporządzenia, mogłyby powstać nowe uregulowania prawne, odnoszące się szczegółowo do warunków utrzymania poszczególnych gatunków zwierząt w hotelach/pensjonatach.

Piśmiennictwo

1. Poradnik dla beneficjentów, PROW 2007-2013, Działanie 311 – Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej.

---

¹² Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: http://msp.money.pl/wiadomosci/pozyskiwanie_kapitalu/artukul/problem;z;kredytem;dla;firmy;bez;hi_storii;236,0,221164.html, stan z dn. 12.12.2010 r.

2. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 5 listopada 2002 r. w sprawie szczegółowych warunków weterynaryjnych wymaganych przy prowadzeniu schronisk dla zwierząt.
3. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 20 stycznia 2004 r. w sprawie minimalnych warunków utrzymywania poszczególnych gatunków zwierząt wykorzystywanych do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych, sportowych i specjalnych.
4. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 marca 2006 roku w sprawie szczegółowych warunków utrzymania zwierząt laboratoryjnych w jednostkach doświadczalnych, jednostkach hodowlanych i u dostawców.
5. Orgelbrand K., 2007. *Hotele dla psów*. Przyjaciel Pies 8, EDIPRESS, s. 18-19.
6. Ustawa o ochronie zwierząt z dnia 21 sierpnia 1997.
7. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.twoja-firma.pl/artykuly/1,zakladanie-dzialalnoscigospodarczej.html>, stan z dn.12.01.2011 r.
8. Dokument elektroniczny, Tryb dostępu:<http://www.prawnik-online.eu/porady-prawne/czym-jest-regon--cz2->, stan z dn. 12.01.2011 r.
9. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: http://www.eioba.pl/a1154/jak_za_o_y_w_asn_firm_krok_po_kroku, stan z dn. 12.12.2010 r.
10. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.twoja-firma.pl/artykuly/1,zakladanie-dzialalnosci-gospodarczej,5.html>, stan z dn. 12.12.2010 r.
11. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.pupradom.pl/?id=326>, stan z dn. 12.11.2010 r.
12. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.biznesplany24.pl/1-kwota-dotacji.html>, stan z dn. 12.12.2010 r.
13. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://www.efrwp.com.pl/polish/kredyty/mikrokredyty/>, Data wejścia: 12.01.2011 r.
14. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu:http://msp.money.pl/wiadomosci/pozyskiwanie_kapitalu/artykul/problem;z;kredyte m;dla;firmy;bez;historii,236,0,221164.html, stan z dn. 12.12.2010 r.

ZARZĄDZANIE ORGANIZACJAMI

Kompetencje menedżerów firm podlaskich w opinii podwładnych¹

Competences of managers in Podlasie companies in their subordinates' opinion

Anna Wasiluk

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Organizacji i Zarządzania

Abstract

In the modern world competences become a determinant of an individual. They pervade every sphere of human life, especially business one where they are consciously used to build the competitive advantage. The term of competences is broad and complicated and although they constitute a crucial element of human professional development their character and substance are not defined precisely. Almost each work on competences presents the problem in a different light and different context. Speaking about a company success we should focus our attention on the management competences. The aim of this work is to present the results of research on defining a discrepancy between possessed and desirable competences of management.

Keywords: manager, leader, supervisor, managerial competences

Wstęp

We współczesnym świecie kompetencje stały się determinantem jednostki. Przeniknęły do każdej sfery życia człowieka. Co prawda budziły one zainteresowanie badaczy od dawna, jednak dopiero obecnie, kiedy gospodarka została oparta na wiedzy, zaczęto je szczególnie doceniać, zwłaszcza w sferze biznesowej, gdzie świadomie wykorzystuje się je w budowie przewagi konkurencyjnej.

---

¹ Tekst zrealizowano w ramach pracy własnej nr W/WZ/18/2010.

Kompetencje to termin szeroki i złożony, stanowiący zbiór cech, które rozwijane i używane w procesie pracy prowadzą do osiągnięcia rezultatów zgodnych z zamierzeniami organizacji. Chociaż kompetencje są istotnym elementem zawodowego rozwoju człowieka, to ich charakter i istota nie są dokładnie określone. Niemalże każde opracowanie z zakresu kompetencji przedstawia ten problem w innym świetle i kontekście.

Mówiąc o sukcesie firmy, należy nieustannie dążyć do odpowiedniego kształtowania kompetencji kadry zarządzającej. Do ich podstawowych zadań należy bowiem dbanie o prawidłowy rozwój i funkcjonowanie firmy, profesjonalizacja procesów zarządzania oraz realizacja celów organizacji za pośrednictwem podwładnych. Kadra zarządzająca, chcąc je poprawnie wypełniać, powinna posiadać szereg kompetencji. Część z nich, takich jak przygotowanie teoretyczne, doświadczenie, czy kwalifikacje dotyczą każdego z nich. Inne ulegają zmianie w zależności od szeregu czynników, w szczególności takich jak pełniona rola, stosunek do wykonywanych obowiązków, plastyczność umysłu, charakter czy też skala działania.

1. Pojęcie menedżera

J. Penc² twierdzi, że w literaturze encyklopedycznej za menedżera uważa się osobę, która niezależnie od noszonego tytułu zawodowego realizuje określone zadania organizacji za pośrednictwem innych ludzi. J. Tylka³ uważa jednak, że termin *menedżer* oznacza raczej charakter zarządzania w organizacjach wolnorynkowych niż słowo „kierownik”. W niektórych pozycjach naukowych, menedżer definiowany jest natomiast właśnie jako kierownik, dyrektor wielkiego przedsiębiorstwa kapitalistycznego⁴. Pełni on funkcję zarządzającego, jest postacią w firmie, która ma decydujący wpływ na osiągnięte rezultaty, odpowiada za swoje działania i podejmowane decyzje. T. Oleksyn⁵ twierdzi, że termin menedżer dotyczy każdego kierownika, który powierzona sobie częścią organizacji zarządza samodzielnie, twórczo i efektywnie. W takim ujęciu menedżerem może być, zarówno dyrektor firmy, jak również kierownik czy magazynier. W niektórych firmach, przeważnie zagranicznych, menedżerami określa się ludzi ze średniego szczebla zarządzania, czyli

² Penc J., 2001. *Decyzje menedżerskie: o sztuce zarządzania*. C.H. Beck, Warszawa, s. 67.

³ Tylka J., 2000. *Zdrowie menedżera. Psychologiczne ramy dla relacji: styl życia i choroba*. Difin, Warszawa, s. 9.

⁴ Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: www.slownik-online.pl/kopalinski/C3687E2F0FAFD47AC12565D90048AFB2.php, stan z dn. 26.10.2010 r.

⁵ Oleksyn T., 2006. *Zarządzanie kompetencjami. Teoria i praktyka*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków, s. 158.

pośredniego pomiędzy kierownikami pierwszej linii a dyrektorami najwyższego szczebla.

W opinii społeczeństwa, słowo menedżer utrwaliło się jako zespół cech, którymi odznaczają się osoby zarządzające różnymi przedsiębiorstwami, posiadające zdolności radzenia sobie z problemami. Wizerunek menedżera zmienia się jednak z roku na rok, co spowodowane jest zmianą charakteru samych organizacji. Firmy coraz częściej opierają się na wspólnej pracy, na podejmowaniu decyzji w gronie zespołu, a nie na rozkazywaniu. W takich organizacjach słowo menedżer powoli zaczyna przybierać inną nazwę, na przykład liderzy, szefowie projektów, koordynatorzy.

Pojęcia lider/przywódca oraz menedżer traktuje się często jak synonimy, chociaż w istocie nimi nie są. Prawdopodobnie dzieje się tak przez fakt, że oba pojęcia odnoszą się do ludzi posiadających władzę, mających wpływ na losy całej firmy i jej pracowników⁶. Pamiętać jednak należy o tym, iż oba pojęcia są odmienne, chociaż niezaprzeczalnie ze sobą powiązane, a jednoznaczne ich utożsamianie jest błędne. Menedżer i przywódca różnią się pod względem tworzenia planów, opracowywania uzasadnienia dla ich realizacji, wykonywania planów oraz typu uzyskiwanych wyników.⁷ Przywództwo jest jednym z najważniejszych atutów konkurencyjnych przedsiębiorstw i oznacza coś więcej niż tylko dobre zarządzanie⁸. Termin „*przywódca*” określa osobę, która posiada zdolność oddziaływania na ludzi, powodując że są oni skłonni podążać za nim bez przymusu, odpowiadając swoim zachowaniem na jego wezwanie i zawarte w nim argumenty lub ze względu na szczególne umiłowanie jego osoby⁹. Przywódca odkrywa nowe możliwości i przedstawia je w sposób pociągający dla współpracowników. Daje przykład dla swoich współpracowników, jak mają postępować. Wytwarza atmosferę zaufania, dba o doskonalenie umiejętności podwładnych. Od przywódcy wymaga się, aby posiadał cechy osobowościowe niezbędne dla roli przywódczej, autentyczne zainteresowanie innymi ludźmi i umiejętność komunikowania się¹⁰. Tym co odróżnia prawdziwego lidera od zwykłego zarządzającego, jest zdolność ciągłej adaptacji do

⁶ Kwarciak M., 2005. *Jaka jest różnica między liderem a menedżerem*. Personel i zarządzanie 2, s. 14.

⁷ Szerzej na ten temat m.in. w: Wasiluk A., 2006. *Sternicy w firmach*, (w:) B. Budzisz, W. Urban, A. Wasiluk (red.). *Teoria i praktyka zarządzania- wybrane zagadnienia cz.II*. Difin, Warszawa; Wasiluk A., 2008. *Kompetencje przywódcze w przedsiębiorstwach o zasięgu globalnym*. (w:) B. Budzisz, W. Urban, A. Wasiluk (red.). *Stymulowanie rozwoju przedsiębiorstwa w warunkach gospodarki globalnej*. Difin, Warszawa.

⁸ Mintzberg H., *Praca menedżera - fakty i mity*. (w:) *Przywództwo*, Helion, Gliwice 2005, s. 12.

⁹ Bendkowski J., Bendkowski J., 2008. *Praktyczne zarządzanie organizacjami: kompetencje menedżerskie*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice, s. 29.

¹⁰ *Na czym polega rola przywódcy*. Zarządzanie na świecie 2009(6), s. 8.

zmian wewnątrz przedsiębiorstwa i poza nim¹¹. Menedżerowie mogą być liderami, lecz gdy nimi się stają, znajdują się w odmiennej relacji niż relacja zarządzania. Podobnie pracownicy – mogą być zwolennikami, wyznawcami, a nie tylko podwładnymi. Samo sprawowanie władzy nie daje patentu na bycie przywódcą¹².

W praktyce podział na menedżerów i liderów nie jest ostry. Warto pamiętać o tym, że rzeczywiste przywództwo różni się od tego, które było kiedyś, a także od tego, czym już niedługo się stanie¹³. Podobnie rzecz ma się z menedżerami. Najlepsi współcześni menedżerowie i przywódcy mają dokładny obraz tego, gdzie się znajdują, dokąd zmierzają i co chcą osiągnąć¹⁴.

2. Istota kompetencji menedżerskich

Charakterystyczną cechą współczesnego biznesu jest zgodność poglądów dotyczących wzrastających wymagań, które stają przed menedżerami. Wysoki poziom rozwoju organizacji zawdzięcza się, przede wszystkim, kompetentnym menedżerom, dlatego niezmiernie ważne staje się podnoszenie kompetencji wśród osób, które współtworzą rdzeń firmy.

Z terminem „kompetencje menedżerskie” wiąże się wiele niejasności. W szczególności problem ten dotyczy niejednoznacznego zdefiniowania terminu „kompetencje”.¹⁵ Ponadto ogromna różnorodność stanowisk menedżerów oraz podmiotów, którymi kierują, sprawia, że opisywanie ich kompetencji w sposób uniwersalny, ujednociony byłby bardzo niezasadny. Uwzględnić, przede wszystkim, trzeba swoistość wymagań różnych szczebli zarządzania. Jedną z cech charakterystycznych dla dzisiejszego biznesu jest zauważalna zgodność poglądów na temat wzrastających wymagań, które stawiane są przed menedżerami. Powszechnie podkreśla się znaczenie stałego podnoszenia umiejętności, zwłaszcza w grupie ludzi tworzących rdzeń firmy, od których zależą jej losy. Wysoki poziom organi-

¹¹ Owczarek M., 2009. *Przywództwo jako proces*. Harvard Business Review Polska 12, s. 122.

¹² Kozusznik B., 2002. *Zachowania człowieka w organizacji*, PWE, Warszawa, s. 152.

¹³ Taylor D., 2009. *Lider bez maski. Prawdziwa droga do sukcesu*. Wolters Kluwer Business, Warszawa, s. 21.

¹⁴ Tracy, F. M. Scheelen, *Nowoczesny menedżer sprzedaży. Poważna inwestycja w strategię XXI wieku*, MUZA, Warszawa 2003, s. 19.

¹⁵ Szerzej m.in. w: Wasiluk A., 2009. *Znaczenie kompetencji menedżerskich w rozwoju współczesnych przedsiębiorstw*. (w:) P. Borowski, M. Stawicka, E. Nojszewska (red.). *Kierunki zmian w gospodarce opartej na wiedzy na przykładzie wybranych sektorów*. Oficyna Wydawnicza – Poligraficzna „ADAM”, Warszawa 2009.

zacji jest, przede wszystkim, wynikiem doskonałego zarządzania, które realizują kompetentni menedżerowie¹⁶.

Proces kształtowania kompetencji menedżerskich określają obecne i przyszłe zmiany w otoczeniu przedsiębiorstwa, to czym stanie się ono w przyszłości, jakie będą jego nowe warunki funkcjonowania, a także warunki rynku pracy. Do podstawowych czynników określających profil kompetencji menedżerskich zalicza się¹⁷:

- odchodzenie od tradycyjnej organizacji przedsiębiorstw dominującej w XX wieku (charakteryzujących się wysokim stopniem scentralizowania i sformalizowania, wieloszczeblowością, dużym stopniem specjalizacji pracy, silnie akcentujących formalne więzi hierarchiczne, nastawionych, przede wszystkim, na ocenę indywidualnych wyników pracy, traktujących człowieka instrumentalnie);
- odchodzenie od tradycyjnej roli i funkcji kierownika, kształtowanie menedżera przedsiębiorstwa przyszłości w roli dowódcy, lidera zespołu, organizującego, motywującego i koordynującego jego pracę, wykorzystującego rzeczywiste własne kompetencje, a także kompetencje swoich współpracowników w realizacji misji, strategii, celów i zadań firmy;
- kształtowanie się nowoczesnych rodzajów organizacji właściwych dla obecnych i przyszłych warunków funkcjonowania przedsiębiorstwa.

Poziom kompetencji jest uzależniony od posiadanej wiedzy, na którą składają się zdolności osobiste, kwalifikacje i doświadczenie, umiejętność ich wykorzystania i wreszcie postawa i motywacja. Odpowiednie kompetencje menedżerów decydują o kierunku funkcjonowania przedsiębiorstwa w przyszłości, ponieważ wykorzystywanie kompetencji zawodowych determinuje sprawność w pełnieniu funkcji kierowniczych.

3. Charakterystyka przeprowadzonych badań i próby badawczej

Badanie przeprowadzono w pierwszym kwartale 2010 roku. Jego celem było zbadanie poziomu kompetencji, którymi wyróżniają się bezpośredni przełożeni respondentów, a także określenie pożądanego, z punktu widzenia respondentów,

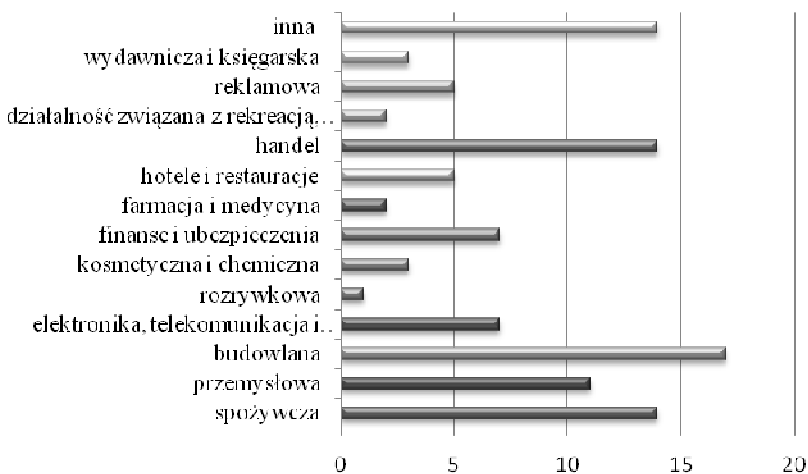
---

¹⁶ Rakowska A., Sitko – Lutek A., *Kompetencje menedżerskie i kultura organizacyjna – wyniki badań*,. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://studenci.pl/zarzadzanie/zasludzkie/sem40.html> - stan z dn. 17.10.2010 r.

¹⁷ Egeman M.E., 2004. *Kompetencje menedżerskie i kompetencje pracowników w nowoczesnym przedsiębiorstwie*. (w:) I. K. Hejduk (red.). *Przedsiębiorstwo przyszłości. Fikcja i rzeczywistość*. ORGMASZ, Warszawa, s. 136 – 137.

poziomu tych kompetencji. Próba badawcza liczyła sto losowo wybranych osób posiadających przełożonych i pracujących w firmach posiadających siedzibę w województwie podlaskim. W badaniu wykorzystano ankietę, która składała się z dwóch zasadniczych pytań oraz metryczki.

Respondenci w głównej mierze pracowali w średnim przedsiębiorstwie (35%). W małym przedsiębiorstwie pracowało 29% badanych, natomiast w mikroprzedsiębiorstwie 22%. Jedyne 14% osób zadeklarowało, że było zatrudnionych w dużym przedsiębiorstwie. W badanej próbie najczęściej osób pracowało w branży budowlanej (18%), spożywczej (12%) i handlowej (12%).

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rys. 1. Struktura branży, w której pracowali respondenci

59% respondentów miała za bezpośredniego przełożonego mężczyznę. 43% respondentów zadeklarowało, że ich bezpośredni przełożony zajmuje średni szczebel menedżerski, 41% - szczebel najwyższy i 16% - szczebel najniższy.

4. Analiza wyników przeprowadzonych badań

W badaniu wykorzystano 18 cech, które uznano za szczególnie istotne z punktu widzenia kompetencji menedżerskich.

Tabela 1. Poziomu kompetencji posiadanych i pożądaných (% wskazań)

Kompetencje	Ocena kompetencji menedżerskich			Pożądaný poziom kompetencji menedżerskich		
	wysoki poziom	Średni poziom	brak	Bardzo istotne	istotne	Bez znaczenia
1. wiedza i doświadczenie	32	56	12	67	33	0
2. ciągła gotowość do podnoszenia kwalifikacji	19	22	59	43	56	1
3. posiadanie autorytetu wśród swoich podwładnych	25	30	45	73	26	1
4. kultura osobista	20	38	42	80	18	2
5. dostrzeganie pojawiających się możliwości i trendów rynkowych	30	45	25	70	30	0
6. umiejętność dostosowywania się do zmian	30	40	30	68	31	1
7. radzenie sobie z trudnościami, przeszkodami	31	40	29	78	22	0
8. inicjowanie zmian	12	68	20	63	37	0
9. umiejętności przekonywania, prowadzenia dyskusji, przemawiania i prowadzenia negocjacji	24	47	29	62	38	0
10. umiejętność podejmowania trudnych decyzji	32	53	15	90	10	0
11. umiejętność przyznawania się do popełnionych błędów	14	24	62	78	16	6
12. umiejętność organizacji pracy własnej i podwładnych	26	56	18	72	27	1
13. umiejętność współpracy i budowy zespołów	13	51	36	69	30	1
14. umiejętność rozwiązywania konfliktów	12	58	30	76	20	4
15. umiejętność motywacji pracowników	19	48	33	65	35	0
16. sprawiedliwa ocena podwładnych	10	49	41	73	25	2
17. odpowiedzialność za swoich podwładnych	24	32	44	60	38	2
18. empatia i życzliwość w stosunku do współpracowników	25	57	18	60	37	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

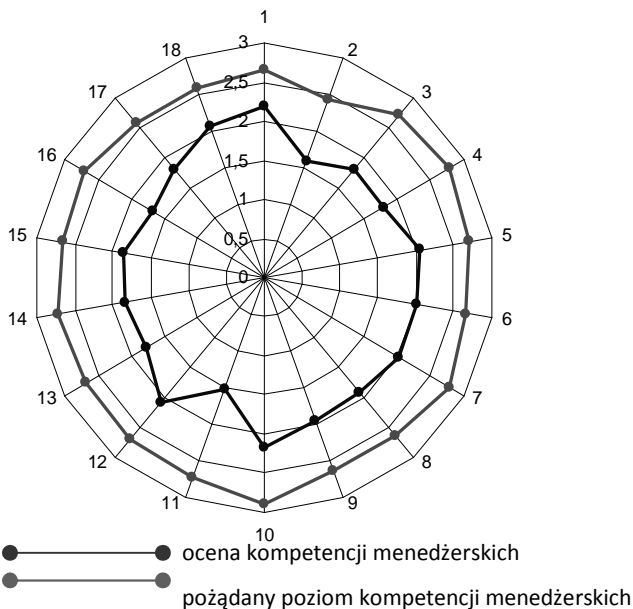
Respondenci najwyżej ocenili u swoich przełożonych wiedzę i doświadczenie. 88% ankietowanych stwierdziło, że jest ona na poziomie wysokim lub wręcz bardzo wysokim. W dalszej kolejności pojawiła się umiejętność podejmowania trudnych decyzji, radzenie sobie z trudnościami, przeszkodami, dostrzeganie pojawiających się możliwości i trendów rynkowych oraz umiejętność dostosowywania się do zmian. Najślabiej oceniono natomiast umiejętność przyznawania się do popełnionych błędów. Aż 62% ankietowanych stwierdziła, że ich przełożeni nie posiadają takich umiejętności. Bardzo słabo oceniono również ich ciągłą gotowość do podnoszenia kwalifikacji. W dzisiejszym, burzliwie rozwijającym się środowisku biznesowym, taka ułomność wydaje się być bardzo niepokojącą. Światowe trendy mówią o ustawicznym kształceniu, uzupełnianiu wiedzy i doksztalcaniu się przez całe życie. 45% respondentów stwierdziła, że ich przełożeni nie są autorytetem dla podwładnych. Słabo oceniono również ich odpowiedzialność za podwładnych. Z opinii respondentów wynika, że ich przełożonym bliżej jest do menedżerów-zarządców niż liderów-przywódców. Natomiast na podstawie analizy pożądaných kompetencji wynika, że ankietowani za przełożonych chcieliby mieć menedżerów-przywódców.

Przełożeni ankietowanych mają słabo rozwinięte kompetencje miękkie i co jest niepokojące słabą umiejętność współpracy i budowy zespołów. A przecież wspólny wysiłek wszystkich członków zespołu daje w rezultacie odrębny produkt pracy. Wynik pracy zespołowej zawsze przewyższa sumę najlepszych wyników indywidualnych. Współczesne trendy w zarządzaniu bardziej preferują współpracę zespołową niż inne rodzaje współpracy np. grupy robocze, gdzie efekt synergii nie zachodzi.

A jakimi kompetencjami, przede wszystkim, powinni wyróżniać się zdaniem respondentów ich przełożeni? Badanie dowodzi, że najistotniejszą jest umiejętność podejmowania trudnych decyzji. Aż 90% ankietowanych stwierdziła, że jest to cecha bardzo pożądana. Mocno pożądaną są też umiejętność radzenie sobie z trudnościami i przeszkodami, przyznawania się do popełnionych błędów oraz rozwiązywania konfliktów.

Różnica pomiędzy pożądanymi a rzeczywistymi kompetencjami menedżerskimi określana jest jako luka kompetencyjna, którą można zdefiniować jako rozbieżności między obecnym poziomem kompetencji niezbędnych do realizacji celów i zadań organizacyjnych, a także poziomem pożądanym, zapewniającym maksymalną skuteczność podczas ich realizacji. W przypadku powstania luki kompetencyjnej niezbędne jest podjęcie natychmiastowych kroków mających za zadanie wyrównanie różnic. Luka kompetencyjna może zostać zmniejszona, m.in. za pomocą szkoleń.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazały na znaczne różnice, pomiędzy obecnym stanem kompetencji menedżerów, a stanem pożądanym, niezbędnym do prawidłowego wykonywania obowiązków służbowych (rys. 2).

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rys. 2. Rozbieżności w poziomie kompetencji posiadanych i pożądaných

Największe rozbieżności można zauważyć w umiejętności przyznawania się do popełnionych błędów, sprawiedliwej ocenie podwładnych, kulturze osobistej, posiadaniu autorytetu wśród podwładnych, umiejętności współpracy i budowy zespołów oraz rozwiązywania konfliktów.

Zakończenie

Kompetencje są pojęciem szerokim i wieloznacznym, dlatego stworzenie jednej definicji, czy ich pełnego zbioru, jest nie tyle trudne, co wręcz niemożliwe. Na termin ten składają się takie komponenty jak: wiedza, zdolności, doświadczenie, wartości kulturowe i przekonania, cechy osobowościowe, oraz motywacja jednostki, wyrażająca się w gotowości do działania. Różnorodność pełnionych funkcji,

miejsce zajmowane w hierarchii organizacyjnej, specyfika branży, zakres działania, czy chociażby wielkość organizacji, w zdecydowany sposób będą wpływać na kształt zbioru kompetencji pracujących w niej osób, a zwłaszcza menedżerów. Wyniki przeprowadzonych badań, ze względu chociażby na niereprezentatywność populacji objętej badaniem, z pewnością nie dały jednoznacznego obrazu kompetencji menedżerów województwa podlaskiego. Pokazały jednak jakiś wycinek rzeczywistości. Pozostaje mieć nadzieję, że respondenci, znający specyfikę i warunki wykonywanej pracy, w sposób wiarygodny, zarówno ocenili swoich przełożonych, jak i określili ich kompetencje pożądane.

Piśmiennictwo

1. Bendkowski J., Bendkowski J., 2008. *Praktyczne zarządzanie organizacjami: kompetencje menedżerskie*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
2. Egeman M.E., 2004. *Kompetencje menedżerskie i kompetencje pracowników w nowoczesnym przedsiębiorstwie*. (w:) I. K. Hejduk (red.). *Przedsiębiorstwo przyszłości. Fikcja i rzeczywistość*. ORGMASZ, Warszawa.
3. Kożusznik B., 2002. *Zachowania człowieka w organizacji*. PWE, Warszawa.
4. Kwarciak M., 2005. *Jaka jest różnica między liderem a menedżerem*. *Personel i zarządzanie* (2).
5. Mintzberg H., 2005. *Praca menedżera - fakty i mity*. (w:) *Przywództwo*. Helion, Gliwice.
6. *Na czym polega rola przywódcy*. *Zarządzanie na świecie* 2009 (6).
7. Oleksyn T., 2006. *Zarządzanie kompetencjami. Teoria i praktyka*. Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
8. Owczarek M., 2009. *Przywództwo jako proces*. *Harvard Business Review Polska* 12.
9. Penc J., 2001. *Decyzje menedżerskie: o sztuce zarządzania*. C.H. Beck, Warszawa.
10. Rakowska A., Sitko – Lutek A., 2009. *Kompetencje menedżerskie i kultura organizacyjna – wyniki badań*. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: <http://studenci.pl/zarządzanie/zasludzkie/sem40.html>, stan z dn. 17.10.2010 r.
11. Taylor D., 2009. *Lider bez maski. Prawdziwa droga do sukcesu*. Wolters Kluwer Business, Warszawa.
12. Tracy B., Scheelen F. M., 2003. *Nowoczesny menedżer sprzedaży. Poważna inwestycja w strategię XXI wieku*. MUZA, Warszawa.
13. Tylka J., 2000. *Zdrowie menedżera. Psychologiczne ramy dla relacji: styl życia i choroba*. Difin, Warszawa.
14. Wasiluk A., 2006. *Sternicy w firmach*. (w:) B. Budzisz, W. Urban, A. Wasiluk (red.). *Teoria i praktyka zarządzania- wybrane zagadnienia cz. II*. Difin, Warszawa.

15. Wasiluk A., 2008. *Kompetencje przywódcze w przedsiębiorstwach o zasięgu globalnym*, (w:) B. Budzisz, W. Urban, A. Wasiluk (red.). Stymulowanie rozwoju przedsiębiorstwa w warunkach gospodarki globalnej. Difin, Warszawa.
16. Wasiluk A. 2009. *Znaczenie kompetencji menedżerskich w rozwoju współczesnych przedsiębiorstw*, (w:) P. Borowski, M. Stawicka, E. Nojszewska (red.). *Kierunki zmian w gospodarce opartej na wiedzy na przykładzie wybranych sektorów*. Oficyna Wydawnicza – Poligraficzna „ADAM”, Warszawa.
17. Dokument elektroniczny. Tryb dostępu: www.slownik-online.pl/kopalinski, stan z dn. 26.10.2010 r.

Artykuły należy przysłać do Redakcji w wersji elektronicznej na adres: zneiz@pb.edu.pl. Redakcja przyjmuje artykuły zapisane w formacie DOC (Microsoft Word w wersji nie późniejszej niż 2003). Tekst artykułu powinien być sformatowany w następujący sposób:

- czcionka Times New Roman, rozmiar: 12;
- interlinia: 1,5 wiersza;
- wcięcie akapitowe: 0,5 cm.

Wykresy powinny być dołączone w postaci odrębnych plików arkuszy kalkulacyjnych (np. MS Excel), a rysunki i fotografie (czarno-białe) w odrębnych plikach w formacie JPEG, GIF lub TIFF. Pozycja rysunku lub wykresu powinna być wyraźnie wskazana w tekście.

Cytowanie literatury odbywa się postaci odnośników dolnych lub w tekście poprzez podanie w nawiasie nazwiska autora i roku wydania pozycji bibliograficznej np.: (Weśółowski 2004).

W alfabetycznym wykazie literatury każda pozycja powinna zawierać: nazwisko autora i pierwszą literę jego imienia, rok wydania, tytuł artykułu (*kursywą*), nazwę czasopisma (seria, tom), numer zeszytu, oraz strony od do, a przy wydawnictwach książkowych skrót nazwy wydawnictwa i miejsce wydania, np.:

Kożuch B., Sasak J., Zubrycki A., 2004. *Współczesne tendencje w naukach o zarządzaniu*. (w:) Z. Tomczonek (red.). *Zarządzanie. Teraźniejszość i przyszłość*. Rozprawy Naukowe 113, Dział Wydawnictw i Poligrafii Politechniki Białostockiej, Białystok, s. 25-43.

Borowska A., 2005. *Rozwój kreatywności jednostkowej*. Zeszyty Naukowe Ekonomia i Zarządzanie 10, s. 41-46.

Ziółkowski R., 2007. *Zarządzanie informacją w regionie turystycznym*. Rozprawy Naukowe 152. Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok.

Do artykułu należy dołączyć miejsce pracy autora (afiliacja) i adres do korespondencji oraz w języku angielskim: tytuł, streszczenie (do 0,5 strony maszynopisu) i słowa kluczowe. Objętość artykułu łącznie z obiektami graficznymi i spisem literatury nie powinna przekraczać 10 stron maszynopisu.

Złożone artykuły podlegają recenzji.